

ههريمی كوردستان - عێراق
وهزارهتی خویندنی بالآ و تووژینهوهی زانستی
زانكۆی سهلاحهددین - ههولێر

كارتیكردنی ههندی لایهنی سینتاكسی زمانی فارسی لهسهر زمانی كوردی

نامهیهكه پیشكهشی ئهنجومهنی كۆلیژی زمان كراوه له زانكۆی سهلاحهددین - ههولێر
وهك بهشیك له پێداویستیهکانی پلهی زانستی ماستهر له زماندا

له لایهن

مستهفا قادر حهسهن

به سههرپه رشتی

پ. ی. د. هۆگر محمود فه رهج

رپۆرتی سەرپەرشتیار

ئەم نامەیه که به ناوونیشانی (کارتیکردنی هەندێ لایەنی سینتاکسی زمانی فارسی لەسەر زمانی کوردی (قوتابی (مستەفا قادر حەسەن) به سەرپەرشتیی من له کۆلیجی زمانی زانکۆی سەلاحەددین ئامادەیی کردووه، بەشیکیه له پێویستییهکانی پلهی ماستەر له ئەدەبی له زمانی کوردیدا.

سەرپەرشتیار

پ. ی. د. هۆگر محمود فەرەج

رێکەوت: / / ۲۰۱۰

بەپێی پێشنیاری مامۆستای سەرپەرشتیار، ئەم نامەیه پێشکەش به لیژنەیی هەڵسەنگاندن دەکەم

پ. ی. د. ابراهیم احمد حسین

سەرۆکی لیژنەیی خوێندنی بالا

له بەشی زمانی کوردی

رێکەوت: / / ۲۰۱۰

رپورتی لیژنه ی گفتوگۆکردن

ئیمه ئەندامانی لیژنه ی تاوتویکردن و هه‌سه‌نگاندن ئەم نامەیه‌مان خوینده‌وه، که به ناونیه شانی (کارتیکردنی هه‌ندئ لایه‌نی سینتاکسی زمانی فارسی له‌سه‌ر زمانی کوردی) قوتابی (م سته‌فا قادر هه‌سن) مان تاقیکرده‌وه و گفتوگۆمان له‌باره‌ی ناوه‌پۆک و لایه‌نه‌کانی تره‌وه له‌گه‌لدا کرد و بریارماندا که شایانی ئەوه‌یه به‌پله‌ی (پروانامه‌ی ماسته‌ر له‌ زمانی کوردیدا بدریتی.)

سه‌رۆکی لیژنه
رپیکه‌وت: / / ۲۰۱۰

ئەندام
رپیکه‌وت: / / ۲۰۱۰

ئەندام
رپیکه‌وت: / / ۲۰۱۰

ئەندام
رپیکه‌وت: / / ۲۰۱۰

ئەندام و سه‌ریه‌رشتیار
رپیکه‌وت: / / ۲۰۱۰

ئەندام
رپیکه‌وت: / / ۲۰۱۰

له‌ لایه‌ن ئەنجومه‌نی کۆلیجی زمان - زانکۆی سه‌لاحه‌ددین په‌سندکرا.

پ. ی. د. نه‌وزاد هه‌سه‌ن خۆشناو

پاگری کۆلیجی زمان

زانکۆی سه‌لاحه‌ددین

رپیکه‌وت: / / ۲۰۱۰

نيوه روک

بابەت

لاپەر

۱. راپۆرتى سەرپەرشتىيار.....
۲. راپۆرتى لىژنەى گەتگۆکردن.....
۳. نيوه روک.....

بەشى يەكەم

۴. سينتاكس و رايەبەندىي لە گەل ئاستەكانى دىكەدا.....
۱. ۱. سەرەتا.....
۲. ۱. شوپىيى سينتاكس لە زمانەوانيدا.....
۶. يەكەم . فونەتيك.....
۷. دووهم . فونولوژى.....
۸. سىيەم . مۆرفولوژى.....
۹. چوارەم . سينتاكس.....
۱۰. مۆرفوفونىم.....
۱۲. ۳. ۱. پىناسەى سينتاكس.....
۱۴. ۴. ۱. سنوور و مەوداى سينتاكس.....
۱۵. مۆرفو سينتاكس.....
۲۰. سينتاكس و ئاوازه.....

بەشى دووهم

پارى يەكەم

۲۲. هەندى لايەنى سينتاكسى زمانى كوردى.....
۲۳. سەرەتا.....
۲۴. ۱. ۱. ۲. كەرەستەكانى رسته.....
۲۵. ۲. ۱. ۲. فرىز، (گرى).....
۲۷. پيوه ندىي ستوونى.....
۲۸. پيوه ندىي ئاسۆيى.....
۲۹. ۳. ۱. ۲. جۆره كانى فرىز.....
۲۹. ۱. ۳. ۱. ۲. فرىزى ناوى.....
۳۲. ۲. ۳. ۱. ۲. فرىزى كارى.....
۳۵. ۳. ۳. ۱. ۲. فرىزى ئاوه ناوى.....

۳۷.....	۴.۳.۱.۲ فریزی ئاوه‌لکاری.....
	۱.۴.۱.۲ رسته
۴.....	پیناسه.....
۴.....	۲.۴.۱.۲ رسته له رووی قهواره و پیکهاتهوه.....
۴۶.....	۳.۴.۱.۲ رسته له رووی کات و کاریگه‌ری و دوخی جیناوه‌کان.....
	پاری دووهم
	هه‌ندی لایه‌نی سینتاکسی زمانی فارسی
۵.....	سه‌ره‌تا.....
۵.....	۲.۲.۲ فریز.....
۵.....	۱.۱.۲.۲ فریزی ناوی.....
۵۲.....	۲.۱.۲.۲ فریزی کاری.....
۵۵.....	۳.۱.۲.۲ فریزی ئاوه‌لکاری (گروه قیدی).....
۵۶.....	۴.۱.۲.۲ فریزی ئاوه‌لناوی (گروه وصفی).....
۵۸.....	۱.۲.۲ رسته (جمله).....
۵۸.....	رسته له رووی پیکهاتهوه (ساختمان جمله).....
۵۹.....	۲.۲.۲ رسته‌ی ساده (جمله ساده).....
۶.....	۲.۲.۲.۲ رسته‌ی بکه‌ر نادیار.....
۶.....	۳.۲.۲ رسته‌ی تیکه‌لاوا جمله‌ی خوشه‌ای.....
۶۲.....	۴.۲.۲ رسته له رووی کاته‌وه.....
	به‌شی سییه‌م
	لایه‌نه‌کانی کارتیگه‌ری و شیکردنه‌وه‌ی نموونه‌کان
۶۷.....	سه‌ره‌تا.....
۶۸.....	۱.۳ فریزی ناوی و ئاوه‌لناوی.....
۷۲.....	۲.۳ فریزی کاری.....
۸.....	۳ ت ۳ فریزی ئاوه‌لکاری.....
۸۱.....	۳ ت ۴ رسته.....
۸۹.....	ئه‌نجام و پیشنیاره‌کان.....
۹۲.....	سه‌رچاوه‌کان.....
۹۵.....	پوخته‌ی لیکۆلینه‌وه.....
۹۷.....	پوخته‌ی لیکۆلینه‌وه به‌ عه‌ره‌بی.....
۹۹.....	پوخته‌ی لیکۆلینه‌وه به‌ فارسی.....
۱۰۱.....	پوخته‌ی لیکۆلینه‌وه به‌ ئینگلیزی.....

پیشه کی

ناوونیشانی لیکۆلینهوه که:

ناوو نیشانی لیکۆلینهوه که بریتیه له: (کارتیکردنی هه ندی لایه نی سینتاکسی زمانى فارسى له سه ر زمانى كوردى). له م لیکۆلینهوه هه دا هه ول دراوه هه ندی لایه نی جیاوازی نیوان زمانى كوردى و فارسى له پرووى سینتاکسه وه و کارتیکردنی ئەم لایه نه جیاوازانەى زمانى فارسى له زمانى كوردى دهستنیشان بکرین. لیکۆلینهوه که جهخت له د یاریکردنی ئەو نموونا نه له دهق و نوو سراوی كورد یدا ده كات که پیکها ته و چۆنیه تی ریز بوونی کهر ستهکانانیان به گویره ی چۆنیه تی پیکها ته و ریز بوونی کهر ستهکانى فریزو رسته ی فارسى دارپژراون.

هۆ و ئامانجى هه لپژاردنی ناوونیشانی نامه که:

کارتیکه رى لایه نی سینتاکسى زمانیک له زمانیکى دیکه زیاتر لایه نی نه رینی (نیگه تیف ای هه یه تا کارتیکه رى له پرووى وشه و لیکسیکه وه. زمانى كوردى سه ره راي خزمایه تی و نزیکى له گه ل زمانى فارسى، له هی ندىک پرووه وه و له هی ندىک ده قدا به تایبه تی له م سالانه ی دوا یی پاش را په رینی با شوورى كورد ستان، کارتیکه رى سینتاکسى زمانى فارسى پیه د یاره. ئەم لیکۆلینهوه یه به مه به سته دهستنیشانکردن و پروونکرد نه وه ی هی ندىک لایه نی ئەم کیشه یه و وروژا ندنی ئەم باسه ئاماده کراوه. د یاره هه ر نه ته وه یه کیش هه ولی پارا ستنى زمانى خۆى ده دات، بۆ یه ئیه ی كوردیش ده بی ت له نووسین و به کاربردنه فه رمیه کانی زماندا له م لایه نانه ئاگادار بین.

ریباز و سنوورى لیکۆلینهوه که

ئەم لیکۆلینهوه یه، لیکۆلینهوه یه کی په سنى. به راورد کاریه. له م کاره دا هی ندىک لایه نی سینتاکس به گشتى، سینتاکسى زمانى كوردى و زمانى فارسى له فریزو رسته و جی ناو و کانه کا ندا شیکراونه ته وه. تایبه ته ندی هه ریه که یان باسیان لیه کراوه و به نمونه وه هی ندىک له لایه نه جیاوازه کانی ئەم دوو زمانه دهستنیشان کراون و به راورد کراون.

لیکۆلینهوه که ته نیا بواری سینتاکس ده گری ته وه، وا ته کارتیکه رى زمانى فارسى ته نیا له پرووى سینتاکسه وه دهستنی شان کراوه. وا ته چۆنیه تی ریز بوونی کهر ستهکانى رسته و پیکها ته ی فریزه کان مه به سته، ئەگینا کارتیکردنی زمانى فارسى له زمانى كوردى له لایه نی دیکه شه وه، چ له پرووى فۆنۆلوژی و چ له پرووى مۆرفۆلۆژییه وه، پیه ستنى به لیکۆلینهوه ی دیکه هه یه.

ههروه ها ئەم کاره ته نیا لیکۆلینهوه له دهقى نووسراو ده گری ته وه نه ک زمانى زاره کی و قسه ی رۆژا نه ی خه لک، که له وانیشدا لایه نی کارتیکراو زور به دیده کری ت و ئەمه ش پیه ستنى به لیکۆلینهوه ی جیا هه یه.

له پرووی کاتهوه ئەم کاره قوئناغی دوای را پهرین ده گریتهوه. واته ئەو دهقانه دەستنیشانکراون، که لهم سالانهی دواییدا بلاو بوونهتهوه. به تایبەتی که بههوی بارودوخی سیاسییهوه، باشووری کوردستان پێشکەوتن و سهقامگیرییهکی زوری بهخۆیهوه دیوه و چاپ و بلاوووه نهوهی کتیب و گوئارو رۆژنامه به شیوهیهکی بی وینهوه نه دیتراو له میژووی کورددا پهره ی گرتووه. شانبه شانی ئەمهش وه رگیان به تایبەتی له زمانی فارسییهوه زۆر باوه و لهم ریگه یهوه کارتیه کهری سینتاکسی فارسی له نیوه دهقه کوردیهکاندا تاراده یهکی زۆر بهرچاو ده کهویت. بۆیه سنووری باسه که له چوار چیهی ئەم قوئناغهدا سنووردار کراوه و کاری به رهوتی میژووی ئەم کارتیهکهریه نییه.

کۆسپه کانی لیکۆلینهوه که:

لایه نه کانی کارتیه کهری زمانی فارسی له زمانی کوردی، هه موو ئاسته کانی زمان ده گریتهوه، که سینتاکس یه کی که له ئاسته کانه. چهند لیکۆلینهوه یه کی به راوردکاری له نیوان زمانی کوردی فارسیدا له پرووی مۆرفۆلوژی و سینتاکسه وه کراون. ههروهک لهم لیکۆلینهوه وانهدا به دیده کرین، زمانی کوردی و فارسی له زۆر لایه نه وه خالی هاوبهشی ریزمانیان هه یه، له گه ل ئەوه شدا له زۆر لایه نیشه وه خالی جیاوازیان له نیواندا هه یه. جاری واهه یه ئەم لایه نه جیاوازه کار له زمانی کوردی ده کهن، به لام لیکۆلینهوه یه ک له باره ی لایه نی کارتیه کهری و کاریگهری زمانی فارسی له زمانی کوردی تا ئیستا نه کراوه که ههروهک لهم لیکۆلینهوه یه دا هه ندی لایه نی ده ستنیشانکراون. تاوه کوو لهم باره یه وه نموونه یه ک و ئەزموونیکه دیکه م له بهر ده ستدا بووایه که بیته رینیشاندهرمو وه ک سه رچاوه ش که لکی لی وه ر بگرم.

پیکهاته و به شه کانی لیکۆلینهوه که:

ئەم لیکۆلینهوه یه له سی به شی سه ره کی پیکهاتووه:

به شی یه که م: بۆ ئەوه ی سنووری سینتاکس له زمانه وانیدا دیاری بکریت باسیکی کورت له باره ی ئاسته کانی دیکه ی زمان، وه ک: فۆنەتیک، فۆنۆلوژی، مۆرفۆلوژی و خودی سینتاکس کراوه. ههروهها باس له پیه ونه دی مۆرفۆلوژی به فۆنۆلوژی، واته مۆرفۆفۆنیم و پیه ونه دی مۆرفۆلوژی به سینتاکسه وه، واته مۆرفۆسینتاکس کراوه، ئەوجار باس له سنوورو مه ودا ی سینتاکس له زمانه وانیدا کراوه.

به شی دووه م: لهم به شه دا هه ولدراوه زیاتر ئەو لایه نانه ی سینتاکس باسیان لی بکریت که پیه ونه دیان به بابته سه ره کییه که وه هه بیته، که بریته یه له : (کارتیه کردنی هه ندی لایه نی سینتاکسی زمانی فارسی له سه ر زمانی کوردی). زمانی کوردی و فارسی سه ر به یه ک بنه ماله ی زمانین و هه ردووکیان " زمانی

تاریخی و له بنه‌ماله‌ی هیندو ئوروو پاییین^۱ د یاره کومه‌له‌ی زما نه ئیرانییه‌کان بوخوی به‌شیکه له کومه‌له‌ی زمانیه‌کانی هیندو ئوروو پایی. که‌وابوو زمانی کوردی بهر له‌وه‌ی به‌شیک بیټ له کومه‌له‌ی زمانیه‌کانی هیندو ئوروو پایی، به‌شیکه له کومه‌له‌ی زما نه ئیرانییه‌کان. د. کوردستان موکریانی، ده‌لپټ: " زمانی کوردی له پرووی یاسای ری‌زمانی، بنکه‌ی چۆنیه‌تی لیکسیکی به‌ی‌کیک له زمانی باکووری رۆژاوا کومه‌له‌ی زمانانی ئیرانی ده‌ژمیردری^۲. هه‌روه‌ها د. ره‌فیع شوانی، ده‌لپټ: " کوردو زمانه‌که‌ی میلمه‌تییکی ئاری ره‌گه‌زنو سه‌ر به‌کومه‌لی میلمه‌تی ئیرانی و خیزانه‌ی زمانی ئیرانیین و هیندو ئوروو پایی نین. " ^۳ بۆیه‌ ئه‌و دوو زمانه‌ له زۆر پرووه‌و ویکچوونیان هه‌یه، به‌لام به‌هۆی ئه‌وه‌ی دوو زمانی سه‌ربه‌خۆن، له زۆر لایه‌نیه‌وه‌ جیاوازن، له به‌شی دووه‌مدا هیندی‌ک لایه‌نی سینتاکسی ئه‌م دوو زمانه‌، له دوو پاردا باسیان لیکراوه:

پاری یه‌که‌م، هیندی‌ک لایه‌نی سینتاکسی زمانی کوردی له‌خۆ گرتووه. له‌م پارده‌دا باس له به‌ش و که‌ره‌سته‌ پیکه‌یه‌نه‌ره‌کانی رسته، واته‌ فریزو جوهره‌کانی کراوه. له‌ پێشدا باسی فریزو پیناسه‌ی فریز خراوه‌ته‌ پروو، هه‌روه‌ها چۆنیه‌تی ده‌ستنیشانکردنی فریز باسی لپوه‌ کراوه. ئه‌وجار باسی جوهره‌کانی فریز کراوه، که بریتین له: فریزی ناوی، فریزی ئاوه‌ ناوی، فریزی ئاوه‌ کاری و فریزی کاری و چۆنیه‌تی دا‌رشتن و پیکه‌تیه‌یان له‌ زمانی کوردیدا به‌ نموونه‌ باسکراوه. هه‌ر له‌ پاری یه‌که‌مدا باس له‌ رسته کراوه، پیناسه‌ی رسته، رسته له‌ پرووی پیکه‌تیه‌و قه‌واره‌وه، واته‌ رسته‌ی ساده‌و ناساده‌ له‌ زمانی کوردیدا. رسته له‌ پرووی کاته‌وه، رسته له‌ پرووی تپه‌ه‌ری و تپه‌ه‌رییه‌وه، رۆل و جینگه‌ی جیناوه‌ لکاوه‌ کان له‌م به‌شدا باس کراوه.

له‌ پاری دووه‌مدا، باس له‌ جوهره‌کانی فریز، هه‌روه‌ها رسته له‌ پرووی ساده‌ی و ناساده‌ی، تپه‌ه‌ری و تپه‌ه‌ری، رسته‌ی بکه‌ر نادیارو کاته‌کانی رسته و رۆل و جینگای جیناوه‌ لکاوه‌کان، له‌ زمانی فارسیدا کراوه. به‌شی سێهه‌م: پاش سه‌ره‌تایه‌کی کورت، چه‌ندین نموونه‌ی کارتیکراوی فریزو رسته‌ی کوردی شیکراونه‌ته‌وه، که‌ به‌ پێی پیکه‌تیه‌و چۆنیه‌تی ریزبوونی که‌ره‌سته‌کانی فریزو رسته‌ی فارسی دا‌رپژراون. مۆدێله‌ فارسییه‌کانیشیان له‌ژێردا نووسراوه، که‌ ده‌قاوده‌ق له‌گه‌لیا ندا ده‌گونجین. نموونه‌ی کارتیکراوی فارسی زۆرن، به‌لام ته‌نیا ئه‌و نموونا نه‌م هینان که‌ پپوه‌ندیان به‌ باسه‌که‌مه‌وه‌ هه‌یه‌ یان یارمه‌تی سه‌لماندنی باسه‌که‌م ده‌دن. هه‌روه‌ها به‌مه‌به‌ستی درێژنه‌بوو نه‌وه‌ی باسه‌که‌م، بۆ هه‌ر لایه‌نیکی کارتیکه‌ری، که‌ باسم کردووه، نموونه‌یه‌ک یان چه‌ند نموونه‌م هیناونه‌وه.

۱ - بفرین احمد همه‌آغا، بررسی مقابله‌ای سازه‌های دستوری در زبان‌های فارسی و کردی، پایان‌نامه ارائه شده به هیئت علمی دانشگاه صلاح‌الدین / اربیل، اکتبر ۲۰۰۹ ص ۲. (چاپنه‌کراوه)

۲ - کوردستان موکریانی، سه‌رده‌مانی زمانی کوردی و کومه‌له‌ی زمانانی ئیرانی، هه‌ولێر، ئاراس، ۲۰۰۹، ل ۹.

۳ - د. ره‌فیع شوانی. زمانه‌وانی (کومه‌له‌ و تاریک)، ۲۰۰۹، هه‌ولێر، ل ۱۵۸.

بهشی یه کهم

سینتاکس (syntax) و

رایه لبه ندیی له گهل ئاسته کانی دیکه دا

۱.۱ سەرەتا

زمانه‌وانی (linguistics) وهك ههر زانستیکی دیکه به‌هۆی لیکۆلینه‌وه و قوولبوونه‌وه و چه‌ندین لقو ئاست (level) ی لی بووه ته‌وه. ئه‌گه‌ر تاكوو پېش سهدی نۆزده یه‌م زما نه‌وانی وهك به‌شیک له زانسته‌کانی دیکه بوو، به‌تایبه‌تی و پرای فه‌لسه‌فه باسی لیه ده‌کرا^۱ ئه‌مرو بوخۆی بریتیه له بواری ئاستی جوړاو جوړ. زانستی زمان چوار ئاستی سهره‌کی ده‌گرته‌وه. به‌گویره‌ی قوتابخانه‌ی رو‌نانی ئاسته‌کانی زمان به‌م جوړه‌ن: فونته‌یک، فونلوژی^۲. د یاره له باره‌ی واتاسازی (semantics) هوه‌رای جوړاو جوړ هه‌ن، که‌تا یا باسیکی زمانه‌وانیه یان به‌شیکه له لوژیکی و فه‌لسه‌فه. بلومفیلد که‌له دیارترین دامه‌زینهرانی قوتابخانه‌ی "بونیادگه‌ری" بو، پئی وابوو "لیکۆلینه‌وه له واتا لاوزترین به‌شی زمانه‌وانیه." "بونیادگه‌ره‌کان" له توژیینه‌وه‌کانیان دا زیاتر گرنگیان به‌فۆرمی زمان ده‌دا. له نه‌زه‌ری ئه‌وان چونکه هه‌ریه‌ک له فونلوژی و مۆرفولوژی دوو با‌ه‌تی به‌رجه‌سته‌ن، بۆیه جیه‌گی گرنگی ئه‌وان بوون.^۳ له سالی ۱۹۵۷ دا چۆم سکی گۆرانیکی به‌نه‌ره‌تی به‌سهر ئه‌م بیره‌که یه‌دا هیا. ئه‌گه‌ر "بونیادگه‌ره‌کان ته‌نیا له پیکه‌ته‌ی سه‌رووی (رو‌دساری) رسته‌یان ده‌کوایه‌وه"^۴، چۆم سکی له سه‌ر ئه‌و باوه‌ره‌بوو که: "هه‌ر رسته‌یه‌ک دوو ئاستی هه‌یه ئاستی ژیره‌وه و ئاستی سه‌ره‌وه. له لایه‌کی تر ده‌کرئ بلیین ئاستی ژیره‌وه واتای رسته‌ده‌گه‌یه‌نی هه‌رچی سه‌ره‌وه‌یه خویندنه‌وه‌ی رسته‌که‌یه."^۵

هه‌رچۆنیک بیه‌ت ئه‌م دوو روانگه‌یه له بچووکتین و ساده‌ترین که‌ره‌سه‌کانی زمانه‌وه. که‌ده‌نگن. تا گه‌وره‌ترین دانیه‌ی ریزمانی که‌رسته‌یه، زانستی زمانه‌وانیان تا ئه‌مرو بۆ پېشه‌وه بردووه و ده‌وله‌مه‌ندیان کردووه. له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا هه‌ریه‌ک له ئاسته‌کانی زمان بوخۆیان پیره‌ویکن، که‌له پیکه‌نیانی پیره‌ویکی گه‌وره‌تر دا که‌زمانه، به‌شدارن و زمان "تۆرپکه له پیوه‌ندییه‌کان که‌تیکرا، پیره‌ویکیان پیکه‌ناوه"^۶. به‌واتایه‌کی دیکه "ئه‌گه‌ر تیکرای زمان وه‌ک پیره‌ویک سه‌یر بکه‌ین، ئه‌م پیره‌وه گه‌وره‌یه دا به‌ش ده‌بیته سه‌ر سی پیره‌وی بچووکتین، که‌بریتین له پیره‌وی ریزمانی^۷، وشه‌و پیره‌وی ده‌نگ. هه‌رکام له‌م پیره‌وانه بوخۆیان پیره‌وی لاه‌کی یان لی ده‌بیته‌وه. هه‌ربۆیه‌ش هی‌ندیکی زمان ناس وه‌ک "پیره‌وی پیره‌وه‌کان"

^۱ - جین ایچیسون، مبان‌ی زبانشناسی، ترجمه‌ی محمد فاضل، ۱۳۸۰، ص ۳۴ و محمد رضا باطنی، نگاه تازه به‌ دستور زبان، ۱۳۸۵، نشر آگه، ص ۲۰.

^۲ - وریا عه‌مه‌ر شه‌مین، چه‌ند ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، ۲۰۰۴، ل ۲۱۱.

^۳ - محمد رضا باطنی، نگاه تازه به‌ دستور زبان، ۱۳۸۵، نشر آگه، ص ۸۵.

^۴ - سه‌لام ناوخۆش، پوخته‌یه‌ک ده‌ریاره‌ی زمانناسی ۲۰۰۵، کاروان، ل ۴۶.

^۵ - سه‌رچاوه‌ی پېشوو ل ۶۱.

^۶ - سه‌رچاوه‌ی پېشوو ل ۷۱.

^۷ - محمد رضا باطنی، نگاه تازه به‌ دستور زبان، ۱۳۸۵، نشر آگه، ص ۷۹.

^۸ - ریزمان مۆرفولوژی و سینتاکس ده‌گرته‌وه.

پیناسەى زمان دە كەن.^۱ بە پىي ئەم پیناسەىە سینتاكس پیرەوێكە لە نێو پیرەوێكى گەرەتر دا، كە زمانە.

۱. ۲ شوینى سینتاكس لە زمانەوانیدا:

بۆ ئەوەى بزانی جیگەى سینتاكس لە زمانەوانیدا لە كۆیەو پێوە ندی بە ئاستەكانى دیکەى زمانەوه چیه، پێویستە بە كورتییى بى باسێك لە ئاستەكانى دیکەى زمان بكەین. راستە هەر ئاستەى بۆخۆى پیرەوێكە، بەلام ئەم پیرەوا نە پێوە ندییان بە یەكترەوه هە یەو تەواو كەرى یەكترن و تێك چەرژاون، یاساكانیان لە یەكتریدا دوویات دەبیتەوه. جارى وا هەیه یاساكانى فونولۆژى لە مۆرفولۆژیدا دەردە كەون، كە "مۆرفو فونیم" یان پى دەگوتریت، لە سینتاكس دا دەردە كەون، كە "فونو سینتاكس" ی پى دەگوتریت، كە دواتر ئامازەیان پى دەكریت. بۆ یەش لەم بەشە دا پێویستە بە كورتى باسى هەر یەك لەم ئاستانە بكریت.

یەكەم . فونەتیک (phonetics):

پیناسەى جۆراو جۆر بۆ فونەتیک كراون، لەوا نە: "ئەو لەقە زانستى زمانە یە كە لە درو ستكردن و گوا ستنەوه و وەرگرتنى دەنگەكانى زمان دەكۆلێتەوه وەك د یاردەییكى گشتى."^۲ هەر وهە گوتراوه: "فونەتیک لقیكە لە زانستى دەنگ، كە لە پەیدا بوونى دەنگ و ژمارەى دەنگەكان لە هەر زمانێكدا دەكۆلێتەوه. هەر وهە ئامازە بەو كەرەسانە دەكات كە بە شداری دەكات لە درو ستكردنى دەنگ، بە تاي بەنى (دەم، لووت، مەلا شوو،...)".^۳ كەوا بوو فونەتیک باس لە چۆنیەتییى درو ستبوونى دەنگ، چۆنیەتییى گواستنەوه و بلا بوونەوهى دەنگ و چۆنیەتییى گەیشتن و بیستنى دەنگ دەكات. لە پیناسەیهكى دیکە دا، گوتراوه: "فونەتیک لە پێك هاتنى دەنگ یى زمان دەكۆلێتەوه، وا تە دەنگەكانى ئا خاوتن و دەستوورى یەكگرتنیان لە وشە و لووزەوى ئا خاوتن دا، ساغكردنەوهى دەنگەكانى زمان و سێستەمیان و یا سەى دەنگى یان. چ كە لە دەنگەكانى ئا خاوتن، فونەتیک لە بر گەوه یزو ئاوازیش دەكۆلێتەوه."^۴ پیناسەیهكى دیکە بەم جۆرە باس لە فونەتیک دەكات: "لە فونەتیک دا دەنگەكانى زمان

۱ - محمد رضا باطنى، توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی، ۱۳۸۶، امیر کبیر ص ۷

۲ - وریا عومەر ئەمین، چەند ئاسۆیهكى تری زمانەوانى، بەرگی یەكەم، ۲۰۰۴، ئاراس، ل ۴۶

۳ - نەریمان عەبدوللا خۆشناو، ریزمانى كوردی بەشەكانى ئاخاوتن، ۲۰۰۹، هەولێر، منارە. ل ۷

۴ - سەرەتایەكى زمانناسى (بەرگی یەكەم) وەرگیپرانى لە رووسى یەوه میدیا، ۱۹۹۸، سلیمانى. ل ۲۱۷

به شیوهیهکی زانستی شیده کرینهوه و له توانا کانی مرؤف ده کولیتهوه له پرووی چۆنیهتیی درکا ندن و وەرگرتنی ئەو دەنگانهی له زمانی ئەو دا هەن.^۱

به گوێرهی ئەو پیناسانهی له بارهی فۆنەتیکهوه کراون، دەتوانین بهو چەند خالهی خوارهوه بگهین:

۱. فۆنەتیک باس له دەنگی زمانی ده کات، نهک هەر دهنگیک له سرووشت دا، چونکه ده نگ له سرووشتدا بی ئەژماره.

۲. باس له سازگه یان شوینی دروستبوونی دهنگهکان و بهشداریی ئە ندامانی ئاخوتن له دروستکردنی دهنگهکاندا ده کات.

۳. باس له چۆنیهتیی گهیشتنی ده نگ له سییهکانهوه ده کات، که به هۆی هه ناسه و به یارمهتیی ئەندامانی ئاخوتن له گهرووه بگره تا لچ و لیو، دروست ده بن و ده گه نه وەرگر یان گوێگر.

۴. باس له چۆنیهتیی وەرگرتنی دهنگ و کارکردنی گوێ و گه یاندنی ئەو دهنگانه به میشک ده کات.

۵. باس له که رهسه هه ره خاوه کانی زمان، که واتایان نییه، ده کات.

دووم - فۆنۆلۆژی (phonology):

وریا عومەر ئەمین فۆنۆلۆژی به شتیکی تایبەتی ده زانی، به پێچهوانه ی فۆنەتیک که شتیکی گشتیه^۲ و ئاوا باس له فۆنۆلۆژی ده کات: " ئەو یا سایانه ی فۆنی مه کانی زمان ده ستنیشان ئە کەن و له ناو قالبی بر گه ی فۆنەتیکیدا لیکیان ئە دەن بۆ پیکه یانی بر گه ی فۆنۆلۆجی و هۆی په یابوون یا توا نه وه ی هه ندی ده نگ له هه ندی حاله تا پێشان ئەدا، ئەمانه هه موویان به یاسا فۆنۆلۆجیه کان ناو ئە برین.^۳ کاتیک که ره سته خاوو سه ره تاییه کانی زمان که هه مان فۆنی مه کانی^۴ له دروستکردنی په که په کی گه وره تردا به شدارن، فۆنی مه کان کار له په کتری ده کەن، ده نگ هه په ده کرتی، وه ک دهنگی / ت / له وشه ی (ده سنوێژ / دا: ده ست + نوێژ ← ده سنوێژ. ده نگ هه په ده گوێژ، وه ک گوێژانی دهنگی / س / بۆ / ز / له وشه ی (ده ستگا / دا: ده ست + گا ← ده زگا. جاری وا هه په دهنگی نوێ په یدا ده بی: چرا + هه ← چرایه که. ئەم دیاردانه له فۆنۆلۆژیدا باسیان لیوه ده کری.

۱ - علی رخزادی، آوا شناسی و دستور زبان کردی، تهران ۱۳۷۹ ص ۴۱.

۲ - وریا عومەر ئەمین، چەند ناسۆیه کی تری زمانه وانی، بهرگی په کهم، ۲۰۰۴، تاراس، ل ۵۴.

۳ - سه رچاوه ی پێشو، ل ۱۰۴.

۴ - ئەوه دهنگانه ی که ئەندامانی ئاخوتن دروستیان ده کەن و له دروستکردنی وشه دا نرخیان هه یه و ده توانن ببنه هۆی گوێپینی واتا یان وشه ی نوێ، فۆنیمن. له وشه کانی دار، شار، بار، زار، هار، ژار... دا هه رکام له د، ش، ب، ز، ه، ژ... فۆنیمن، چونکه به گوێپینی هه رکامیان واتا و وشه یه کی نوێ دروست بوو. سو ص هه ردووکیان سه ر به په ک فۆنیمن، چونکه هه ردووکیان په ک نرخیان هه یه چی گوێپینی ئەم دووانه له زمانی کوردی دا نایته هۆی گوێپینی واتا.

بە گوڭرەى ئەو پېناسانەى لە بارەى فۇنۇلۇژىيەوۋە كراون دەكرېت بېلېين كە ئەم ئاستەى زمان باس لەم بوارانەى خوارەوۋە دەكات:

۱. دەستىشانكردىنى فۇنۇمەكانى زمان.

۲. فۇنۇلۇژى لە چاۋ فۇنەتىكدا تايبەتى ترە، چونكە تەنيا باس لەو دەنگانە دەكات كە لە دروستكردىنى يەكەگەرەترەكانى زمان، وەك برگەو وشەدا بەشدارن، نەك دەنگ بە گشتى.

۳. دروستبوونى برگەو وشە بەپېى ياساكانى رېزبوونى فۇنۇمەكان لە زمانىكدا.

۴. تۋانەوۋە، گۇران و پەيدا بوونى دەنگى نوئى لە ئاكامى كارتېكردىنى دەنگەكان لە يەكترى، بە پېى ياسا دەنگىيەكان.

۵. دانە دەنگىيەكانى زمان، كە بى واتان، بەلام لە دروستكردىن و گۇرانى واتا دا بەشدارن.

سىيەم . مۇرفۇلۇژى (morphology):

مۇرفۇلۇژى باس لە توخمى واتادار يان ئەركدار لە زماندا دەكات. ئەم ئاستە باس لە پېكەتەو بىياتى وشە . بە وشەى و تادارو ئەركدار . دەكات. بەر لەوۋى چەند پېناسەيەك لە بارەى مۇرفۇلۇژىيەوۋە بىخەينە روو پېويستە لە پېشدا بزانين مۇرفىم چىيە، چونكە مۇرفۇلۇژى زانستى مۇرفىمە. " مۇرفىم بچووكتىن دانەى واتادارى زمانە لە فۇنۇمى يان زياتر پېك دىتو دەورېكى لە رېزمانا ھەيە. بە گۇرېن و لابردنى ھەر فۇنۇمىكى يا بە لەت لەتكردىنى ما ناو دەورە ئە سىيەكەى تېدا دە چى. " پېناسەى جۇراو جۇرېش سەبارەت بە مۇرفۇلۇژى ھەن، كە ھىندىكىيان بەم جۇرەن: " مۇرفۇلۇژى بىرېتېيە لە لىكۇلېنەوۋە لەبارەى وشەوۋە لە رووى پېكەتەن و گۇرانەوۋە " يان " مۇرفۇلۇجى دىراسەى ناوۋەوۋە وشەيە " لېرە دا مەبەست، كەرتكردىنى وشە بۇ پارچەى بچووكتەرە تا ئەو جىگايەى كە واتاى خۇى لەدەست نادات، بە تايبەتى گىرنگى ئەم پېناسەيە لە وشە ناسادەكاندا دەردە كەوېت. " مۇرفۇلۇجى لە گەل دوو دىاردەى تەواو چىاواز مامە لە دەكات: وشەدار شتن و رېزمانىبوون. وشەدار شتن (derivation) پەيوەستە بەو رېگايانەى مۇرفىمەكان لە شىوۋەى گىرەك (affixes) دا دەلكىنرېن بە فۇر مە فەرھەنگىيەكان يان قەدەكان لە پىرۇسەيەكدا كە پېى دەگوتىت وشەرۇنان (word formation). " وەك ئەوۋەى كە لەم پېناسەيە دا ھاتوۋە مۇرفىم ھەمىشە لەگەل وشە يەكسان نىيە. ئەمە تەنيا بۇ وشە سادەكان راستە. بۇ

۱ - وريا عومەر ئەمىن، چەند ئاسۇيەكى تىرى زمانەوانى (بەرگى يەكەم)، ۲۰۰۴ ھەولېر، ئاراس، ل ۲۲۲.

۲ - ئەورەجمانى حاجى مارق، رېزمانى كوردى (بەرگى يەكەم)، ۲۰۰۱، سلىمانى، ل ۴.

۳ - محمد مەعرووف فەتاح، م. سەباح رەشىد قادر. چەند لايەنىكى مۇرفۇلۇجى كوردى، ۲۰۰۶ سلىمانى، ل ۷.

۴ - ھ. د. وىدۇوسن. سەرەتايەك بۇ زمانەوانى، و: د. ھۇشەنگ فاروق، ۲۰۰۸ دەھۆك، ل ۷۱.

وینە وشەکانی (دار، سەر، مانگ...) وشەیی سادەن و لە یەک مۆرفیم پیک هاتوون و ئەگەر لەو زياتر کەرت بکړین لە واتای خوڤان دەردەچن. بەلام سەبارەت بە وشەیی دار پزراوو لیکدراو راست نییە چونکە ئەوان لە دوو مۆرفیم یان زیاتر پیکهاتوون:

(خشتهی ۱)

جۆری وشە	وشە	مۆرفیمی ۱	مۆرفیمی ۲	مۆرفیمی ۳	مۆرفیمی ۴	مۆرفیمی ۵
دار پزراو	هه‌ل‌چوون	هه‌ل	چوون	.	.	.
دار پزراو	باغچه	باغ	چه	.	.	.
لیکدراو	گۆله‌باغ	گۆل	ه	باغ	.	.
لیکدراو	سیوه‌لا سو وره	سیو	ه	لا	سوور	ه

هه‌روه‌ک لە خشتهی ژماره (۱) دا ده‌بینین، دوو وشەیی دار پزراوی (هه‌ل‌چوون، باغچه) هه‌ر کامیان لە دوو مۆرفیم پیکهاتوون (چوون و باغ) که (۲) مۆرفیمی بنجن و (هه‌ل و چه) که ۲ مۆرفیمی به‌ندن. هه‌روه‌ها و شەیی لیکدراوی (گۆله‌باغ) لە (۳) مۆرفیم و، و شەیی لیکدراوی (سیوه‌لا سوور) لە (۵) مۆرفیم پیکهاتوون.

که‌وا‌بوو مۆرفیم له‌گه‌ل وشە یه‌کسان نییە. جگه‌ له‌مه‌ش ئاماژه به‌ ناو، جیناو، ئاو‌ه‌ل‌ناو... هتد باسیکی سینتاکسییه نه‌ک مۆرفۆلۆژی، ئەما نه‌ ئه‌رکی و شەن نه‌ک پیکهاتەیی و شە. هه‌روه‌ها د. کوردستان موکریان، به‌م جۆره باسی مۆرفۆلۆژی ده‌کات: " مۆرفۆلۆژی له‌ دارشتن و گۆرانی وشە ده‌کۆلیته‌وه. " به‌ گۆیره‌ی ئەوه‌ی باسی کراو به‌پێی ئەو پیناسانه‌ی له‌ باره‌ی مۆرفۆلۆژییه‌وه کران، ده‌توانین ب‌پین

مۆرفۆلۆژی باس له‌م خالانه‌ی خواره‌وه ده‌کات:

- ۱ . پیکهاتەو بنیاتنانی وشە یان رۆنان و دارشتنی وشە.
- ۲ . کەرتکردن و لەتکردنی وشە تا ئەو جیگه‌یه‌ی واتاو ئه‌رکی خۆی له‌ده‌ست نه‌دات.
- ۳ . ده‌ستنی‌شانکردنی بچووکتین دانە و واتادار یان ئه‌رکدار له‌ زماندا.
- ۴ . مۆرفۆلۆژی به‌ پێچه‌وانه‌ی فۆنه‌تیکه‌وه توخمی واتای دیتە نیوه‌وه.

۱ - د. کوردستان موکریان، سینتاکسی رسته‌ی ساده له‌ زمانی کوردی، ده‌زگای رۆشنییری و بلاوکردنه‌وه‌ی کوردی، ۱۹۸۶، ل ۵.

۵. ئەو گۆرانانەى كە لە كاتى يەكگرتنى مۆرفيمەكاندا بەسەر مۆرفيمەكاندا دىن، بە تايپەتى گۆرانە فۆنەتيكىيەكان، كە بە ياساى مۆرفوفۆنىمى ناسراون، كە دواتر باسيان دەكەين.

چوارەم . سينتاكس (syntax):

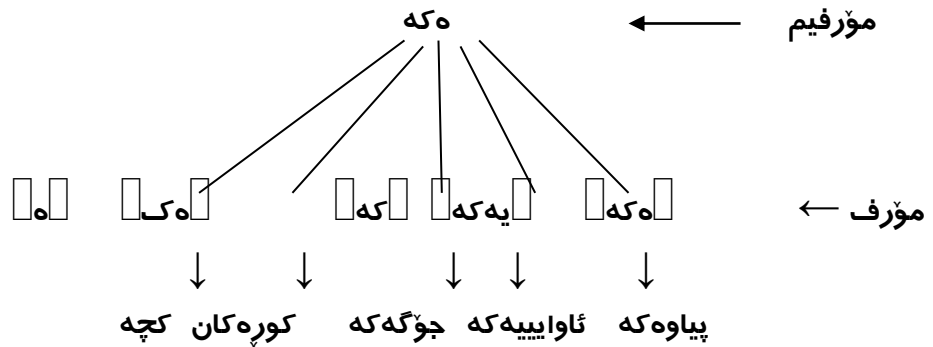
خالى ھاوبەشى سينتاكس لە گەل مۆرفولۆژيدا ئاستى واتا يە. ھەردووكى ئەم دوو ئاستەى زمان لە كەرەسەكانى واتادارى زمان دەكۆلنەو، بەلام گەرەتيرين جياوازىي لە گەل مۆرفولۆژى لەو دەيا يە كە سينتاكس لە گەرەتيرين دانەى واتادارى زمان دەكۆلنەو كە رستەيەو مۆرفولۆژى لە بچووكتيرين دانەى واتادار دەكۆلنەو كە مۆرفيم يان سادەتيرين دانەى واتادارە. لە بەشى دوو مەدا بە وردى باسى سينتاكس دەكرىت. لەم بەشە دا مەبەست ئەو يە كە جيگەى سينتاكس لە زانستى زماندا ديارى بكرىت و دواتر باس لە سنوور چوارچۆپەى سينتاكس بكرىت و ئەوجا باس لە خودى سينتاكس بكرىت. بەر لەوەى بىيەنە سەر باسى سنوورو چوارچۆپەى سينتاكس، پيوستە باس لە ھىندىك ياساى زمان بكرىت كە لە نيوان ئاستەكانى زماندا ھەن. لەسەرەتاي ئەم بەشە دا باسى ئەو كرا كە زمان پيرەو. ئەم پيرەو بوخوى لە چەند پيرەويكى بچووكتير پىكھاتوو و توپىكە لە پيوەندى كە پىكەو پيرەويكيان پىك ھىناو. مەبەست ئەو يە كە ھەركام لە ئاستەكان پيرەويكى دا براوو نامۆ لە گەل ئاستەكانى دىكە نين، بەلكوو بە شيوەيەكى چروپر تىكچرژاوان و ھىندىك ياسا ھەن بەيەكەويان دەبەستىنەو. بۆ ويئە ياساكانى فونولۆژى لە مۆرفولۆژيدا خو دەنوئين كە بە ياساى مۆرفوفۆنىمى ناسراون، يان ياساكانى سينتاكس لە مۆرفولۆژيدا بەدى دەكرين، كە بە ياساى مۆرفوسينتاكس ناسراون.

مۆرفوفۆنىم :

بەر لەوەى باسى مۆرفوفۆنىم بكرىت، پيوستە لە پيشدا بزائين ئەلومۆرفو ھوى دروستبوونى ئەلومۆرف چيە، چونكە يەكىك لە ھوىەكانى دروستبوونى ئەلومۆرف فونولۆژيە، كە ھەر ياساى مۆرفوفۆنىمە. ھىندىك مۆرفيم تەنيا يەك شيوە يان يەك فۆرميان ھەيە و ناكەو نە ژير كاريگەرىي ھوى فونولۆژى يان سينتاكسەو، كە فۆرمى جياواز يان ھەييت. بەلام مۆرفيمي وا ھەن كە لە ژير كاريگەرىي فونولۆژيدا دوو فۆرم يان زياتر وەرەدە گرن. كەواوو " زاراوہى ئەلومۆرف بۆ ئەو مۆرفە جياوازانە بەكاردىن كە پىكەو تاكە مۆرفيمىك دەنوئين". ئەو شيوە جياوازانە لە نيوان مۆرفەكانى

۱ - محەمەد مەعرووف فەتاح، م. سەباح رەشىد قادر، چەند لايەنيكى مۆرفولۆجىي كوردى، سليمانى ۲۰۰۶، ل ۱۷.

مۆرفيمېك دا جياوازی له واتا دا پيك ناهين^۱ بۇ نموننه (هكه)ی مؤرفيمي ناسياوی له شوینی جياواز دا دهتوانیت چهند فۆرمی جياوازی ههیت: (هیلکاری ۱)

وهك له هیلکاری (۱) دا دهبنین، مؤرفيمي ناسراوی (هكه) چوار فۆرمی دیکه ی ههن، كه له روهی و اتاوه یهك و اتایان ههیه و له روهی ئهركهوه یهك ئهركیان ههیه، بهلام له شوینی جياواز ههل كهوتوون، ههر بۇ یه فۆرمی جياوازی شیان هه یه. كهوابوو "دهستنی شانکردنی قالا به جياوازه کانی مؤرفيم يک (ئهلهمؤرفه کانی) كه له ئهنجامی کاتیکردنی بیئهی فۆنۆلۆجی جياوازه وه سه رههلهئدهن. ئه مه پپوه ندیی مؤرفۆلۆجی به فۆنۆلۆجییه وه ئه خاته روه و یاساکانی به مؤرفۆنیمیکی ناو ئه برین^۲

له یاساکانی مؤرفۆنیمدا، کاریگه ریی یاساکانی فۆنۆلۆژی ده بنه هو ی په یدا بوونی فۆرمه جياوازه کانی مؤرفيم يک. "دابه شبوونی ئهلهمؤر فهکان زور جار ده که ویته ژیر هو کاری فۆنۆلۆجی یه وه. بۇ نموونه ئهلمؤرفه کانی مؤرفيمی تاک به پپی ژینگه ی فۆنۆلۆجی دا بهش ده بن: (-یک) ده چیته پال ناویک كه به دهنگی بزوی کۆتایی بیت (-یک) به ناویکه وه دهلکی كه به دهنگی نه بزوی دوا یی هاتیبت^۳. نموونه:

یه کهم. ئه و ناوانه ی کۆتاییان به بزوی هاتوو:

ماسی	←	ماسی یهك
دهرگا	←	دهرگایهك
ری	←	ری یهك
ژیلهمۆ	←	ژیلهمۆ یهك
قاوه	←	قاوه یهك

دووهم. ئه و ناوانه ی کۆتاییان به نه بزوی هاتوو:

^۱ - سه رچاوه ی پپشو، ل ۱۷.

^۲ - وریا عومهر ئه مین، چهند ناسۆیه کی تری زمانه وانی (به رگی یه کهم)، ۲۰۰۴ هه ولیر، ناراس، ل ۷۹.

^۳ - محمهد معرووف فه تاج، م. سه باح ره شید قادر، چهند لایه نیکی مؤرفۆلۆجی کوردی، سلیمانی، ل ۱۹.

دار	←	داريک
بهرد	←	بهرديک
ئاسن	←	ئاسنيک
چاو	←	چاويک

ئەو دوو فۆرمە جياوازەى مۆرفيمى تاک، لە ژيەر کارىگەريى ياساكانى فۆنۆلۆژيدا پەيدا بوون، كە بەم دياردەيه، ياساكانى مۆرفوفۆنيمى دەگوتريپت.

كاتيک مۆرفيمەكان دەكەو نە پالايەك، دەنگەكان كار لە يەكتر دەكەن و مۆرفيمەكان شيوەيان دەگورپت. واتە كارىگەريى فۆنەتيكى دەبيته هۆى گوران لە مۆرفيمدا.

. جارى واھە يە دوو مۆرفيم دەكەو نە پالايەك و كۆتايى مۆرفيمى يە كەم و سەرەتاي مۆرفيمى دووھەم دەنگى بزوين، لەم كاتەدا نيمچە بزوينيک پەيدادەبيت، هينديک لە ئەلۆمۆرفەكانى مۆرفيمى ناسراوى (ەكە) بەهۆى كارتىکردنى ياساى فۆنەتيكى لە مۆرفۆلۆژيدا يە:

چرا + ەكە ← چرا (ى) ەكە

هينديک جار (ە) ى مۆرفيمى (ەكە) تيدا دەچيپت:

برا + ەكە + م ← برا (...) كەم

دەست + رپژ ← دەس (...) رپژ ← دەزرپژ

. جارى واھە يە دەنگيى مۆرفيمىك بەهۆى كارتىگەريى فۆنەتيكيەو دەگورپت، ئەوھش ئەوكاتە يە كە مۆرفيمىك كۆتايى بە دەنگى كپ هاتيپت و بكەويته پال مۆرفيمىك، كە بەدەنگى گر دەستپيدەكات.

پيش + مەرگ + ە ← پيشمەرگە (ش ← ژ)

دەست + نوپژ ← دەزنوپژ (س ← ز).

۱. ۳ پيناسەى سينتاكس:

سينتاكس (رستەسازى) ەك يەكيك لە ئاستەكانى زمان، لە ئاستى و اتا دا پيناسەى جوراو جورى بۆ كراون. ليرەدا هينديک لەو پيناسانە دەخەينه روو:

. د. ئەورەحمانى حاجى مارف لە بارەى زاراوى سينتاكس و پيناسەكە يەو، دەليپت: " سينتاكس لەلم

النحو - syntax). زاراوى ئەم زانستەش، لە وشەى (syntaxes) ى يونانيەو كەوتوتەو كە واتاي

(دان، رپكخستن...) دەگە يەنى. بەو پى يە سينتاكس ليكولينەو يە لە يەكگرتنى و شە لە ئا خاوتن و

رستەدا. "۱

۱ - ئەورەحمانى حاجى مارف، رپزىمانى كوردى (بەرگى يەكەم)، ۲۰۰۱ سليمانى، ل ۴.

د. کوردستان موکریانیی ش باس له وشه‌ی سینتاکس ده کات، که له یونانییوه هاتووه، ده‌آیت :
 " واتای ریکه‌وتن و ریخستن و دانان ده‌به‌خشیت، له جوړی ریکه‌وتن و یه‌کترنی و وشه له نیو رسته‌دا
 ده‌کولیتوه " ۱. هه‌روه‌ها ده‌آیت : " سینتاکس پیشه و ئه‌رکی ئه و ووشانه له نیو رسته‌دا روون ده‌کاته‌وه " ۲.
 د. ره‌فیق شوانی، له باره‌ی رسته‌سازییه‌وه ده‌آیت : " زاراه‌ی " رسته‌سازی " خو‌ی با به‌تیکی
 شیته‌لکاری ده‌گریته‌وه، که به واتای ریخستن و شه‌کانی زمان دیت له‌ناو رسته‌دا، واته به‌رام‌به‌ر به
 " ریخستن " ی رسته‌دیت " ۳.

. هه‌روه‌ها نه‌ریمان عه‌بدوللا خو‌شناو، ئاوا پیناسه‌ی سینتاکس ده‌کات : " رسته‌سازی (سینتاکس) :
 ئه‌و زانسته‌یه که له رسته‌ده‌کولیتوه، واته باسی رسته له رووی پیکه‌اتنه‌وه (ساده، لیک‌دراو، تیکه‌ل)،
 هه‌روه‌ها رسته له رووی ناوه‌رپوکوه (هه‌والکه‌یا ندن، پرسیارکردن، سه‌ر سوړمان، فه‌رماندان) ده‌کات.
 جگه له‌مه‌ش ئامازه بو که‌ره‌سه سه‌ره‌کییه‌کان و لوه‌کی‌یه‌کانی رسته‌ده‌کات (بکه‌ر و جوړه‌کانی، به‌رکارو
 جوړه‌کانی، نیهاد، گوزاره، ... هتد.) ۴

. شه‌هلا حه‌مید محه‌مه‌د، له نامه‌ی ماسته‌ره‌که‌یدا، به‌م جوړه‌پیناسه‌ی " نه‌حو " ده‌کات : " نه‌حو
 بریتیه له رسته‌سازی یان ناسینی رپولی به‌شه‌کانی ئاخوتن، چونکه ده‌ستنی‌شانکردنی به‌شه‌کانی ئاخوتن و
 رپولیان کاری سه‌ره‌کیی نه‌حوه. " ۵

(سه‌ید که‌مالی تاله‌قانی) ده‌آیت : " ته‌رکیب ټه‌وه‌یه که شوین و حاله‌تی وشه له رسته‌دا دیاری
 ده‌کات. " ۷

. هه‌روه‌ها (عه‌بدولره‌حیمی هو‌مایون فه‌روخ) له باره‌ی سینتاکسه‌وه، ده‌آیت : " له زمانی فارسیدا
 نه‌حو ټه‌و یا سایانه‌یه که پیوه ندی و شه‌کان له رسته‌دا له گه‌ل یه‌کتر روون ده‌کاته‌وه و
 روونیده‌کاته‌وه که کامه‌یان له پیشدا دیت و کامه‌یان له دوواترو پیوه ندی و به‌ستراوه‌بیان به‌یه‌کتره‌وه
 چیه‌و ناو و زاراه‌ی هه‌رکامیان و ئه‌رکیان له رسته‌دا چیه‌، جا له شیوه‌و پیکه‌اتنه‌یان دا گوراندیک رووی
 داییت یان نا. " ۹

۱ - کوردستان موکریانی، سینتاکسی رسته‌ی ساده له زمانی کوردیدا، ۱۹۸۶، ده‌زگای روژن‌بیری و بلاو‌کردنه‌وه‌ی کوردی، ل ۵.
 ۲ - کوردستان موکریانی، سینتاکسی رسته‌ی ساده له زمانی کوردیدا، ۱۹۸۶، ده‌زگای روژن‌بیری و بلاو‌کردنه‌وه‌ی کوردی، ل ۵.
 ۳ - ره‌فیق شوانی، زمانه‌وانی، کومه‌له‌وتار، هه‌ولیر، ۲۰۰۹، ل ۱۶۳.
 ۴ - نه‌ریمان عه‌بدوللا خو‌شناو، ریژمانی کوردی به‌شه‌کانی ئاخوتن، ۲۰۰۹، مناره، هه‌ولیر، ل ۸.
 ۵ - شه‌لا حمید محمد، بررسی تطبیقی آرایش سازه‌ها در زبانهای فارسی و کردی، پایان‌نامه‌ی ارائه‌شده به هیئت علمی دانشگاه
 صلاح‌الدین، اربیل، نوامبر ۲۰۰۹ ص ۹.
 ۶ - مه‌به‌ست (نحو)ی عه‌ره‌بی یان سینتاکسه.
 ۷ - سید کمال طالقانی، اصول دستور زبان فارسی، ۱۳۵۰، ص ۱۰.
 ۸ - "له زمانه‌ ئوروپاییه‌کاندا پیی ده‌لین سنتاکس یان سینتاکس".
 ۹ - عبدالرحیم همایون‌فرخ، دستور جامع زبان فارسی، انتشارات علمی، ۱۳۶۴، ل ۷۳۸.

۵. د. ويدووسن، له باره ی سینتاکسوه، ده پیت : " سینتاکس لهو ریگایانه ده کولپتهوه، که وشه کانی بو دروستکردنی رسته پی لیکده درپت. " ۱۱

سینتاکس " له چوښه تی به یه که وه به ستنی وشه ده کولپتهوه له سنووری رڼو نایکی له خوئی گوره تر . فریز، پارسته، شارسته " ۱۲

لهو پینا سانهی سهره ورا بو مان دهرده که وپت، که سینتاکس هم خه سلهت و تایبه تمه ندییا نهی خواره وه ده گریته وه .

۱ . پیکهاته، دارشتن و بنیاتی رسته،

۲ . پیوه ندی وشه کان به یه کتره وه له نیو رسته دا،

۳ . ریکه وتن و ریکخستن و دانانی وشه له نیو رسته دا،

۴ . رول و ئرکی وشه کان له نیو رسته دا،

۵ . رسته له رووی نیوه روک و کهرسه سهره کی و لوه کییه کانییه وه،

۶ . جیگه و حالهت و باری وشه له رسته دا.

۱ . ۴ سنوور و مهو دای سینتاکس :

سنوور و مهو دای سینتاکس له دوو لایه نه وه جیگه ی باس و لیکولپنه وه یه : یه که م، شوپن و جیگه ی هم ئاسته وه ک پیره ویک له نیو پیره وه کانی دیکه ی زمان (فونه تیک، فونولوژی و مورفولوژی) دا، که تا ئیره با سمان کردوه . دوهم، پیکهاته و دارشتنی نیو خوئی پیره و که وه به شه پیکه ی نه ره کانی . هم دوو بواره ههر دوو کیان ده کریت له به شه وه بو گشت، واته به شیوه ی قوچه کی، یان به پیچه وانوه له گشته وه بو بهش به شیوه ی درهختی، سهیریان بکریت.

یه که م، نه گهر به شیوه ی قوچه کی سهیری ئاسته کانی زمان بکهن، ده پیت له ساده ترین کهره سه کانی زمان، واته ده نگه کانه وه ده ستپیکه ی تا ده گاته گوره ترین و ئالوژترین دانه ی زمان، که رسته یه . ۳ واته به هوئی نه وه ده نگه نه ی له زما ندا ههن، فونیه مه کانی زمان ده ستنی شان ده کهن . به هوئی نه و نرخا نه ی فونیه مه کان له زمانیکی تایبه تدا هه یا نه، به لیکدانیان کهره سه ی گوره تر، واته مورفیم پیکدیته . به

۱ - ه. د. ويدووسن. سهره تایه ک بو زمانه وانی، و: د. هوشه نگ فاروق، ۲۰۰۸ ده هۆک ل ۷۴.

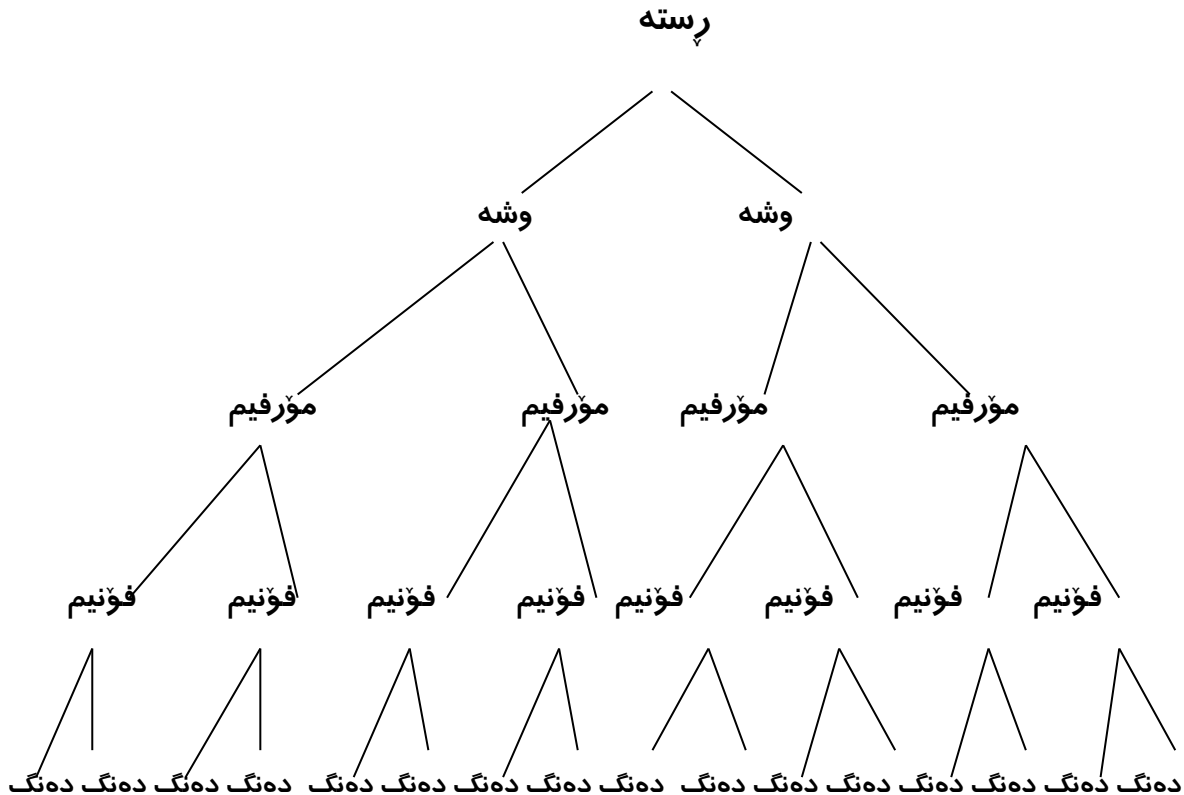
۲ - فهتاج مامه عه لی، هاوده نگ له زمانی کوریدیا، نامه ی ماستره، کوليجی نادابی زانکوی سه لاهه ددین، هه ولیتر، ۱۹۸۹، ل

۸۱.

۳ - وریا عومره همین، چند ناسوییه کی توئی زکانه وانی، ۲۰۰۴، ل ۱۹۸.

مۆرفيمېك يان زياتر وشه دروستدهييت. به وشه يهك (ئه گهر كهس و كات و پروداوي تيډاييت، بو ويينه "هاتم" يان زياتر رسته دروست دهييت.

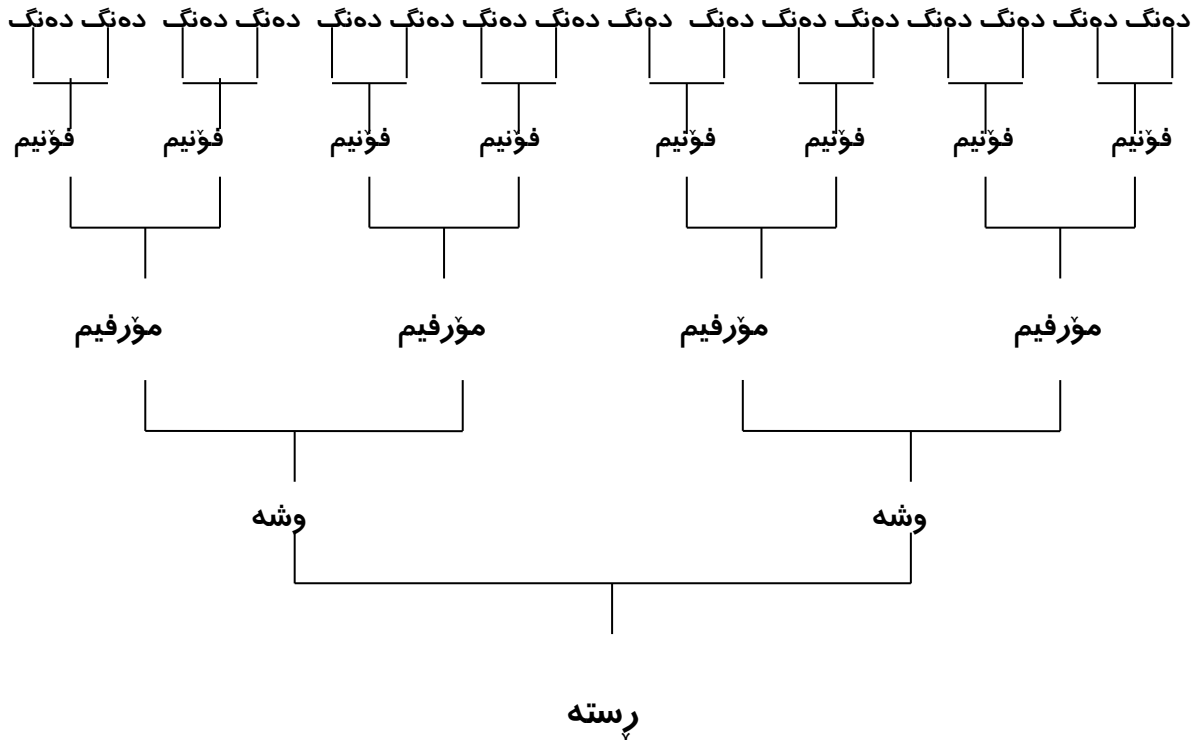
هيكاريي قوچه كيي ئاسته كاني زمان (۲) ↓

ههروهك له هيكاريي ژماره (۲) دا دياره، فونيمه كان له بنكه ي قوچه كه كه دا هه ل كهوتوون، كه ئاستي سهره وه يان دانهي گه وره تر له خويان پيكهيناوه. ههر ئاسته ي ئاستي سهره وه ي خوي پيكدينييت تا گه وره ترين دانهي زمان، كه رسته يه.

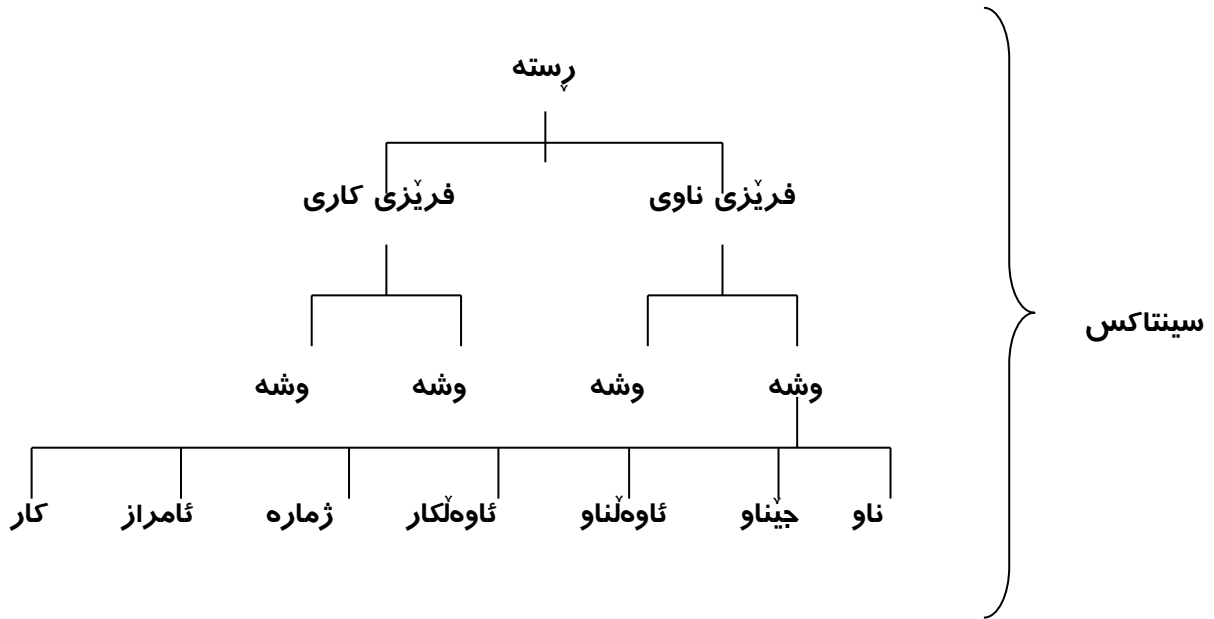
ههروهك له هيكاريي ژماره (۳) دا دياره، رسته بنه ماو سهر چاوه ي ئاسته كاني ديكه يه. هه موو ئاسته كاني ديكه ي زمان قه دو لق و قو پ و سهر چله كاني بنكه ي دره خته كهن. به پي ئه م هيكاريه، رسته بنكه ي لقي فريزه كانه، فريزه كاني لقي ديكه يان لي ده يته وه، كه بريتين له: وشه كان. وشه كان له مورفيم يك يان زياتر پيكدين، كه و ابو و وشه كان لقو كه ي ديكه يان به ناوي مورفيم لي ده يته وه.

مۆرفيمه كانيش چلۆكه‌ي ديكه‌يان لي ده‌بيته‌وه، كه بریتين له ده‌نگه‌كاني زمان. لي ره شدا مه‌به‌ست ته‌نيا له ده‌نگه‌كاني زمانه نه‌ك هه‌موو ده‌نگيک له سروشتدا.

هیلکاریی دره‌ختیی ئاسته‌كاني زمان (۳) ↑

به پي ئه‌و پينا‌سانه‌ي له باره‌ي سينتاكسه‌وه کران، ديه‌مان كه سينتاكس بریتيه له يه‌كترين و ریکخستنی وشه‌كان له رسته‌دا. كه‌وابوو كه‌ره‌سه‌ي سه‌ره‌کي رسته وشه‌يه. مه‌به‌ست لي ره دا رۆناني وشه‌يان مۆرفولۆژی نييه، به‌لکوو جيگه‌و رۆل و ئه‌ركی وشه‌يه. واته رۆلی سينتاكسيان مه‌به‌سته. وشه له رۆوی جۆره‌وه، ده‌توانیٔ ناو، جیناو، ئاوه‌لناو، ئاوه‌لکار، کار، ژماره‌و ئامراز بیٔت. وشه له رۆوی ئه‌ر كه‌وه ده‌توانیٔ رۆلی بکهر، به‌رکار، کارو به‌ستنه‌وه و گه‌يا ندنی به‌شه‌كاني رسته به يه‌کتره‌وه بگيرٔت. هه‌روه‌ها گوترا كه گه‌وره‌ترین و ئالۆترین دانه‌ي سينتاكس رسته‌يه. كه‌وابوو سنوورو مه‌ودای سينتاكس له فونيم و مۆرفيم و وشه‌وه بۆ رسته‌يان به پيچه‌وانه‌وه له رسته‌وه بۆ فونيم به پي پيچه‌ويکی دارشتن، كه فونيمه‌كان له قالبی مۆرفيم و مۆرفيمه‌كان له قالبی وشه‌كان و وشه‌كان له قالبی گه‌وره‌تر دا، كه فریزه يه‌كده‌گرن و به يه‌كترنی فریزه‌كان رسته پيكدیٔت. به‌لام چوار چپوه و سنووری سينتاكس له نيۆ پيروه‌كاني زماندا له سنووری وشه‌وه تا رسته‌وه به پيچه‌وانه‌وه له سنووری رسته‌وه تا وشه ده‌گرٔته‌وه. وه‌ك له‌م هیلکاریيه‌ي خوراوه دا ده‌رده‌كه‌وئت:

↑ (ھیلکاری ژ . ۴)

ھیلکاری ژماره (۴) کرۆک یان توخمه پیکپینەرەکانی باسی سینتاکسە. ئینجا رۆلی ھەرکام لە وشەکان لە رسته دا چیه و پێوەندیان بە یەکەوہ چیه و چۆن بە دووای یەکتەر دا ریز دە بن و رسته پیکدینن، بریتییه لە باسیکی سینتاکسی، که لە بەشی دووہمی ئەم نامەیه دا ھیندیک لە لایە نەکانی ئەم باسە لە ھەردوو زمانی کوردی و فارسیدا شیدە کرینەوہ.

مۆرفۆ سینتاکس:

جاری واھە یە یاساکی ریزمانی، واتە سینتاکس دەبنە ھۆی ئەوہی مۆرفیمیک فۆرمی جیا جیای ھەبن، کہ ئە مە بریتی یە لە پێوہ ندیی سینتاکس بە مۆرفۆلۆژی یەوہ. "پێوہ ندیی مۆرفۆ لۆژی بە سینتاکسەوہ، ئەو پێوہ ندییە یە کہ یاساکی مۆرفۆ سینتاکس بە شداریی تیدا دە کەن". "مۆرفۆ سینتاکس رۆوبەرۆو بوونەوہ یی کہ، کہ لە نیوان مۆرفۆ لۆجی و سینتاکسدا، لە ئەنجامی ئەو

۱ - ساجیدە عەبدوللا فەرھادی، موحازەرە ی ماستەری زمان، زانکۆی سەلاحەددین، ھەولێر ۲۸ ۵ ۲۰۰۸.

رووبهروبوونهوههدهدا کۆمهلی کەتێگۆری دیتە کایە، کە هەردوو سیما هەلەگەرن و گەلی بۆشایی و کەلین لە ئاستی ریزمانی زمانەکانەدا پڕ دەکەنەوه.^۱

هەموو مۆرفیمەکان یەک فۆرم و یەک شیوەیان نییە. مۆرفیمەکان کاتیگە لە قالی یەکە یەکی سینتاکسیدا یەکەگەرن، شیوەیان دەگۆرێت، بەلام ئەرک و رۆلیان ناگۆرێت، واتە لە فۆرمدا جیاواز دەبن، بەلام لە ئەرکدا نا، ئەمە یاسای مۆرفۆ سینتاکسییە. "مەبەست ئەو گۆرانانە یە کە بە پێی ئەو ئەرکە ی لە رستەدا دەینوینێت و بەسەر فۆرمی ئەو وشانەدا دیت و خستەرووی پەیوەندییەکانی نیوان وشە و فریزەکانی رستەیه.^۲

مەبەست ئەو یە روون بێتەوه، کە چ یاسایەک لەپشت گۆرانی مۆرفیمەکانەوه یە، بۆ وێنە فۆرمی ئەو دوو مۆرفیمە (لە ئەو) دەکاتە ← لەو، ئەوجار دەیانکاتە ← (لی) یان (بە ئەو) ← (بەو) ← (پێ) وەک لەو نموونانە ی خوارەوهدا دەبینین:

أ. لە ئەو پیرسە (لە)

لیی پیرسە (لی)

ب. بە ئەو بلی (بە)

پیی بلی (پێ)^۳

بە بۆچوونی د. محەممەد مەعرووف و سەباح رەشید قادر (لە) دەکەوێتە پێش بەرکاری ئاشکراو جیگیربوو بە ناو، واتە (ئەو او،) لی) دەکەوێتە پێش بەرکاری ئاشکراو جیگیربوو بە جینا، واتە (ی) .

" مۆرفۆ سینتاکس هەموو ئەو فۆرمە مۆرفۆلۆژیانە دەگرێتەوه کە ئەرکی سینتاکتیکیان هە یەو چەمکەکانی نا سراوی، نەنا سراوی، ژ مارە . تاکو کو، رە گەرز، دۆخ، کەس و دەمکات... تد دەگرێتەوه و مۆرفیمە ریزمانییە وشەگۆرەکان (Inflectional morphemes) دەیان نوین.^۴ بەم پێیە د یاردە ی مۆرفۆ سینتاکس زیاتر لە دەوری دوو فریزدا دەبینرێت، چونکە چەمکەکانی ناسراوی، نەناسراوی، کەس، رەگەرز، ژ مارە پێوە ندییان بە ناو لە فریزی ناویدا هە یە. چەمکەکانی دۆخ، دەمکات و تاکو کو پێوە ندییان بە کار و فریزی کاری ئاوەلناوییهوه هە یە.

۱ - سەباح رەشید قادر، هەندێ لایەنی ریزمانی دەسلالت و بەستنهوه (GB) لە زمانی کوردیدا، ۲۰۰۹ هەولێر، (لە Trask 176: 1993) ی وەرگرتوو.

۲ - ئەبویه کرعومەر قادر، بەراوردیکی مۆرفۆ سینتاکسی لە زمانی کوردی و فارسی دا، نامە دوکتۆرا، پێشکەشی کۆلیژی زمانی زانکۆی سلیمانی کردو، ۲۰۰۳، ل ۲۰.

۳ - محەممەد مەعرووف فەتاح، م. سەباح رەشید قادر، چەند لایەنیکی مۆرفۆلۆجیی کوردی، سلیمانی ۲۰۰۶، ل

۴ - سەرچاوە ی پێشوو، ل ۲۸

مۆرفۇ سىنتاكسىسە كانى كوردى ئەم مۇفېمانەنى خوارەو دە گرىتەو: ^۱مۆرفېمە كانى ناسراوى (ە كە، ە او ئەلۇمۇر فە كانى، نە ناسراوى (ىك) او ئەلۇمۇر فە كانى، (ان اى كۆو ئەلۇمۇر فە كانى، (تر، ترين اى بەراورد، (ى، ە اى خستىنە پال، جېناوۋە كانى خاۋەنىيەتى، پېشناۋ (بەرناۋە كان) مۆرفېمە كانى بانگھېشتن، ئەما نە مۇر فۇ سىنتاكسىسە كانى ناۋن. ھەرۋەھا، مۆرفې مە كانى كاتى را بردوو (د، ت، ا، ى، و) لە بىكەردىاردا، مۆرفې مە كانى كاتى را نە بردوو، دەمكا تە كانى (ە، ەو، دە، ە)، مۆرفې مە كانى مەرجو خۆز گە (ب، با، با يە، وا يە) مۆرفېمى نا كىردن، نەھى كىردن، مۆرفېمى گۆرېنى ھېزى كار لە تېنە پەرەو ە بۆ تىيپەر (ا، ان او بىكەردىار بۆ نادىار (ب - ر) . ئەم مۆرفېمە نە بەھۇى كارىگەرىيى سىنتاكسىسەو پە ىدا دە بن، يان شىۋەيان دە گۆرپىت، يان چەندىن فۆرپىان لى پى كىدىت، كە ئەلۇمۇر فېان پىدە گوترىت.

" لە كوردى دا ھە ندى جار ھەل بژاردنى ئە لەمۆرف لەژىر كارىگەرى رېزماندا يە . بۆ نموۋە نە، نا كىردن لە كوردىدا يان بە ھۇى نا . يان نە، يان مە دەپىت:

نا . لە گەل كارى رانە بردوو دىت و نە . لە گەل كارە كانى ترو مە . لە گەل فەرماندا، واتە رېژەى كارە كە بىپار دەدات كام ئەلۇمۇر ف ھەلدە بژىرى ^۲:

(نا) لە گەل كارى رانە بردوو:

<u>چاۋگ</u>	<u>ئەرى</u>	<u>نەرى</u>
رۇيشتن	دەرپۆم	نارپۆم
خواردن	دەخۆم	ناخۆم
نووستن	دەنووم	نانووم

(نا) لە گەل كارە كانى دىكە:

<u>چاۋگ</u>	<u>ئەرى</u>	<u>نەرى</u>
چوون	چووم	نەچووم
ھاتن	ھاتم	نەھاتم
كىردن	كىردم	نەمكىرد

(مە) لە گەل فەرماندا:

<u>چاۋگ</u>	<u>ئەرى</u>	<u>نەرى</u>
-------------	-------------	-------------

^۱ - ئەبۇبەكر عومەر قادر، نامەى دوكتورا، لاپەرە كانى ۵۸، ۸۱ و ۸۲.

^۲ - ئەبۇبەكر عومەر قادر، نامەى دوكتورا، ل ۲۰.

خواردن	بخۆ	مهخۆ
نووستن	بنوو	مهنوو
کردن	بکه	مهکه

باس له تافی کاره کان، باسیکی سینتاکسییه. جاری واهه یه تافی کاره کان گۆرانی فۆنهتیکی به سه ر مۆرفیم به تایبهتی مۆرفیمی ره گداده هینیت:

چاۆگ	قهدی کار	مۆرفیمی رهگ
کوشتن	کوشت	کۆژ : ش ← ژ
خواستن	خواست	خواز : س ← ز
چیشتن	چیشت	چپژ : ش ← ژ

یان

"دابەشبوونی - ۱ و - ۲ له نواندنی تافهکاندا (رابردوو یان رانهبردوو) دیسان پابه نده به ریزمانهوه ۱- له کاری دیارو نادیار دا ده بئینرئ، بهلام ی ته نیا له رستهی بکه ر نادیار دا تافی رانهبردو نیشان ده دات:

- أ. زهویه کهم کپلا (رستهی بکه ر دیار)
- ب. پاره که دزرا (رستهی بکه ر نادیار)
- پاره که ده دزری (رستهی بکه ر نادیار)^۱

سینتاکس و ئاوازه (Intonation):

ئاوازه له گه ل ستریس (stress) و تۆن (ton) دا له که رسته ناکه رتیه کانن. پپوه ندییان به رۆلی دهنگ له گۆرانی واتادا ههیه. بهرزبوونهوهی دهنگ له کاتی قسه کردندا له سه ر به شیکێ ئاخوتن ده پپته هۆی گۆرانی وا تا. دور یا عو مه ر ئه مین گۆرینی له ری نه وه ی ژیه کان به هۆی په یدا بوونی ئاوازه ده زانییت.^۲

پیناسه ی جۆراوجۆر بۆ ئاوازه هه ن، بۆ نموونه: " ئاوازه ئه و بهرزو نزمبوونی دهنگی ئاخوتنهیه، که کار له واتای گوتراوه که ده کات.^۳

۱ - محمه د مه عرووف فه تاح، م. سه باح ره شهید قادر، چه ند لایه نیکێ مۆرفۆلۆجی کوردی، سلیمانی ۲۰۰۶، ل ۲۱ .

۲ - چه ند ئاسۆیه تری زمانه وانی، ۲۰۰۴، ل ۲۸۹.

۳ - عه بدولوه اب خالید موسا، هیزو ئاوازه له دیالیکتیکی کوردی ژوررودا، نامه ی دوکتۆرا، زانکۆی سه لاهه ددین - هه ولیر، ۲۰۰۷، ل ۲۰.

له بهر ئهوه لايړه دا باس له گوتراو ده کات، چونکه کهره سته ناکه رتپه کان، يهک لهوان ئاوازه، وه کوو دهنگه کانی زمان وينه يان بو دانه نراوه و نانووسرين، ته نيا ده بيسرين.
ته گهر بهرزي ده نگ له رسته يه کدا، له سه ره تاوه بو کو تاي و ه ک يهک بوو، ئه وه رسته که ته نيا گيرانه وه ي هه واليکه.

هيو دويني چوه بازارو کتبيکي کړي.

ته گهر بهرزي دهنگ له هره يهک به به شه کانی ئاخوتن، بکهر، بهرکار، ئاوه لکار، يان کار بيت، ئهوا مه به ست ئه و به شه يه که بهرزي دهنگه که ي که و توو ته سه ر.

هيو دويني چوه بازارو کتبيکي کړي.

له م نمونه يه دا بهرزي دهنگ له سه ر هيوايه و پرسيار له سه ر ئه وه يه که: کي دويني چوه بازارو کتبيکي کړي؟

هيو دويني چوه بازارو کتبيکي کړي.

ليړه دا پرسيار له کاتي چووني هيو بو بازاره.

هيو دويني چوه بازارو کتبيکي کړي.

ليړه دا باس له سه ر شويني چووني هيوايه.

هيو دويني چوه بازارو کتبيکي کړي.

ليړه دا پرسيار له بهر کاري رسته که يه، که: هيو چي کړيوه؟

هيو دويني چوه بازارو کتبيکي کړي.

له مه شياندا پرسيار له کاري رسته که يه، واته پرسيار له وه يه، که: هيو چي کردوه.

بهشی دووهم
پاری یه کهم
هه ندی لایه نی سینتاکسی
زمانی کوردی
- فریز
- رسته

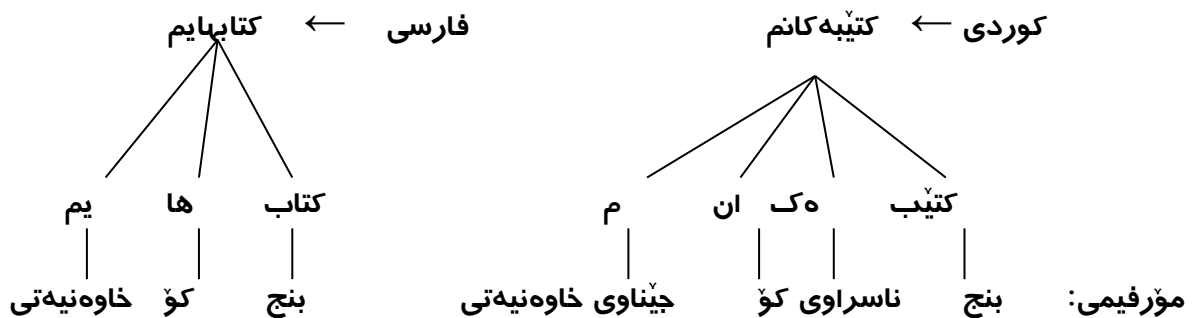
سەرەتا

بێگومان بەهۆی ئەوەی زمانی کوردی و فارسی لە یەک گروپی زمانین و خزمایەتییان هەیه، لە هەموو ئاستەکانی زمان و یەک لەوان لە ئاستی سینتاکسدا خالی هاوبەش و هەروەها جیاوازییەکان زۆرە. لە ڕووی پێکھاتەیی گشتییەوە خالی وێکچووین زۆرە، بەلام لە ڕووی وردەکارییەوە جیاوازییەکان زۆرن و هەر ئەمەش خەسڵەتێکی جیاوازی داوەتە ئەو دوو زمانە و کردوونی بە دوو زمانی سەربەخۆ. هەردوو زمان وێرایی ئەوەی لە جۆری زمانە لکاوکان (Agglutinating Languages) ن، واتە لەو زمانانەن کە مۆرفیمەکان بۆ پێکھێنانی کەرەسە سەھێم گەورەتری زمان یە کەدەگرن و دەتوانین دەستنیشانیان بکەین، بەلام هاوکات تاییبەتەندیی زمانی تیکئاخراوەکانیشیان هەیه. بڕوانە (ھیلکاری ۵).

" کوردی زمانیکی نوو ساوی agglutinative پۆلۆسینی سیتیکییە بە تاییبەتی لەو شە مۆرفۆسینتاکسییەکاندا کە تیاپاندا رستەییکی تەواو لە قالبی تاکە و شەھە کەدا دادەر یژری. وەک لە (رامانەگرتبوویت - ئیمە توومان رانەگرتبوو) کە لەم نوو مۆرفیمانە پیکھاتوووە (را - م - ان - نە - گر - ت - ب - وو - یت - ا) ^۱

نموونە بۆ جۆری زمانە لیکدراوەکان:

ھیلکاریی ژمارە (۵)

لە هەردوو زماندا وشەیی واش هەن، کە مۆرفیمەکانی تیکئاخراون و لە یەکتەیدا تۆانە تەو، کە بە ئاسانی ناتوانین لیکیان بکەینەو: کوردی: بگرتبایە، گرتیانم. فارسی: بگرتمش، گرتنم

لە ڕووی ریزبوونی کەرەسەکانی رستە (بکەر، بەرکار، کاراوە، هەردوو زمانە کە پێرەوی مۆدیالیک دەکەن، کە بریتییه لە: S O V ، ئەگەر بێت و رستە کە کاری تییەری لەگەڵدا بێت:

کوردی:	ئازاد	نانەکەیی	خوارد.	فارسی:	پرویز	شیشە را	شکست
	S	O	V		S	O	V

^۱ - وریا عومەر ئەمین، کوردی زمانیکی پۆلۆسینستیکی، گ. نووسەری نوو. ژ - ۳۶، ئاداری ۲۰۰۷، ل ۷۹.

له ههردوو زمانه كه دا، جارى واهه يه به پيى ئهم ريزبوو نه نيهه و رهنگه بهر كار بيته سههتاي رسته و بكه بكهويته نيوهراست و كاريش له دوايين بهشى رستهكه دا بيت:

كوردى : كتيبه كه م كرى . فارسي : كتاب را خريد م

V S O

V S O

۱.۱.۲ كههستهكاني رسته

مه به ست له كههستهكاني رسته، پيكيپينه ره كاڤه تي. ههروهك له به شي يه كه مدا ني شاندر، ئاستهكاني زمان له رسته وه بگه وهك گه وهه ترين دا نه ي ريز ماني تا ده گانه فونيم وهك بچووكترين دا نه ي ريز ماني، بو يه كه ي بچووكتر شيده كرينه وه. رسته ش تا سنووري مورفولوزي دا به ش ده كرته سهر ئاست و گرووي بچووكتر، وهك ناو، جيئاو (را ناو)، ئاوه ئاوا، كار (فرمان يان كردار)، ئاوه لكار و ئامرازه كان. واته " دهنگه كان بو پيكيپيناني وشه يه كده گرن، وشه كان بو پيكيپيناني فريز يهك ده گرن و فريزه كانيش بو پيكيپيناني رسته يهك ده گرن."^۱

له ذ شته ي ژ ماره (۲) دا، به شه كان و ئاست و ئهركي كههستهكاني رسته له م نمونه يه ي خواره وه دا، شي كراونه ته وه :

(قوتاييه زيره كه كان وانه كانيان به باشي خويند.)، خشته ي ژ ماره (۲) ↓

وشه	قوتاييه	زيره كه كان	وانه كانيان	به باشي	خويند
فريز	قوتاييه زيره كه كان	وانه كانيان به باشي خويند			
رسته	قوتاييه زيره كه كان وانه كانيان به باشي خويند				
ئهرک	بكه	بهر كار	ئاوه لكار	كار	

ليكوپينه وه له مورفيم و وشه وه بهر ئاستي مورفولوزي ده كه ون و ليكوپينه وه له فريز و رسته وه بهر ئاستي سينتاكس ده كه ون، به لام له شيكر دنه وه ي پيكا ته ي رسته و ئهرك و چونه تي ريز بووني كههستهكاني رسته دا پيوستيمان به مورفولوزي و ياساكان له نيو سينتاكسدا ده بيت. كه وابوو ئاستي سينتاكس بريتييه له دوو به شي سههه كي: فريز و رسته.

^۱ - ۵.د. ويدوسن. و: هوشهنگ فاروق، سههه تايهك بز زمانه واني ۲۰۰۸، دههوك، ل ۵۳.

له ږووی پیکهاتهوه ږسته له فریز گهوره تره. ږسته لانیکهم له دوو فریزی ناوی و کاری پیکدیټ. به پیچهوانهی پیناسه کونه کان، که بو ږسته کراون، ټهو چه مکانه پیوه ندییان به قهواره و دریژی و کورتیی که ږسته کانهوه نییه، چونکه جاری واهیه ږسته یه ک ږهنگه بریتی بیټ له وشه یه کی ناساده:

$$|هات + م| = هاتم$$

ف.ن ف.ک

ږهنگه فریزی کی فرهوان کراو له ږووی قهواره و کورتی و دریژی یهوه له ږسته یه کی کورتی وه ک ټهمی سهرهوه دریژ تر بیټ:

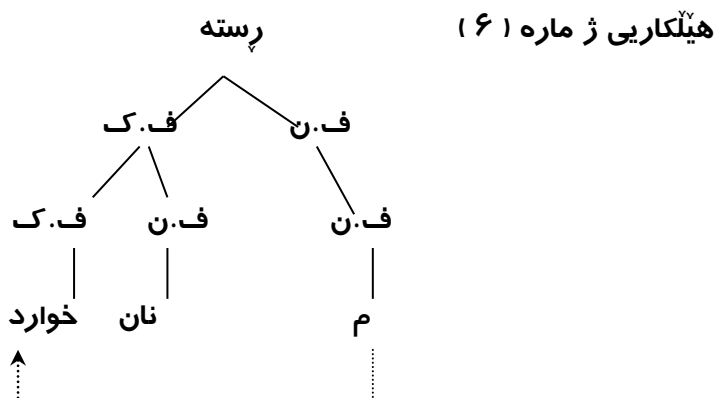
$$|لاوه سوارچاک و ټازایه که هات|$$

ف.ن ف.ک

که و ابو ږسته ده بیټ لانیکهم ناوو کاری تیډایټ، ټینجا به شه کانی دیکه، که هه ریه که یان فریزی یک پیکدین.

۲.۱.۱ فریز (Phrase)

فریز به شیکه له به شه سهره کییه کانی ږسته. پیوه ندیی به قهواره یه کی تایبه تییهوه نییه. ږهنگه له چه ندین وشه پیکبیټ و له وانه شه بریتی بیټ له تاکه جیناویک، که له ږسته یه کی کورت و ساده دا، که له ږووی پیکهاتهوه فریز بیټ و له ږووی ټه رکیشهوه ږولی بکه ریی هه بیټ. بو نموو نه له ږسته یه " نام خوارد" دا " م" فریزی ناوییه و بکه ریی ږسته یه. " نان" بهرکاره و له گهل کاری " خوارد" پیکهوه فریزی کارین:

فریز^۱، پیناسەى جۆراو جۆرى بۆ كراوه. " گرى كۆمەلە وشەيەكى پېوەند یداره، كارى لەگەلدا نییه. " ^۲ هەر وەها " دەستەواژە بریتىيە لە كۆمەلە واژەيىكى لە يە كدى دا نەبراو، كە مەعنا يەكى تەواو ئەبەخشى، نە فرمانىيان لەتەكدا ئەبى، پېكەو لە رستە دا ئەركى پارچەيەك لە پارچەكانى ئاخوتن ئەيىنى. " ^۳

دوو كەموكۆپى سەرەكى لەم پیناسانەدا، بریتىن لە: ۱. فریز بە كۆمەلە وشەيەك دەزانن، كە يەك دەگرن. ۲. فریز بەو دەزانن، كە كارى لەگەلدا نەيىت.

هەردوو ئەم بۆچوونە، بە پى قوتابخانە زمانەوانىيە نوێيەكان لە بارەى فریزەو راس ت نین، چونكە هەر وەك گوترا فریز دەكرىت بى كۆتايى فراوان بكرىتەو، دەكرىت كورتىش بكرىتەو بۆ يەك وشە. كەوا بوو فریز هەميشە بریتى نيە لە كۆمەلە وشەيەك.

رستە بە بى فریزی كارى رستەيەكى ناتەواو. بۆيە كار بۆخۆى فریزیكى رستەيە، بۆيە ئەو بۆچوونە رەتدەكاتەو، كە دەلایت گرى كارى لەگەلدا نییه. لەو نموونە يەى سەرەو دە نیشان دراو كە كارى رستەكە بریتى يە لە فریزی كارى رستە. بۆ يە پیناسەى ورد ترو گو نجاوتر بۆ فریز كراو كە دەلایت: " و شەيەك يان زياتر بتوانن دەورى بە شىكى بنجى لە رستەدا (بكر... بەكار... ھ... تدا) بى پین فریزیك پىك دینن. " ^۴ لیژنەى دەستوورى زمانى كوردى (بەغدا . ۱۹۸۵) یش پیناسەى لەم چەشنەى بۆ فریز كردوو: " فریز لە وو شەيەك يان زياتر پىك دىت كە دەورى ریشەيى لە رستە دا دەيىنى. " ^۵ پیناسەى دیکەش بۆ فریز هەن، كە ئەو دەسەلمینن، فریز " لە وشەيەك يان زياتر " پىكدىت و بە شىك لە بە شەكانى رستە پىكدىت و رۆلپىك لە رستە دا دەگىریت. دە شزانین كە كار بە شىكە لە بە شە سەرەكیەكانى رستە. كەوا بوو فریز دەتوانىت كارى تیدا بىت و كارىش دەتوانىت فریزىك لە فریزەكانى رستە يىت.

" فریز بریتى يە لەو يە كە زمانى يەى كە لە وشەيەك يان زياتر پىكدىت و بۆخۆى لە پىكها تەى يەكەيەكى گەورەتر، واتە بەند * دا بەكار دىت. " ^۶

^۱ - فریزناوى جۆراو جۆر (دەستەواژە، گرى، دەستە...) یشى بۆ دانراو.

^۲ - سەلام ناوخۆش و نەريمان خۆشناو، زمانەوانى، هەولير، ۲۰۰۹، ل ۹۳. (بڕوانە توفيق وەهبي، دەستوورى زمانى كوردى، ل ۶۲).

^۳ - سەرچاو پيشوو، ل ۹۴. (بڕوانە، نوورى عەلى ئەمىن، ريزمانى كوردى، ل ۲۹).

^۴ - وريا عومەر ئەمىن، چەند ئاسۆيەكى تری زمانەوانى، ۲۰۰۴، ل ۲۳۳.

^۵ - لیژنەى دەستوورى زمانى كوردى (۱۹۸۵). هەندى لە بابەتە كيشەدارەكان لە زمانى كوردیدا. ل ۴۰.

^۶ - محمد رضا باطنى. توصيف ساختمان دستورى زبان فارسى، ۱۳۸۶، ل ۱۱۰.

* " بەند بەو يەكە زمانىيەى فارسى دەگوترىت كە لە فریزیك يان زياتر پىكدىت و بۆخۆى لە پىكها تەى يەكەيەكى گەورەتر واتە

" فریز بریتییه له وشه یان کۆمهڵیک وشه که بهسه‌ریه‌که‌وه وه‌ک پیکهاته‌یه‌ک له رسته دا خاوه‌نی رۆلکی سینتاکسییه. " ۱

" (phrase): بریتییه له ژماره‌یه‌ک واژه، که پیکه‌وه پیکهاته‌یه‌ک درو سته‌که‌ن و توخمیکیشیان رۆلی سه‌ره‌کی سه‌ره‌ی به‌ته‌ستۆوه‌یه. نموونه فریزی ناوی، فریزی کاری، فریزی ئاوه‌ناوی و فریزی ئامرازه‌کانی خسته‌سه‌ر. " ۲

به‌هه‌سه‌نگاندنی ئه‌و پیناسانه‌ی بۆ فریز خسته‌مانه‌ روو، ده‌توانین به‌و ئاکامه‌ بگه‌ین، که فریز ئه‌و تایبه‌تمه‌ندیانه‌ی خواره‌وه‌ی هه‌یه:

۱. فریز له وشه‌یه‌ک، یان کۆمه‌له وشه‌یه‌ک پیکدیته.

۲. فریز ده‌توانیته‌ رۆلی سه‌ره‌کی و سه‌ره‌خۆ له رسته دا، بگه‌ریت.

۳. کار و دیارخه‌ره‌کانی له رسته دا بریتین له فریزی کاری.

۴. له پله‌دا فریز ده‌که‌ویته‌ نیوان وشه‌ و رسته‌وه، به‌لام ئه‌ گه‌ر وشه به‌ ته‌نیا رۆلی به‌شیکه‌ بنجی رسته بگه‌ریت، بۆخۆی فریزیکه.

۱. ۳ پیه‌ندی ئاسۆی (paradigmatic) و ستوونی (syntagmatic) بۆ

ده‌سنیشانه‌کردنی فریزه‌کان

یه‌که‌م - پیه‌ندی ستوونی:

پیه‌ندی ستوونی و ئاسۆی یان هاوئیشینی و جینشینی، له‌و باسه‌ زمانه‌وانیانه‌یه‌ که زماناسی به‌ ناو بانگ فی‌ردینان دی سو‌سیر (de Saussure) دایه‌ناوه. مه‌به‌ست له‌ پیه‌ندی ئاسۆی بریتییه له پیه‌ندی یه‌که‌کانی زمان له‌ گه‌ل یه‌که‌تریدا، که وه‌ک زنجیریک به‌ دواییه‌که‌تر دادین. وا ته‌ پیه‌ندی توخمه‌کانی زمان به‌ یه‌که‌تره‌وه به‌ پیه‌ کات له‌ سه‌ر هه‌لیکی ئاسۆی و چۆنیه‌تی ریز بوونی ئه‌م توخمانه.

رسته دا به‌کار دیت " (سه‌راوه‌ی پیشوو، ل ۷۴). ئه‌و "بند" ه‌ی محمد رضا باطنی باسی ده‌کات له‌ زمانی کوردیدا له (لا‌رسته) وه‌ نزیکه.

۱ - (Burton – Roberts, 1997: 14) بروانه: لېژنه‌ی ده‌ستووری زمانی کوردی، هه‌ندئ له‌ بابته‌ کیشه‌داره‌کان له‌ زمانی کوردیدا، ل ۴۰.

۲ - بروانه: شه‌لا حمیدمحمد، پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد: بررسی تطبیقی آرایش سازه‌ها در زبانهای فارسی و کردی، دانشگاه صلاح الدین - اربیل، نوامبر ۲۰۰۹ ص ۱۴.

" یه که کان و به شه کانی زمان ده بیټ له پیوه ندی له گه ل یه کتر دا پیناسه بکری، نه ک به شیوه ی ته نیاو سه ر به خو له یه کتری. " ١١ تم پیوانه یه له ده نگه وه بگره تا رسته به کار ده بریت. واته چوئیه تیی ریز بوونی تو خمه کان له ده قی کی زما نه وه بگره تا رسته و شه و ده نگ. ئە مه بریتیه له پیوه ندی ئاسویی یان هاوشینی یان زنجیری.

دووهم . پیوه ندی ستوونی:

" له هر خالیکی زنجیره ی قسه دا، قسه کهر هی ندی ک بهر بژی ری له به رده ستدایه و که له نیویا ندا ته نیا یه کیکیان هه ل ده بژی ریټ و ده یخاته سه ر ته وه ره ی زنجیری. " ١٢ واته له جیاتی هه ر کام له تو خمه کانی قسه و گوته، قسه کهر چه ندین توخمی دیکه ی له به رده ستدان، که ده توانیټ له جیگه ی دانه یه کیانی دابنیټ و جیگه ی ئه وانی پی بگریته وه. ئە مه ش له هه موو ئاسته کانی زماندا دکریټ به کار بیټ:

دهنگ : (د) ار، (ش) ار، (ج) ار، (ب) ار، (ز) ار... هتد.

وشه : (من) هاتم، (تو) هاتی، (ئه و) هات، (ئیمه) هاتین، (ئیوه) هاتن... هتد.

ههروهک له و نمووانه وه ده رده که ویټ، قسه کهر له جیاتی دهنگی (دا) ده توانیټ به چه ندین دهنگی دیکه جیگه ی بگریته وه، که بریتین له: ش، ب، ج، ... هتد. ههروه ها له جیاتی وشه ی (من) که بکه ری رسته یه به چه ندینی دیکه ی ده توانیټ وه ک بکه ری رسته جیگه ی (من) پر بکاته وه، وه ک : تو، ئه و، ئیمه، ئه وان... هتد.

بو ده ستنیشانکردنی فریز پیوه ندی پارادیگماتیکی و سینتاگماتیکی پیوانه یه کی گونجاون. به شه کان یان پیکپینه رانی رسته به شیوه ی ئاسویی و له پیوه ندی یه کی سینتاگسیدا و به دوا ی یه کتر دا ریز ده بن. ئە مه بریتیه له پیوه ندی ئاسویی یان پارادیگماتیکی.

دوواتر هه ریه ک له به شه بنجییه کانی رسته ده کریټ به شیکی بنجی هاو چه شن و هاو روولی خو ی له جیگه دابنریت ئه و به شه ی که جیگه وه ی هه یه فریزیکه. له م خشته یه ی خوراوه دا به نموو نه وه ئە م پیوه ندی یانه نیشاندراون:

خشته ی ژماره (٣) ↓

	پیوه ندی ئاسویی ←			پیوه ندی ستوونی ↓
	کار	به رکار	ئاوه ئناو	بکه ر
(دان چه رموو)	ده هه ژاند.	لیره واری	سه خت	" سه رمایه کی
	"	"	توند	بایه کی
	رووخاند	دیواری	"	بارانیکی
	ده خویند	دهرسی	زیره ک	قوتابییه کی

١ - R.H.Robins. تاریخ مختصر زبان شناسی، ترجمه علی محمد حق شناس. ١٣٨٤، ص ٤١٩ (گیاره وه له زمانی دی سوسیټ)

٢ - محمد رضا باطنی. (توصیف ساختمانی دستور زبان فارسی، ١٣٨٤، ص ٣٧.

وهك له خشتهى (٣)دا دهرده كهوټ، پټكها تهى ههر يهك لهو (٤) رستهيهى سهرهوه، له چوار فرټز پټكها توهوه، كه برټټټن له: فرټزى ناوى، فرټزى ئاوه، ناوى، فرټزى ئاوه، لكارى و فرټزى كارى. ئهم فرټزانه له پټوه ندى ئاسوټى له رستهكاندا، خاوهنى رول و ئهركټى سټټاكتسټن. ههر يه كه يان رولټى بنجى له رسته دا ده گټرن و به جوړټك به دوايه كتر دا رټزبوون، كه واتاى رسته كه تهواو ده كه ن. له پټوه ندى ستووندا فرټزه كان خاوهنى قالب و تايبه تمه ندى يه كه زمانين، كه ده توانين يه كه ديكه ي زمان ههر بهو قالب و تايبه تمه ندى يه زمان يه وه له جټكه يان دابنرټ. ههر كام لهو قابلا نه له رسته دا، كه به شټكى بنه رته ي رسته كه ن، فرټزټكن.

١.٢.٣ جوړه كاني فرټز

رسته له چند به شى سهره كى پټكدټت. يه كټك له به شه كان كو له كهى بنچينه ي رسته كه يه، كه برټټټيه له نټهاد يان بكه رى رسته كه. ئهم فرټزه ناوه، يان يه كه يه كه ديكه ي زمانه، كه له جټى ناو دټت و رولټى ناو ده گټرنټت. به شټكى ديكه ي رسته كه ده بټت له گهل نټهاد يان بكه رى دا رټك كهوټت و بگونجټت، كار ه. كار چ ساده چ ناساده يان فره وانكراو برټټټيه له فرټزټكى ديكه ي رسته. ئه مه رسته يه كه ساده ي زمانى كوردييه، جا چ له دوو فرټزى يهك وشه يى واته اف . ن + ف . ك (پټكها تټټت، وهك (من هاتم) چ فرټزه كاني به هوټى ئاوه، ديارخهر، پټشگرو پاشگرو ئامرازه كانه وه درټز كرابنه وه. جكه لهم دوو فرټزه رسته له چند به شى ديكه ش پټكدټت، كه بو فره وانكرد نه وه ي رسته و دانى زانيارى زياتر به كار دټن. ههر يهك لهو به شه سهره كټټانه ش فرټزټكن، كه يان رولټى ئاوه، ناوى يان ئاوه لكارى ده گټرن و به هوټى ئامرازه كاني خسته سهر پټك دټن.

١.٢.٣.١ فرټزى ناوى (Noun phrase):

ههر فرټزټك خاوهنى سهره يه كه. سهره ي فرټز كاكلټى فرټزه و ههر مور فټمټكى ديكه ي له گهل بټت له ده ورى سهره ي فرټز ده خولټنه وه و يارمه تټى فرا وانكردنى فرټزه كه ده دن. " ساده ترين فرټزى ناوى له ناوټك (يان راناوټك) پټك دټت. " فرټز به پټى رټزمانى كوردي، به شټوه ي جوړاو جوړ فره وان ده كرټته وه. توا ناى فره وان بو نه وه ي فرټز بټ سنوره. ههر چند به كرده وه كهس كه لك لهو توانا يه وه رناگرټت، به لام وهك تټټورى ئه و توانا يه به چند ين رټكه ده بټت. يه كه م - پټشبه نده كان: پټشبه نده كان كه ده كه ونه پټش سهره ي فرټزى ناوى، هټن دټكټان برټټټن له: جټناوى ئټشاره، ژماره، راده، ژماره ي ته رټټټى، ديار خهرى " مقلوب "، پټشگري وشه دارټز، ئامرازى پرسټار:

١ - وريا عومهر ئه مټن، چند ئاسوټيه كى ترى زمانه وانى، ٢٠٠٤، ل ١٩٩.

• ئەم، ئەو (ھۆۋ) پياۋە. ھەركات ناۋى ئىشارە بىكەۋىتە پېش فرىزى ناۋى، ناۋەكە ئامرازى بەستنى

(ە) ۋەردەگرىت: ئەم + پياۋ + ە.

(دوو، سى...) پياۋ.

(ھەر، ھىچ، ھىندىك) پياۋ + يك يان (ھەموو،) پياۋ + ەكان.

(ىكەم - ىكەمىن، دووم - دوومىن...) پياۋ.

(پى، را، بەر، ھاۋ)

پى + رەگى كار : پى خەف، پى خۆر

را + رەگى كار : رايەخ (رەگى خستن)

بەر + رەگى كار : بەركوت

ھاۋ + ناۋ : ھاۋ + ۆلات ← ھاۋۆلات

(ھەل، را...) + كار ← چاۋگ : (ھەلگەندىن، راھاتن)

(چەند، چ...) چەند كەس ؟

تېيىنى: ئەگەر سەرەى فرىز جىناۋ بىت، ھىچ كام لەۋ پېشەندەنە ۋەرناگرىت.

پېشناۋەكان:

بۆ + ناۋ : بۆ ھەۋلېر ← دەچم بۆ ھەۋلېر

ە + ناۋ : دەچمە ھەۋلېر ← دەچمە ھەۋلېر

لە + ناۋ : لە ھەۋلېر ← لە ھەۋلېر دەژىم

بى + ناۋ : بى ئاگر ← بى ئاگر نەۋرۆز ناكەم

ۋەك + ناۋ : ناۋ ← ۋەك بولبول دەخوئىت

تا + ناۋ : تا نىشتمان ← تا نىشتمان رزگار نەبىت، ناسرەوم

ب . پاشبەندو ديار خەرەكان: برىتىن لەۋ مۆرفىما نە يان ئەۋ و شانەى كە بە دوۋاى سەرەى

فرىزە كە دا دىن. ھىندىك لە پاشبەندەكان، برىتىن لە: ئامرازى ناسراۋى و نەناسراۋى، ئامرازى كۆ،

جىناۋەكانى خاۋەنىيەتى، پاشگرە وشەگۆرەكان، ئاۋەلناۋ.

ناۋ + (ەكە) (ەك)، (ىكە)، (كە)، (ك)، (ە)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

پياۋەكە پياۋەكان كابرەكە پەرەسىلكەكە براكان كچە

۱ - ئەۋرەجمانى حاجى مارق، رېزىمانى كوردى (بەرگى ىكەم) وشە سازى، ۲۰۰۱، ل ۱۳۳.

. ئامرازی نهنا سراوی (ئ، ڀک). ئەم دوو ئامرازه ئەلۆمۆرفی یه کترن یان بههۆی ډیاوازی شیوهزارهوه پهیدا بووه یان بههۆی ئاسان دهربرین و کورتکردنهوهوه.

ناو + ئ یان + (ڀک) : گول^۱، یان گولڀک . ئە گهر دیار خهر بههۆی ئامرازی لڀکدهری (وا) به دیارخراوهوه پڀوهند درابڀ، (ئ یان ڀک) یان دهکهونه دواوهی دیارخهری کۆتایی یان ههر ناوهی ئامرازی نهناسراوی پڀوه دهلکڀت:

ژن و پیاوڀکی ههولڀری هاتن.

ژنڀک و پیاوڀکی ههولڀری هاتن.

ئه گهر فرڀزی ناوی دیارخهری له گهل بوو و به ئامرازی خستنهسهری (ی) بهیه کگهیه نرابن، (ئ یان ڀک) به دووای سههری فرڀزه کهدا دڀن:

دیم کڀڀکی جوانی له باری لادڀیی (هڀمن)

. ئامرازی کۆ له زمانی کورد یدا پوڀڀکی داخراوه، ژماره یان له چهند دانه یهک تڀنا پهڀڀت. ههموو ناوڀکی تاک به هۆی ئامرازه کانی کۆوه دهبنه ناوی کۆ. دیاره له باری ئامرازی کۆوه رای ډیاواز ههن، به تاییهتی ئەو ئامرازا نهی که له زمانیکی دیکه وه هاتوون، وه کوو: جات، هات، وات... هتد... هڀندڀک له ئامرازه کانی کۆ له زمانی کورد یدا، بریتین له: ان، گهل، ده، ڀنه (له بانگکردن دا). ئامرازی (ان) چالاکترین ئامرازه له کۆ کردنی ناوه کاندای. نمونه:

ئه گهر ناو کۆتایی به نه بزوڀن هاتیڀت، بهم شیوهیه دهڀڀت: ناو + (ان) ← کوڀ + ان = کوڀان، کچان...

ئه گهر ناو کۆتایی به بزوڀن هاتیڀت، نیمچه بزوڀنڀک بههۆی کاریگهری فۆنه تیکی ده که وڀڀته نڀوان (ان) کۆو ناوه کهوه: ما سی + (ی) + ان ← ما سیان (سی ما سیان ډ کڀه)، ههرمی + ان: ههرمیان، درۆ + ان: درۆیان، برا + ان: برایان... هتد.

ناو + (گهل) ← کوڀ + گهل ← کوڀ گهل (له له هجهی سنه یدا)، گاگهل، سه گهل

ناو + (ده) ^۲: ئەم ئامرازه ده که وڀڀته نڀوان ناوو ئاوه لئاو، له گهل ناو به ته نیا نایهت. بو وڀڀنه (دار + ی خستنهسهر + ده + ئاوه لئاو: دار + ی + ده + بهرز ← داری ده بهرز، واته ژماره یهک داری بهرز)

^۱ - هڀندڀک جار ئەو (ئ) یه نیشانهی مییه، وهک خوشکڀ، پورڀ، فاتی... هتد.

^۲ - (ده) ی مۆرفیمی کۆ له ناوچهی موکریان زۆر باوه. له فهرهنگی هه مبانه بۆرینهی ماموستا هه ژاریشدا له ریزی پیتی (د) دا وهک نیشانهی کۆ ئاماژهی پڀکراوه.

ئەو غەمى دە تازەم زۆرن غەمى دە كۆنم چ نینە (فولكلور)

ئامرازی اینە (که بۆ بانگکردنە، هاوکات ئامرازی کۆ کردنەوئەشە : کورپنە، کچینە، خەلکینە...هتد.

. پاشگرە و شە دار یژە کان لەو ئامرازا نەن، که لە فرەوانکردنی فر یژە ناویبەکاندا رۆلێکی زۆر یان هەیه. جگە لەمەش لە کوردیدا ژمارە یان زۆرە.^۱ ئەم پاشگرانە دە چنە سەر ناوی سادە و ناوی دار یژراو دروستدەکەن. وەک (گەر، دار، ساز، بەند، ستان، چە، وڵە، دان، وار، لە، ه تی، یە تی، یتى، کەر، باز، وان، انە...هتدا). هیندیك لەو پاشگرانە دە چنە سەر ئاوەلناوی سادە و ناوی دار یژراو دروستدەکەن. هەر وەها هیندیکیان دە چنە سەر رەگی کار یان ئاوەلکاری سادە و ناوی دار یژراو دروستدەکەن.

. دە کریت لە فریزی ناویدا دوو یان سی یان چوار...هتد ناوو ئاوەلناو هەبن، که بە ئامرازه کانی بەستنی (وا) و (ای) پیکهوه گری بدرین. ئەو ناوانەى بەهۆی ئامرازی لیکدەری (وا) لیکدەدرین لە فریژه که دا یەک نرخیان هەیه و کاری رسته که وەک یەک بۆ هەموویان دە گەر پیتەوه:

ئازاد و ئاکۆ و شەمال وهاتن.

"ئەو ناوانەى بە (ای) لیکدەدرین پێوەندیان لە گەل یە کتردا لە سەر بناغەى (هەیی (Possessive) دایە"^۲ (لەم جوړه فریژه دا کاری رسته ته نیا بۆ ناوی یە کەم دە گەر پیتەوه:

. مامۆستای وانەى سینتاکسی زمانى کوردی هات.

۲.۳.۱.۲ فریزی کاری (Verb phrase):

" ناوکی فریزی فرمانی لە زمانی کوردیدا لە رەگی فرمان و را ناویکی لکاو پیک دی."^۳ د یارە ئە مە بۆ کاری رابردوو و رانەبردوو تینەیهرو رانەردوو تپپەر راستە، بەلام لە بارەى کاری رابردوو تپپەر مەرج نییە وایت. جیناوه لکاو کانی خاوەنیهتی هەمیشە بە رەگی کارهوه ناووسین. ئەم دەستەیه لە جیناوه لکاوکان (م، ت، ی، مان، تان، یان) لە رسته یه کدا که بەرکاری تپدا بپت، زیاتر بە بەرکارهوه دەلکین. لەم بارەدا سادەترین فریزی کاری، بریتیه ته نیا لە رەگی رابردوو کاری.

۱ - ئەو رەحمانی حاجی مارف، رپژمانی کوردی (بەرگی یە کەم) (۲۰۰۱) ، ل ۶۰ .
۲ - وریا عومەر ئەمین، چەند ئاسۆیهی تری زمانهوانی، ۲۰۰۴ ، ل ۲۰۰ .
۳ - وریا عومەر ئەمین، چەند ئاسۆیهکی تری زمانهوانی، ۲۰۰۴ ، ل ۲۰۶ .

من کتیبم کړی	←	م	نیمه کتیبمان کړی	مان
تو کتیبیت کړی	←	ت	نېوه کتیبتان کړی	تان
ئو کتیبی کړی	←	ی	ئوان کتیبیان کړی	یان

له مړ ستانه دا که رسته ی را بردووی تیپهړن، فریزی کاری ته نیا له ره گی را بردوو یان قهدی کار پیکهاتووو و جیناوی لکاو به بهر کارهوه لکاوو. ئم دهسته یه له جیناوه لکاوو کان جیگه یه کی چه سپاویان نییه و نووسه کی ریزمانین، به پیچه وانهی جیناوه کانی دیکه، که ههمیشه به ره گی کارهوه دهلکین.

ههروه ها ئم ده سته جی ناوه لکاو نه له را بردووی تیپهړ دا (ده + جی ناوی لکاو + ره گی کار) ده که ویته نیوان مؤرفیمی به رده وامی (ده او ره گی کار : ده - م - گوت : ده م گوت.

رسته له رووی پیکها تهوه له یه کهم دابه شکر دندا، دابه شده بیته سهر دوو فریزی ناوی و کاری. فریزی ناوی چ ساده و چ فره وانکراو، راستییه که ی ههر به شی نیهادی رسته و فریزی کاریش ههر به شی گوزاره ی رسته یه. " رسته له هه موو زمانانی جیها ندا ده کریته دوو بهش، فریزی ناوی، فریزی کاری " ههر بهو پی یهش بهر کارو ئاوه کاریش له پیووستییه کانی کارن، ئه گهر چی بوخو شیان فریز یک له فریزه کانی رسته ن، به شیکن له فریزی کار.

گوتمان که فریزی کاری له ساده ترین باردا، بریتییه له ره گی کار (به تایبه تی له کاری تیپهړی را بردوودا) له گهل جیناویکی لکاو: (خواردم)، به لام فریزی کاریش وه ک فریزی ناوی ده کریت له راده به ده ردریز بکریتهوه (ههر چند کهس پیووستی بهوه نییه). فریزی کاری به کوکرد نهوه ی که ره سه ی زمانیی جیوراو جوړ فره وان ده کریت. له خوارهوه ئماژه به هیندیکیان ده که ین.

. فره وان بوونهوه ی فریزی کاری، به هو ی پیشگره وه:

پیشگره کان چند جورن، یان و شه گوړن و پولی و شه ده گوړن یان و شه دارپژن و و شه ی نو ی دروستده کهن. ههروه ها پیشگر یان ساده یه یان لیکدراو. ئه و پیشگرانه به کارهوه ده لکین و له رووی مؤرفولوژییه وه کاریکی دارپژراو دروستده کهن و له رووی سینتاکسه وه فریزیکی فره وانکراو.^۲

^۱ - سه لام ناوخو شو و نهریمان خو شناو (۲۰۰۹). زمانه وان، بهرگه کانی یه کهم، دووهم، سییه م، ل ۹۸. (له دوکتر عه بدولا حوسین وهرگیراوه)

^۲ - پیووسته بگوتریت که ته نیا به شی سه لماندنی بابه ته که نمونه دینینه وه نه ک تو مارکردنی هه موو نمونه کان.

خشتهی ژماره (٤) ↓

پیشگری و شه‌دارپژری ساده: (هه‌ل، دا، را، رۆ...)	ره‌گی را بردووی کارا که ند، هی‌نا، هات، چوو...)	فر یزی کاری (هه‌لکه ند، داهینا، راهینا، رۆچوو...)
پیشگری و شه‌دارپژری نا ساده: (پیدا، پیوه، تیدا، پیرا...)	(دا، کرد، برد، گه‌یشت...)	(پیدا، پیوه‌کرد، تیدا، برد، پیرا‌گه‌یشت...)
پیشگری وشه‌گۆر: (ده، نه، ب، ...)	چوو، چوو، چوو	ده‌چوو، نه‌چوو، بچوو...

. نیشانه‌کانی کات (ده) او جیناوه لکاوه‌کانی خاوه‌نییه‌تی (م، ت، ی، مان، تان، یان) که ده‌که‌نه

نیوان پیشگرو ره‌گی کاره‌وه:

پیشگر + جیناو + ره‌گی رابردوو:

دا + م + هی‌نا : دامهینا

" " ت " " : داتهینا

" " ی " " : دایهینا... دامان هی‌نا، داتان هی‌نا، دایان هی‌نا.

. فره‌وانبوونی فریزی کاری، به‌هوی پاشگره‌کانه‌وه. ئەم پاشگرانه به‌شی هه‌ره زۆریان پاشگری وشه

گۆرن و ئه‌رکی ریزمانییان هه‌یه و زیاتر نیشانه‌ی کاتن. هه‌وه‌ها جیناوه لکاوه‌کان که به کاره‌وه ده‌لکین:

(هوه، اندن و جیناوه‌کان): (کار + هوه) : گه‌ر، انه‌وه. (ره‌گی داهاتوو + اندن) : گریاندن

دوو ده‌سته جیناو هه‌ن. ده‌سته‌ی یه‌که‌م (م، ت، ی، مان، تان، یان) که له‌گه‌ل کاری تی‌په‌ری

را بردوودا دیت. ده‌سته‌ی دووهم (م، ی، یت، × یت، ات، ین، ن، نا) که له‌گه‌ل کاری را بردووو

رانه‌بردووی تی‌په‌رو رانه‌بردووی تی‌په‌ردا دیت. ئەم ده‌سته‌یه " هه‌میشه به‌ره‌گی کاره‌وه ئەلکی "

. فره‌وانبوونه‌وه‌ی فریزی کاری به‌هوی به‌شه‌کانی ئاخوتن، وه‌ک: ناو، ئاو، ئاوه‌لناوو ئاو، لکار، که کاری

لی‌کدراو دروست ده‌که‌ن و کاری لی‌کدراویش شیوه‌یه‌ک له فره‌وانبوو نه‌وه‌ی فریزی کاریه. به چوار

رینگه‌کاری لی‌کدراودا دروسته‌بی‌ت،^٢ به‌م شیوه‌یه:

^١ - وریا عومهر ئەمین، چهند ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، ٢٠٠٤، ل ٣٣٤ .

^٢ - یوسف شریف سعید، کاری لی‌کدراو له کوردی و فارسی‌دا، نامه‌ی دوکتۆرا، (١٩٩٨) زانکۆی سه‌لاحه‌ددینی هه‌ولێر، ل ١٩٨.

۱. ناو + کار ← نان + خواردن = نانخواردن

۲. ئاوه‌لناو + کار ← خوش + کردن = خوشکردن

۳. ئاوه‌لکار + کار ← بهرز + کردن = بهرزکردن

۴. بهرناو + ناو + کار ← له + خشته + بردن = له‌خشته‌بردن، بهرنگادارپویشتن

بهرکار له رسته‌ی تپه‌ردا به شیکه له فریزی کاری، چونکه جوړی کاره که بهرکار له رسته‌دا ده‌سپینیت. ئە‌گەر کاری رسته کاریکی تپه‌ر بوو، ناکریت بهرکار له رسته‌دا نه‌ییت. بۆ نموونه کاری (خواردن) ده‌کریت له رسته‌یه‌کی بکه‌ر نادیاردا، بکه‌ر نه‌ییت، به‌لام به هیچ جوړ ناکریت بهرکار نه‌ییت:

نانه‌که خورا (بکه‌ر نادیار)، (گونجاوه) ، به‌لام ، *ئو خوارد (نه‌گونجاوه)

که‌وابوو پیوه‌ندییه‌کی پته‌وو توکمه له نیوان بهرکارو کار دا هه‌یه‌و بهرکار به شیکه‌دا نه‌ب‌راوی کاره، به‌لام کاریکی وه‌ک (که‌وتن) بهرکار وه‌رناگریت، مه‌گەر به‌هوی ئامرازی (اندن‌ه‌وه‌ بکریت به تپه‌رو بهرکار وه‌رنگریت. هه‌ربو‌یه‌ش به شیکه‌ی زور له کاره لی‌کدراوه‌کان له خویاندا بهرکار هه‌یه، بۆ نموونه (نانخواردن) ئە‌گەر له باری چاوگی بیته‌ده‌ر گه‌ردان بکریت (نان) ده‌ییت بهرکارو (خواردن) ده‌ییته‌کار: (نانم خوارد، نانت خوارد، نانی خوارد، نانمان خوارد، نانتان خوارد، نانیان خوارد).

پیوه‌ندییه‌کی پته‌و له نیوان ناوو ئاوه‌لناو له لایه‌کو کارو ئاوه‌لکار دا له‌لایه‌کی دیکه‌وه هه‌یه. به‌و باره‌ش هه‌م ئاوه‌لناو هه‌م ئاوه‌لکار بۆخویان فریزن. ناکریت کاری تپه‌ر بهرکاری نه‌ییت. به‌لام ده‌کریت هه‌م ناوو هه‌م کار ئاوه‌لناوو ئاوه‌لکاریان نه‌ییت. بۆ وینه:

قوتابییه زیره‌که‌که کتیبه‌که‌ی خیرا خوینده‌وه

بکه‌ر ئاوه‌لناو بهرکار ئاوه‌لکار کار

له‌و نموونه‌یه‌ی سه‌ره‌وه‌دا، ئە‌گەر ئاوه‌لکارو ئاوه‌لناو لاجن، رسته‌که تی‌کناچیت. ئە‌گەر رسته‌که بکریت به‌رناویار دیسان رسته‌که گونجاوه‌و رسته‌که ده‌ییته (S O V)، به‌لام ناکریت بهرکار لاجیت. که‌وابوو فریزی کاری بریتییه له ره‌گی کار به ته‌نیا یان له‌گه‌ل پیشگر، پاشگر، ناو، ئاوه‌لناو، ئاوه‌لکار، به‌رناو.

۳.۳.۱.۲ فریزی ئاوه‌لناوی (Adjective phrase):

ئاوه‌لناو په سنی ناو ده کات و " له سرو شتیدا دیار خه‌ری خا سیه‌تی ناوه. " جار ی وا‌هه یه ئاوه‌لناو له رسته‌دا رۆل‌یک ده‌گیریت که ناو ده‌یگیریت، بو‌خۆی له‌جیی ناو داده‌نیشیت و ناویکی له‌گه‌ل نییه تا په سنی بکات. " ئاوه‌لنیو له رۆلی نیهاد دا زور کهم به‌کار دیت و ئه‌و جو‌ره‌ی، که ئه‌م ده‌وره ده‌گیریت، ئاوه‌لنیوی چۆنیه‌تییه و هیچ جو‌ره نیشانه‌یه‌کی دو‌خی پیوه نالکیت و هه‌میشه‌ش ده‌که‌و‌یته سه‌ره‌تای رسته‌وه.

تیر ئا‌گای له برسی نییه. (په‌ندی کوردی)^۱

فریزی ئاوه‌لناوی ده‌کریت به یار مه‌تی ئامرازی لیک‌ده‌ری (و او ئامرازی خسته‌سه‌ری (ی) در یژ بکریت‌هوه. . به‌ژن باریک و شووش و شو‌ره‌لاوه ئه‌گه‌ر پیریکی خوین تاله‌و ورگ تیر (هیمن)

. داته‌پیوی بی په‌سیوی بی قه‌رار بیکه‌سی ده‌سته‌شکاو کۆله‌وار (هیمن)

له فریزی ئاوه‌لناویدا، که به دوا‌ی فریزی ناویدا دیت، ئه‌گه‌ر ناو به ئامرازی (ه که) ناسرابیت، ئاوه‌لناو ده‌که‌و‌یته نیوان ناو و نیشانه‌ی ناسراوی (ه که‌وه). چهند ئاوه‌لناو به دوا‌ی ناو دا بین، (ه که) ده‌که‌و‌یته پاش دوا‌یین ئاوه‌لناو کوره‌ ئازا و زیره‌کو و جوان چاکه‌که هات.

فریزی ئاوه‌لناوی به‌هۆی پله‌ی به‌راوردی (تر او بالا) ترین) یشه‌وه، فره‌وان ده‌کریت.

" پله‌ی به‌راورد (تر) ده‌بیت بو به‌راورد کردنی پله‌ی ئاوه‌لناوییه که له نیوان دوو شت یان دوو ده‌سته بی^۲.

زانا له ئازاد زیره‌کتره

ئه‌گه‌ر ئاوه‌لناو که‌وته پیش ناو، پله‌ی به‌راورد وه‌رنا‌گریت، به‌لام پله‌ی بالا وه‌رده‌گریت.

* سووره‌تر گول. (نه‌گونجاوه) به‌لام، + سوورترین گول. (گونجاوه)

" پله‌ی بالا هه‌لکه‌وتنی شتی له ناو کۆمه‌لیکدا نیشاندهدا^۴

۱ - شه‌وره‌جانی حاجی مارف، ریزمانی کوردی، به‌رگی یه‌که‌م (وشه‌سازی) به‌شی سییه‌م، ئاوه‌لناو ، ۲۰۰۱ ، ۵۸ .

۲ - کوردستان موکریانی، سینتاکسی رسته‌ی ساده له زمانی کوردی دا، ۱۹۸۶ ، ل ۹۸.

۳ - سه‌باح ره‌شید قادر، هه‌ندی لایه‌نی ریزمانی ده‌سه‌لات و به‌سته‌وه (GB) له زمانی کوردیدا، ۲۰۰۹ ، ل ۶۶.

۴ - سه‌چاوه‌ی پیشوو و ل ۶۶.

به‌رزترین لووتکه‌ی کیو له جیهاندا ئیفرسته.

ئاوه‌لکاره کانی (فره، زۆر، یه‌کجار، یه‌کجار زۆر...) فر یزی ئاوه‌ل ناوی فره‌وانده‌که نه‌وه. ئەما نه‌ ده‌که‌ونه پێش سهره‌ی فریزی ئاوه‌لناو، ریزه‌ی ئاوه‌لناو زیاتر ده‌کهن. (فره‌ ئازا، زۆر ئازا، یه‌کجار ئازا، یه‌کجار زۆر ئازا، که‌ بو جه‌ختی زۆر به‌کار دیت). نیشانه‌ی نه‌ری (نا) ده‌توانیت بچیته پێش ئاوه‌لناو و نه‌ری بکات. ئە‌گه‌ر ئاوه‌لکاری ریزه‌یی له‌ گه‌ل فریزی ئاوه‌لناو دابیت، نیشانه‌ی نه‌ری ده‌که‌وێته‌ دووای ئاوه‌لکاری ریزه‌یی: (زۆر + نا + خووش : زۆر ناخووش).

ئاوه‌لناوی دار یژراو که‌ به‌هۆی پێشگرو پا‌شگر له‌ گه‌ل سهره‌ی ئاوه‌لناو پیکدیت، هه‌روه‌ها ئاوه‌لناوی لیکدراو، که‌ له‌ دوو وشه‌ یان زیاتر پیکدیت^۱.

۲.۱.۳. ۴ فریزی ئاوه‌لکار (Adverb phrase)^۲:

هه‌روه‌ک پێشتر گوترا، هه‌رکام له‌ به‌شه‌کانی ئاخوتن ده‌توانن ببن به‌ فریزیک له‌ فریزه‌کانی رسته. ئاوه‌لکاریش چ ساده‌ چ نا ساده‌ و فره‌وانکراو، فریزیکه‌ له‌ فریزه‌کانی رسته، به‌لام ناسه‌ره‌کی، به‌ لابردن یان به‌ نه‌بوونی له‌ رسته‌ دا وا‌تای سهره‌کیی رسته‌ ناگوریت، چونکه‌ له‌ رسته‌ی کاری تیپه‌ردا بکه‌ر، به‌رکارو کار (S O V) له‌ به‌شه‌ سهره‌کییه‌کانی رسته‌ن، یان له‌ رسته‌ی کاری تینه‌په‌ردا (S V) بکه‌رو کار دوو به‌ شی سهره‌کیی رسته‌ن. هه‌ر به‌ شیکه‌ی دیکه‌ی رسته‌ وه‌ک ئاوه‌لناو، ئاوه‌لکارو ئامرازه‌ کانی خستنه‌ سه‌رو گه‌یه‌نه‌ر... هتد، به‌ شی ناسه‌ره‌کیی رسته‌ن و ته‌نیا بو فره‌وانکرد نه‌وه‌ی رسته‌و ده‌له‌مه‌ ند کردنی زیوه‌رۆکی رسته‌ به‌کار دین. ئاوه‌لکاریش وه‌ک به‌ شیکه‌ی ناسه‌ره‌کیی رسته، فریزیکه‌ که‌ بو فره‌وانکرد نه‌وه‌ی فریزی کاری له‌ رسته‌ دا به‌کار دیت. " فریزی ئاوه‌لکاری رۆلی ئاوه‌لکار له‌ رسته‌ دا ده‌گیریت و وه‌ک ئاوه‌لکاری کار، ده‌بیته‌ هۆی فره‌وانکردنی فریزی کاری. " ^۳

له‌ رسته‌یه‌کی وه‌ک : (ئه‌و کچیکه‌ی زۆر جوانه‌ ادا، (جوان) ئاوه‌لناوه‌و (کچه‌) که‌ په‌سند ده‌کات، به‌لام له‌ رسته‌یه‌کی وه‌ک : (ئه‌و کچه‌ی زۆر جوان قسه‌ی کرد ادا، (جوان) کاری رسته‌که‌ په‌سند ده‌کات و ئاوه‌لکاره‌. وه‌ک له‌ باسی فریزی ئاوه‌لناویدا باسمانکرد، که‌ ئاوه‌لناو وشه‌یه‌ک یان زیاتره‌، که‌ په‌سنی ناو ده‌کات، ده‌توانین بڵین که‌ ئاوه‌لکار ئه‌و رۆله‌ بو کار ده‌گیریت.

^۱ - بو‌ته‌وه‌ی نه‌چینه‌ نیو باسی مۆرفۆلۆژییه‌وه، ناچینه‌ نیو ورده‌کارییه‌کانی.

^۲ - ئاوه‌لکار له‌ زمانی کوردیدا چهند زا‌راوه‌ی بو‌ به‌کار هاتوه‌، وه‌ک : ئاوه‌لکردار (نه‌وره‌جمانی حاجی صارف)، ئاوه‌لگوزاره‌ (کوردستان موکریان) و له‌ کۆندا زه‌رف (نوری عه‌لی ته‌مین)... هتد.

^۳ - شه‌لا حمید محمد، پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد، رسته‌ی زبان فارسی در دانشگاه صلاح الدین، اربیل - کوردستان عراق ، ۲۰۰۹،

" ئاوه لک کردار خاسیه تی روودان (که کردار ده ری ده بری)، خاسیه تی خاسیه ت (که ئاوه لئاو ده گه یه نی)، خاسیه تی بارودوخ (که ئاوه لک کردار نیشانی ده دا دیاری ده کا . ئاوه لک کردار چۆنیه تی، یان روودان، یان راده ی چۆنیه تی شتیگ، یان بارودوخ حیاوازی روودانی کاریگ: شوین، کات، هو، مه به ست ... راده گه یه نی. "

" ئاوه لکار : وشه یه که، که : کات، شوین چۆنیه تی و ته رتیب ... ی کاریگ ده رده بریت. "

لیژنه ی " زمان و زانسته کانی " ریزمانی ئاخوتنی کوردی (۹) جوړ ئاوه لکاری ده ستنیشانکردوون، که بریتین

له :

۱. ئاوه لکاری چۆنیه تی، ۲. ئاوه لکاری کات، ۳. ئاوه لکاری شوین. ۴. ئاوه لکاری په سنی، ۶. ئاوه لکاری جهخت، ۵. ئاوه لکاری ته رتیبی، ۷. ئاوه لکاری دوپاته بوونه وه، ۸. ئاوه لکاری نه ری، ۹. ئاوه لکاری پرسیار. ۳"

فریزی ئاوه لکاری، که په سنی فریزی کاری ده کات، لانیکه مه له سه ره یه ک پیک دیت، وه ک :

ئازاد خیرا رویشته.

فریزی ئاوه لکاری به هو ی مؤرفیمی دیکه وه وه ک پیشگر، پاشگر یان وشه وه فره وان ده کری. فریزی ئاوه لکاری ده کریت به هو ی ئەمانه وه بی سنوور دریز بکریته وه. شیوه ی فره وان بوونی فریزی ئاوه لکاری له چه ند خالدا باس ده که یین:

. ئاوه لکاری داریزراو:

ئه وه یه که " له وشه ییکی ساده و زیاد ی پیکه اتبی" ۴. ئه و زیاد یه ده کریت پیشگریت، وه ک: به، له،

بی:

به + په له = به په له، بی + گومان = بیگومان، له + ژیر = له ژیر.

فریزی ئاوه لکاری ده کریت به هو ی پاشگر له گه ل وشه یه کی ساده فره وان کرایته وه:

۱ - ته وره جمانی حاجی مارف، ریزمانی کوردی، بهرگی یه که م (وشه سازی) به شی چواره م، ۲۰۰۱، ل ۱۳۳.

۲ - سید کمال طالقانی، اصول دستور زبان فارسی، ۱۳۵۰، ص ۷۱.

۳ - لیژنه ی " زمان و زانسته کانی ". ریزمانی ئاخوتنی کوردی، کوژی زانیاری کورد - به غدا، ۱۹۷۶ ل ۲۹۶.

۴ - ته وره جمانی حاجی مارف، ریزمانی کوردی (وشه سازی) بهرگی یه که م، ئاوه لکار، ۲۰۰۱، ل ۱۵۲.

رۆژ + ان = رۆژان، سال + ئ = سالى، گەل + ىك = گەلىك، ژىر + انە = ژىرانە، سەر + ەكى = سەرەكى، پلىنگ + ئاسا = پلىنگئاسا.

. ئاوەلكارى لىكدراو:

فرىزى ئاوەلكارى، دەكرىت بە ھۆى و شەيەكى دىكە يان زياتر فرەوان بكرىت. بەھۆى دووپاتكردەھەى وشەيەكى سادە، بەھۆى ئامرازەكانى لىكدەرەو خستەسەرەو ناوگرو... ھتد پىكبيت.

دووپاتكردەھەى: دەستە دەستە، كەم كەم، جارجار، خۇش خۇش، زووزوو... ھتد.

بەھۆى (و) : جاروبار، توندو تۆل، قايمو قۆل... ھتد.

بەھۆى ناوگر (او) ، (او) (بە) (لە) : پراوپر، مألەو مال، شانبەشان ، پاك لە پاك... ھتد.

وشە + وشە : يەك + جار : يەكجار، ئەم + سال : ئەمسال... ھتد.

لە خستەى خوارەھەدا، جۆرەكانى فرىزى ئاوەلكارى لە رووى واتاو رۆنانەھە بە نمونەھە خراوەتە روو:

خستەى ژمارە (۵) ←

فرىزى ئاوەلكارى	سەرە	فرەوانكراو بە ھۆى زيادە	فرەوانكراو بە ھۆى وشەو ئامرازەكانەو
۱. چۆنيەتى	خىرا	بەپەلە	بە لەسەرخۆيى
۲. كاتى	ئىستا	ساتىك	پار نا پىرار
۳. شوينى	ژىر	لە پىشەھە	لە ھەموو جىگەپەك
۴. پەسنى	جوان	بە جوانى	گەلىك جوان
۵. تەرتىبى	—	—	جار جار، دەم بە دەم
۶. چەخت	ھەر	يىگومان	بى سى و دوو
۷. دووپاتە	دىسان	جارى	جانا جارىك
۸. نەرى	قەت	—	بە ھىچ جۆرىك
۹. پرسىار	چۆن	بە چى	بە چ شىوہەك

۱.۴.۱.۲ رسته (Sentence):

پیناسه

پیناسه‌ی جوراوجور بۆ رسته کراوه. بهلام به خستنه پرووی پیناسه‌ی جوراوجور، که له روانگه و ریبازی زمانه‌وانی جوراوجوره کراون، ئاسوی تیکه‌یشتنمان بۆ رسته فره‌وانتر ده‌بیت. بۆیه لیره دا چهند پیناسه‌یه‌ک ده‌خه‌ینه پروو.

" جومله به‌یان کردنی حوکمیکه."

" بهو کومه‌له واژه‌یه‌ی که به‌کاری ئه‌هینین و مه‌عنا‌یه‌کی ته‌واو ئه‌به‌خشنی و فرمانیکی له‌ته‌کدا ئه‌بێ، پیی ئه‌لری (رسته)."

" رسته ئه‌وا ئاخفتنه‌یه که کاری تیدایه‌و واتای ته‌واو ده‌به‌خشنی."

زور پیناسه‌ی دیکه‌ش بۆ رسته کراون، به‌تایبه‌تی له‌را‌بردوودا، که به‌شی هه‌ره زوریان به‌پیا‌وه‌ی واتا سه‌یری رسته‌یان کردووه و زور به‌یان له‌سه‌ر ئه‌وه هاو‌ران، رسته کومه‌له و شه‌یه‌که، که واتا‌یه‌ک ده‌به‌خشن. هه‌رچی قوتابخانه زمانه‌وانییه نو‌ییه‌کانه ئالو‌گور‌یان به‌سه‌ر ئه‌م پیناسانه دا هینا، به‌تایبه‌تی قوتابخانه‌ی رۆنانکاری. ئه‌م قوتابخانه‌یه روانگه‌یه‌کی شیکارانه‌ی بۆ زمان هه‌یه، زمان دا‌به‌ش ده‌کاته سه‌ر چهند ئاست و ئاسته‌کانیش بۆ سه‌ر چهند ئاستی لوه‌کی ترو به‌م جوره بنیات و پیکه‌ته‌ی زمان له‌بچوو‌کتیرین دا نه‌ی پیکه‌ینه‌ریه‌وه بۆ گه‌وره‌ترین دا نه‌ی ده‌ستنی شانده‌کهن. هه‌ر له‌م روانگه‌یه شه‌وه زمانه‌وانانی ئه‌م‌رۆی کورد پیا‌وه‌ی دیکه‌یان بۆ رسته و ئاسته‌کانی دیکه‌ی زمان هه‌یه. دوریا عومه‌ر ئه‌مین، به‌م جوره پیناسه‌ی رسته ده‌کات: " رسته گه‌وره‌ترین دا نه‌ی (ریزمانی‌ای زمانه‌ی)". دوریا عومه‌ر مه‌عروف فه‌تاح، له‌باره‌ی رسته‌وه، ده‌لێت: " چاکترین پیناسه‌ی رسته ئه‌و جوره‌یه که رسته له‌گه‌ل دانه‌ریزمانی‌یه‌کانی تردا (به‌تایبه‌تی له‌رسته) گری‌ده‌دا و شو‌ینی له‌زماندا به‌پی‌ی ئه‌مان نه‌ک له‌بۆ شاییدا لیک ده‌دا ته‌وه، ئه‌م چه‌شنه‌ پیناسانه ئاسایی رسته به‌به‌رزترین دا نه‌ی زمانی داده‌نین."

هه‌روه‌ها ده‌لێت: " رسته له‌پله‌دا له‌هه‌موو دانه‌ زمانیه‌کان به‌رزتره."

۱ - توفیق وه‌هبی، پروانه: گۆفاری کۆری زانیاری عی‌راق "ده‌سته‌ی کورد". ۱۹۸۶، به‌رگی چوارده‌یه‌م. ل، ۱۶۱

۲ - نووری عه‌لی ئه‌مین، پروانه: سه‌رچاوه‌ی پیشوو. ل ۱۶۲

۳ - محمد ئه‌مین هه‌ورامانی، پروانه: سه‌رچاوه‌ی پیشوو. ل ۱۶۲

۴ - وریا عومه‌ر ئه‌مین، چهند ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، ۲۰۰۴، هه‌ولێر، ل ۱۹۸

۵ - محمد مه‌عروف فه‌تاح، زمانه‌وانی، زانکۆی سه‌لاحه‌دین کۆلیجی ئاداب، ۱۹۹۰، ل ۹۹.

۶ - سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۰۰

۲. ۱. ۲. رسته له رووی پیکهاتهوه:

رسته له رووی پیکهاتهوه دوو بهشه: رستهی ساده و رستهی ناساده.

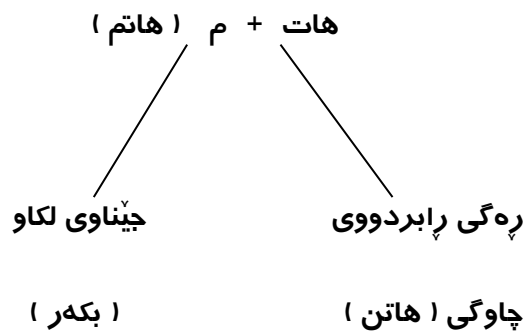
یه کهم - رستهی ساده: د. کوردستان موکریانی له سهر ئه و باوه ره یه، که رستهی ساده دوو جوړه: فره و نه فره. رستهی سادهی نه فره ئه و رسته یه یه که ته نیا له به شه سهره کییه کانی رسته پیک هات بیت (نیهاد و گوزراه)، وه کوو: هه ولیر شاره.

رستهی فرهش ئه وه یه که جگه له به شه سهره کییه کان، له به شه ناسهره کییه کانی وه ک ئاوه لکار و ئاوه لئاویش پیکهات بیت. ^۱ وه کوو:

دیمه نه جوانه کانی کوردستان سهرنجی مروّف بولای خویان راده کیشن.

ساده ترین رسته له دوو فریز پیکدیت: ۱. فریزی ناوی Noun phrase، ۲. فریزی کاری Verb. phrase

سهره ی فریزی ناوی، ده کریت ناویک یان جیناویک بیت. ههروه ها سهره ی فریزی کاری، ده کریت ره گی کار له گهل جیناوی لکاو بیت. که و ابوو ده توانین به و ئاکامه بگه ین، که ساده ترین رسته له زمانی کوردیدا به جیناویک و ره گیکی کار پیکیت:

رستهی ساده، له دوو ریگاوه فره وان ده کریت:

۱. فره وان کردنی فریزه سهره کییه کانی رسته، وه ک فریزی ناوی، که رۆلی بکه ری ده بینیت و فریزی کاری. برپاوه (۱.۳.۱.۲ و ۲.۳.۱.۲)

^۱ - کوردستان موکریانی، سینتاکسی رستهی ساده له زمانی کوردیدا، ۱۹۸۶، ۶۹.

^۲ - وریا عومهر ئه مین، چهند ئاسۆیه کی تری زمانه وانی، ۲۰۰۴، ل ۱۹۹.

۲. له ږنگای زیادکردنی فریزه ناسره کییه کانی وهک فریزی ئاوه لئاوی و ئاوه لکار یه وه، که یه که میان بوخوی فره وانکراوی فریزی ناوییه و دووه میان فره وانکراوی فریزی کارییه.

ب. رسته ی ناساده:

رسته ی ناساده، بهوی ئه وهی ته نیا یهک جوړ رسته نییه، پیناسه کردنی دژواره، بهلام ده کریت بلین رسته ی ناساده له کاریک زیاتری تیدایه، جا ئه و کاره چ رولی سهره کی له رسته دا بگپریت، چ بو بهشیک سهره کی له رسته دا بگپرته وه.

رسته ی ناساده، ده کریته دوو بهش:

۱. لیکدراو (Compound Sentence)

۲. تیکه لآو (Complex Sentence)

دیاره بو رسته ی تیکه لآو ئاویته و ئالوژیش به کار هاتوه. بهوی ئه وهی له م جوړه رسته یه دا چهن دین جوړ رسته ی شوینکه ونوو تیکه ل به رسته یه کی سهره کی ده کرین، زاراهوی "تیکه لآو" گونجاوتره. ځکه له مهش له رووی به راوردوه "لیکدراو" له واتای "مرکب" که له فارسی و عره پیدا به کار دیت، نزیکتره.

۱. رسته ی لیکدراو:

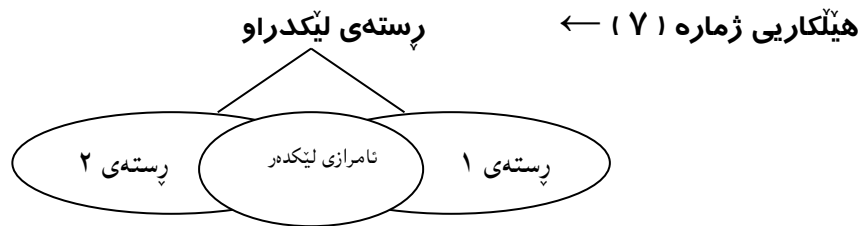
"رسته یه که له دوو یان پتر له رسته پیکه هاتوه، که به یار مه تی ئامرازی تای بهت به یه که وه به سترانه ته وه و لکاون و گه یشتوونه ته یه کتر." د. کوردستان موکر یانیش بو چوونیکي له م چه شنه ی هه یه و ئه وهی لی زیاد ده کات و ده لیت: "ئو رستانه ی به شداری رسته ی لیکدراو ده که ن له هه مان بارو راده ی سینتاکسی دان و خاوه نی هه مان پله ی سهره بخوین."^۱

به پیی ئه و پیناسانه رسته ی لیکدراو له یه کترنی دوو یان چهن د رسته ی سهره بخو پیکدیت، که بهوی ئامرازه وه به یه کتره وه ده به سرینه وه. له رووی سینتاکسه وه نرخ و رول و تایبه تمه ندی یه کسانیان هه یه. ئامرازه کانی پیوه ندی رولی گرنگیان له لیکدانی رسته کاندا هه یه. بهشیک له و ئامرازانه، بریتین له: (و)

^۱ - ئبراهیم عهزیز ئبراهیم، رسته ی لیکدراوی شوینکه و تووخواز له گه ل رسته ی شوینکه و تووی دیارخه ری، ۱۹۸۰، ل ۱۹۰.

^۲ - کوردستان موکریانی، سینتاکسی رسته ی ساده له زمانی کوردی، ۱۹۸۶، ل ۷۱.

به‌لام، چ ... چ، هم ... هم، نه‌ک هر ... به‌کوو (به‌که)، هر چه‌ند ... به‌لام ... هتد. (نامرازی پیوه‌ندی (و) له ههموو نامرازه‌کانی دیکه چالاکتره.

" نه فهراشی مه‌دره سه ده‌یپ‌شت وه‌در که‌وین و نه مج‌پوری مز‌گهوت ری‌گای ده‌دا ین ب‌چینه ئاوده‌ستی مز‌گهوت."^۱

. هاتوچوی مه‌هابدم ده‌کردو دۆست و ئاشنای چاکم په‌یدا کردبوون.

. بام هم ده‌وله‌م‌ند بوو و هم به‌دل و ده‌س‌بلاو.

. ماموستا ناکام نه‌ک هر سامی له خویندن شکاندم، به‌که تی‌گه‌یاندم خویندن خوش و شیرینه.

. نه فهراشی مه‌درسه ده‌یپ‌شت وه‌در که‌وین و نه مج‌پوری مز‌گهوت ری‌گای ده‌دا ین ب‌چینه ئاوده‌ستی مز‌گهوت." (له کوی‌وه بو کوی)

ئهم رسته‌یه‌ی سه‌روه له دوو یان زیاتر رسته‌ی پیک‌هاتوووه به‌هوی نامرازی پیوه‌ندی یه‌وه پیکه‌وه به‌سراونه‌ته‌وه. ئه‌گه‌ر نامرازی پیوه‌ندی له نیوانیان لای‌چیت و له جیاتی ئه‌و خال (.) دابنریت، ده‌بنه دوو یان زیاتر رسته‌ی ساده، بی‌ئوه‌ی و اتا یان رۆلی سینتاکسیان تی‌ب‌چیت. واته هیچ کامیان له رپووی سینتاکسه‌وه به‌ستراوه یان ته‌واوکهری رسته‌که‌ی دیکه‌ نین. به‌لام به‌یه‌که‌وه واتایه‌کی زیاتر ده‌به‌خشن.

له زماندا هیچ دیارده‌یه‌ک بی‌هو نییه. ره‌نگه‌ پرسیار ئه‌وه بی‌ت، که بوچی دوو یان چه‌ند رسته‌یه‌که‌گرن؟ ره‌نگه‌ ئهم پرسیاره وه‌لامی جو‌راو‌جو‌ری هه‌بی‌ت، وه‌ک:

. کاتیک دوو رسته یان زیاتر له به‌شیک سهره‌کیدا هاو به‌ش بن، له‌و باره‌دا پپش به‌دووپا ته‌بوونه‌وه‌ی به‌شه‌هاو به‌شه‌کان ده‌گیریت، هه‌روه‌ها له‌قالبی یه‌که‌یه‌کی زمانیدا (رسته) واتایه‌کی زیاتر ده‌رده‌بریت و وزه‌یه‌کی که‌متر بو‌گه‌یاندنن مه‌به‌ستیک‌ی زیاتر به‌کار دیت.

^۱ - هیمن موکریانی، له کوی‌وه بو کوی. به‌مه‌به‌ستی درژنه‌بوونه‌وه‌ی باسه‌که، خۆم له هینانی نمونه‌ی زۆر پاراستوووه.

۱. فهوزی زانایه کی گهوره (..)، ئەدیپکی کهم وینه (...)، کوردیکی پاکو بپاک بوو.
 ۲. ئازاد هم دهخوینی و (..) هم کار دهکا. (پیش به دووپاته بوونهوی " ئازاد گیراوه)

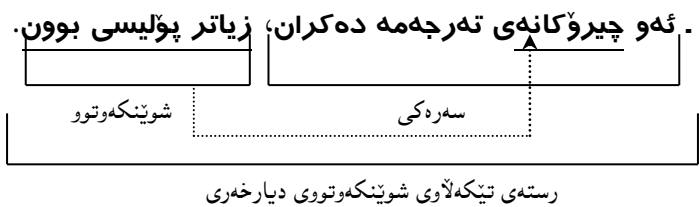
۲. رستهی تیکه لآو:

له رستهی تیکه لآودا، که وهک رستهیه کی ناساده له دوو رسته یان زیاتر پیکهاتوو، رستهکان له یهک ئاستی ریزمانیدا نین. بهشیک یان چند بهشی لآوه کی رسته به بهشی سه ره کییه وه به سترانه وه. رسته دابه شده یته سهر به شی شار سته (سه ره کی) و (پار سته) به شی به سترانه به رستهی سه ره کی. " رستهی تیکه لآو به تیکه لآو بوونی دوو رستهی له رووی سینتاکسه وه جیاواز دهگوتریت، که یه کیکیان سه ره کیه وه ئهوی دییان رستهی شوین که وتوو ی رسته سه ره کیه یه. " ۱

دیاره بوچوونی واهه یه، که رستهی تیکه لآو به وه ده زانییت که، له " چند رستهی ساده و لیکدراو پیک هاتوو. " ۲ له باره دا رستهی لیکدراو و تیکه لآو جیاواز نین، چونکه رستهی تیکه لآو ده بیته خاوه نی تاییه تمه ندیی رستهی ساده و لیکدراو. رستهی تیکه لآو جیاوازی له گه ل رستهی ساده له وه دایه که دوو کار یان زیاتری تیدا یه. جیاوازی بهشی له گه ل سهی لیکدراو له رووی سه ره کی بوون و یان لآوه کی بوونی رسته پیکهینه ره کانیه تی نهک دریزی و کورتیی قالبی رسته که.

له رستهی تیکه لآودا، رسته یهک رستهی سه ره کییه و رسته یان رسته کانی دیکه باس له یه کییک له به شه کانی رسته سه ره کییه که ده کهن و شوینکه وتوو به شیک له به شه کانی رسته سه ره کییه کهن. ئه و رستانه به هوی ئامرازه گه یه نه ره کانه وه ده چنه وه سه ر رستهی سه ره کی.

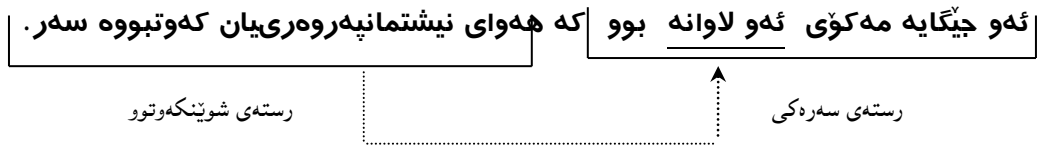
۳. ئه گه ر رستهی شوینکه وتوو بو بکه ر یان بو نیهادی رستهی سه ره کی بگه ر توه، ده بیته رستهی شوینکه وتوو خوازی دیار خه ری.

۱ - کوردستان موکریان، سینتاکسی رستهی ساده له زمانی کوردی دا، ۱۹۸۶، ل ۷۶.

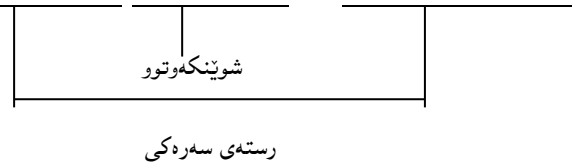
۲ - ئه راهیم عه زیز ئه راهیم، رستهی لیکدراوی شوینکه وتوو خواز له گه ل رستهی شوینکه وتوو دیار خه ری، ۱۹۸۰، ل ۱۹۱.

لهم ر ستهیهی سهرهوهدا، ر ستهی شوینکهوتوو په سنی نیهادی ر ستهی سهرهکی ده کاتو بو ئه و ده گه رپتهوه. ئه گهر ر ستهی شوینکهوتوو بو بهر کاری ر ستهی سهرهکی بگه رپتهوه ده بیته ر ستهی تیکه لای شوینکهوتوو بهر کاری:

. ئه گهر ر ستهی شوینکهوتوو بو ئاوه لکاری ر ستهی سهرهکی بگه رپتهوه، ده بیته ر ستهی تیکه لای شوینکهوتوو ئاوه لکاری:

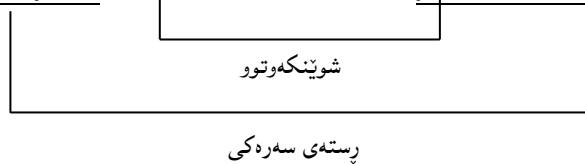
ئازاد دوینی ئیواری که باران دهباری هاته لامان .

. ئه گهر ر ستهی شوینکهوتوو هوی روودا نی کاری ر ستهی سهرهکی باسبکات، ر ستهکه ده بیته ر ستهی تیکه لای شوینکهوتوو هوی. چالاکترین ئامرازی ئه م جوړه ر ستانه (چون، چونکه ایه.) له بهر ئه وهی، سه بارهت به وهی (ئه و ئامرازانن که ر ستهی شوینکهوتوو هوی ده گه یه ننه وه کاری ر ستهی سهرهکی: ئاکو نانی نه خوارد، چونکه برسی نه بوو.

. ئه گهر ر ستهی شوینکهوتوو، مه رجی روودا نی کاری ر ستهی سهرهکی ده ستی شانبکات، ر ستهکه ده بیته ر ستهی تیکه لای مه رجی و چالاکترین ئامرازی ئه م ر ستانه (ئه گه راه.

چوومه وه ژووری و گوتم ئه گهر کاره که گه ند بوو دایکم ده که مه تکاکار. (له کوئی وه بو کوئی)

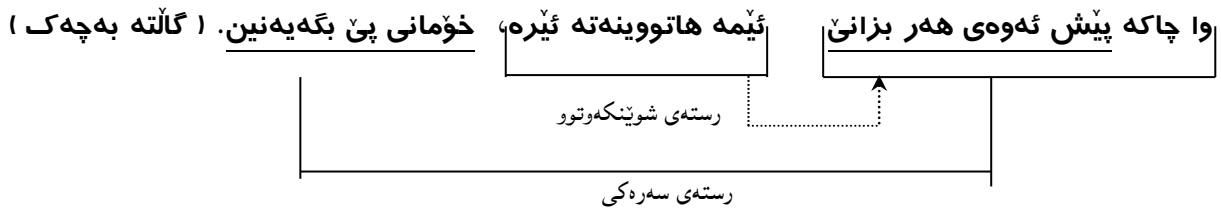

. ئه گهر ر ستهی شوینکهوتوو کاتی روودا نی کاری ر ستهی سهرهکی نی شانبدات، ر ستهکه ده بیته ر ستهیه کی تیکه لای شوینکهوتوو کاتی. ئامرازه گه یه نره کانی ئه م جوړه ر ستانه به شیکیان بریتین له: (تا، تاکوو، هه تاکوو، له و کاته وه، له کاتیک دا، له وه تهی، له و ده مه وه، له و ده مه را... هتد.) جاری واهه یه (که) ئامرازی ئه م ر ستانه یه. (که) له گه یان دنی ر ستهی شوینکهوتوو به ر ستهی سهرهکی ئامرازیکی چالاکه.

رستهی شوینکه وتوو

رستهی سه ره کی

. ئە گەر ڕ ستەئ شۆینکه وتوو بۆ ئاوه لکاری ڕ ستەئ سه ره کی بگه ڕ ته وه، ده بی ته ڕ ستەئ تی که لای شۆینکه وتوو ئاوه لکاری. دیاره ئەم جو ره ڕ ستانه ده چنه خا نهی ڕ ستەئ تی که لای شۆینکه وتوو هوی، کاتی، مه رچی و... به لام مه به ست ئە وه یه که ڕوون بی ته وه ئاوه لکاری ڕ ستەئ سه ره کیبش ڕ ستەئ شۆینکه وتوو دیته وه سه رو له م ڕی که یه وه چۆ نه تی ڕ یز بوونی که ره سه کانی ڕ ستەئ تی که لای زی تر ڕوون بی ته وه.

۲. ۱. ۴. ۳ رسته له ڕووی کات (Tens) و کاریگه ری و هه ره ها دوخی جیناوه کانه وه^۱

پیناسه ی جو راو جو ر بۆ کات کرا وه مه به ستیش له کات له م با سه دا کاتی ڕ سته یه نه ک کات به گشتی له ڕووی فیزیکیه وه. له هیندی ک پیناسه دا کار کرا وه ته پپوانه ی کات له زما ندا، به لام به شه کانی دیکه ی ئاخا و تیش له هیندی ک یاندا ده توانن ده رخه ری کات بن. "ده کری ت هه ر که ره سه یه کی زما نی تای به ت به کات تینس را بگه یه نی و ڕا گه یان دنی تینس ته نها له مۆرفیمی کات یان ته نها له ئاوه لکاره کاته کان یان ته نها له شی وه ی کاره کان کورت نا کری ته وه."^۲ جۆن لاینز، پیناسه یه کی گشتگی ری بۆ کات له ڕی زما ندا کرد وه، که تا ڕاده یه کی زۆر که مو کو ڕی یه کانی پینا سه کانی دیکه ی ڕ کرد وه ته وه: "بری تی یه له ده ره نجامی ڕیکه ستنی ئە وه هیمایانه ی له چوار چی وه ی ڕی زما ندا ئا مازه به کات ده کهن."^۳

ئە وه پیناسه یه له و باره یه وه ته وا وه یان که مو کو ڕی که مته ره، چونکه هه موو ئە وه ئا مازا نه له زما ندا ده گری ته وه، که کات ده نوینن. بۆ وینه له زما نی کوردی یان لانی که م له زما نی ده ور به رما ندا جینا و به ڕوآ له ت کات نا نوینیت. به لام ئە گه ر به وردی سه رنج بده یه جۆری جینا وه لکا وه کان، ده سه ی ناسرا و به جینا وه لکا وه کانی ڕیکه وتن (م، ت، ی، مان، تان، یان) له ڕسته دا ده رخه ری کاتن، چونکه ئە م ده سه یه

^۱ - ئە و ناو نیشانه لا وه کییه بۆ یه پیکه وه هاتوون تاکوو پیش به دو پاته بو نه وی نمونه کان بگری ت و له یه ک نمونه دا ها و کات هه م کاته کان و هه م دوخی جینا وه لکا وه کان باس بکری ن و با به ته که دو روو درێ ژ نه بی ته وه.

^۲ - به هزاد مو حسی ن ره شو ف، تینس له نی وان زا ری نا وه ڕا سه تی زما نی کوردی و فارسیی ستان دا ردا، (نامه ی ماس ته ر)، زا نکۆ ی سه لاهه ددین - هه ولی تر، ۲۰۰۸، ل ۲۰.

^۳ - سه رچا وه ی پیش و، ل ۱۸.

تهنیا له گهل کاری رابردووی تیپه پرا دهرده کهون. کهوابوو ئه گهر ئهم ده سته جیناوه لکاو له گهل کاری رسته دا بوون، نیشانهی ئهوهیه که رسته که رابردوو.

کات له زمانی کوردیدا دوو به شه: یه کهم. رابردوو، دووهم. رانه بردوو. بوچوونی واش هه یه که کات دابهش ده کاته سهر (۳) جور: رابردوو، ئیستا و داهاتوو، بهلام چونکه کاتی ئیستا به شیکه له کاتی رانه بردوو، دابهشکردنی یه کهم لوجیکی دیته بهرچاو.

ریشهی کاتی ئیستا بوخوی فورمولیکی سهر بهخوی نییه و به یارمهتی مؤرفیمی دیکه (ئهوا، ئهوه، خهریکه) له گهل کاتی رانه بردوو ئیخباری دروست ده ییت:

ئهوا (خهریکه) دهروم ئهوا (خهریکه) دهروین... هتد

یه کهم. کاتی رابردوو

" له زمانی کوردیدا له چوار ریشه دا دهرده کهویت، وهک: ۱. رابردوو نزیک. ساده، ۲. رابردوو تهواو، ۳. رابردوو بهردهوام، ۴. رابردوو دوور."

کات	تیپه	تینه پهر
۱. رابردوو ساده:	← من نانم خوارد... هتد	من هاتم... هتد
۲. رابردوو تهواو:	← من نانم خواردوو... هتد	من هاتووم... هتد
۳. رابردوو بهردهوام:	← " نانم ده خوارد... "	" ده هاتم... "
۴. رابردوو دوور:	← " نانم خواردبوو... "	" هاتبووم... "

خشتهی ژماره (۱۶) ↓

کاربکهری کات	تیپه	تینه پهر
رابردوو ساده	بکهر + بهرکار + جیناوی لکاو + رهگی رابردوو	بکهر + رهگی رابردوو + جیناوی لکاو
رابردوو تهواو	بکهر + بهرکار + جیناوی لکاو + رهگی رابردوو + مؤرفیمی (وه)	بکهر + رهگی رابردوو + مؤرفیمی (وو) + جیناوی لکاو
رابردوو بهردهوام	بکهر + بهرکار + جیناوی لکاو + مؤرفیمی بهردهوامی (ده)	بکهر + مؤرفیمی بهردهوامی (ده) + رهگی رابردوو + جیناوی لکاو
رابردوو دوور	بکهر + بهرکار + جیناوی لکاو + رهگی رابردوو + کاری بوو	بکهر + رهگی رابردوو + کاری بوو + جیناوی لکاو
جیناوه لکاو کان	م، ت، ی، مان، تان، یان	م، ی، ن، ین، نن ن

۱ - یوسف شریف سعید، کاری لیکدراو له کوردی و فارسی دا، نامهی دوکتورا (۱۹۹۸)، ل ۲۰۹.

ئەگەر رېستە نەرى بېت جگە لە رابردووی بەردەوام نیشانەى نەرى (نە) بە پېش رە گى را بردوووه دەلكييت، بەلام لە رابردووی بەردەوامدا (نە) بە پېش مۆرفىمى بەردەوامى (دە) وه دەلكييت.

دووهم . كاتى رانەبردوو:

" ئەو كارە يە كە هېشتا ئەنجام نەدراوه" رەنگە لە را بردوودا دە ستىپىكرديت و هېشتا كۆتايى نەهاتبيت، لەوانەشە هېشتا دەستىپىنەكرديت و لە داهاوودا هەم دەست پېدەكات و هەم كۆتايى ديت. " ئەم رېژەيە ئەنجامدانى كارەك لە ئىستا، يان داهاوو نیشان دەدات كە بۆ چەمكى شەك و گومان يان ئارەزوو و ئەگەرى بەكار دەهينر يت. " ۲. ئەم رېژەيە دوو شپۆهە هە يە: ۱. ئىخبارى (راگەيا نەن) و ۲. ئىلزامى (مەرجى):

<u>كات</u>	<u>تېپەر</u>	<u>تېنەپەر</u>
۱. رانەبردووی ئىخبارى: ← من وانەكەم دەخوینم... هتد	من دەرىم... هتد	من دەرىم... هتد
۲. رانەبردووی ئىلزامى: ← من دەبى وانەكەم بخوینم... هتد	من دەبى برۆم... هتد	من دەبى برۆم... هتد

خشتەى ژمارە (۱۷) ↓

		كاربگەرى كات
تېنەپەر	تېپەر	رانەبردووی ئىخبارى
ب كەر + مۆرفى مە (دە) + رە گى دا هاوو + جى ناوه لكاوه كانى (م، ي . يت، ئ . يت، ا . ات، ين، ن)	ب كەر + بەركار + مۆرفىمى (دە) + رە گى داهاوو و جىناوى لكاوه كانى (م، ي . يت، ئ . يت، ين، ن)	
ب كەر + مۆرفىمى ئىلزما مى (ب) + رە گى داهاوو + جىناوه لكاوه كانى (م، ي . يت، ا . ات، ين، ن)	ب كەر + بەركار + مۆرفىمى ئىلزما مى (ب) + رە گى دا هاوو + جى ناوه لكاوه كانى (م، ي . يت، ئ . يت، ين، ن)	رانەبردووی ئىلزامى
م، ي (يت، ا) (ات) ۳، ين، ن	م، ي (يت، ئ) (يت، ين، ن)	جىناوه لكاوه كان

۱ - يوسف شريف سعيد، كاری ليكدر او له كوردی و فارسی دا، نامەى دوكتۆرا (۱۹۹۸)، ل ۲۱۴.

۲ - سەلوا فەرىق سالىح، كاری دارپۆز او له نىوان كوردی (دىيالكتى ژوو روو) و فارسیدا، نامەى ماستەر پىكيشى كۆليزى زمانى زانكۆى سەلاحەددىن كراوه، ۲۰۰۷، ل ۱۲۱.

۳ - جىناوى لكاوى (ا يان ات) بۆ كەسى سىبەمى تاك لەو كاتەدا ديت، كە ئەگەر رەگى داهاوو كە بە بزوين كۆتايى هاتبيت، جىناوى لكاوى (يت، ئ) بۆ (ا، ات) دەگۆرپت.

پاری دووہم

ہندی لایہنی سینتاکسی زمانی فارسی

. فریز (گروہ)

. رستہ (جملہ)

سهرهتا

ئهوهی له پاری یه کهمی ئەم به شه دا گوترا، له زۆر بارهوه له گهل سینتاکسی زمانی فارسی یه کده گریتهوه. ئەم پارهش زیاتر باس له ریز بوونی کهره ستهکانی رسته له فریزدا وهک پیکهینهری رسته و خودی رسته دهکریت. لهم پارهدا جگه لهوهی که هیئندیک لایهنی سینتاکسی زمانی فارسی دهخرینه روو، باس له جیاوازییهکانیش له گهل سینتاکسی زمانی کوردیدا دهکریت.

ههروهها خو له پیناسهی زاراهه کان ده پاریزین، له بهر دوو هو: یه کهم، پیناسهکان به شی زۆریان بو ههردوو زمان ده ستهدهن، لهو جیگایا نهدا پیناسهکان یهکتریان نهگرتوهوه له گهل ئه و پیناسانهی بو سینتاکسی کوردی کران، نهگونجان، پیناسه فارسییه که دهخرینه روو. دووهم، بهمه بهستی خو پاراستن له دووپاته بوونهوه و دریزبوونهوهی بیهووی بابهته که.

۱.۲.۲ فریز:

له پاری یه که مده هیئندیک پیناسهی فریز مان ذسته روو، جوهره کانی فریز مان له رووی قهواره و چۆنییهتی فرهوانبوون و ریز بوونی کهره ستهکانییهوه فریز مان له زمانی کوردیدا باسکرد. لهم به شه دا باس له جوهره کانی فریز له زمانی فارسیدا دهکین.

۱.۱.۲.۲ فریزی ناوی^۱:

"فریزی ناوی فارسی، له وشهیهک یان زیاتر پیکهاتوو له پیکهاتهی یه که یهکی گهورهتر واته به ند^۲ دا، که جیگهی بنه بار^۳، دیارخهرو جاری واشه جیگهی ئەدات دهگریت.^۴"

حسن خانه خودش نیست. (حهسهن له مائی خوئی نییه.)

بنه
بنه بار

فریزی ناوی له سهرهیهک یان سهرهیهک له گهل ژمارهیهک پیشبهنده و پاشبهنده پیک دیت.^۵

^۱ - لهم باسه دا سوودم له نامهی شهلا حمید محمد (بررسی تطبیقی آرایش سازه‌ها در زبانهای فارسی و کردی) وهرگرتوه.

^۲ - لارسته

^۳ - مسندالیه

^۴ - محمد رضا باطنی، توصیف ساختمان دستور زبان فارسی، ۱۳۸۶، ص ۱۳۷.

^۵ - سهراوهی پیشوو، ل ۱۳۷.

یه کهم - پیشبهنده کان (وابسته های پیشین)

. جیناوی ئیشاره: تاک (این ، آن او کو:) اینها، آنها (

جیناوی ئیشاره، ئه گهر تاک بیت پیش سهره ی فریزی ناوی ده کهوئیت: این گل ، آن گل

ئه گهر کو بن، مؤرفیمی کو (ها) ده کهوئیته پاش ناو واته سهره ی فریزی ناوییه وه:

این گل (ها) ← این گلها، آن گلها

له کوردیشدا ههر بهم جوړه یه: ئه م گولانه، ئه و گولانه، چیاوازی له کوردی دا ئه وه یه که ئامرازی خستنه سهری (ه) به دووای ناوی سهره وه ده لکیئت، ده کریئت بلیین ئاماره بوکراو ده کهوئیته نیوان (ئه م او (ه) اوه .

. ژماره: یک گل، دو پسر

. ژماره ی ته ربیبی: اولین کس، دومین نفر، هفتمین دوره

. ئامرازی پرس: کدام ماشین؟ چقدر آب؟، چگونه آدمی؟... الخ

. ئاوه لئاوی نادیار: همه، هیچ، چند، بسیار، مقداری، کمی، اندکی، شمه ای، برخی، تعدادی، شماری،

نسبتی، ... الخ، ئه مانه ده کهونه پیش سهره ی فریزی ناوی و فره وانتری ده کهن.

. ئاوه لئاو: پیر مرد، جوانمرد، خوش قیافه، بد زبان

ئه م نموونانه "ئاوه لئاوی پیچه وانه" ن و ئاوه لئاوه کان که وتوونه ته پیش ناو، ئه گینا له فارسیبیشدا وه ک

کوردی، به زوری ئاوه لئاو ده کهوئیته پاش ناو.

. پله ی بالا: بهترین کتاب، زیباترین گل، خوبترین مرد،... الخ

ئاوه لئاوی پله ی بهراورد ناکه وئیته پیش ناوی سهره ی فریزی ناوییه وه.

ئه گهری ئه وه هه یه، چه ندین پیشبهنده لیکرا بکهونه پیش سهره ی فریزی ناوییه وه:

کدام یک از این چند دانش آموز توی کلاس مانده بود؟

سهره

پیشبهنده کان

دووم - پاشبه‌نده‌کان (وابسته‌های پسین یان پیرو^۱)

. ناو + ئاوه‌لناو: کتاب خوب، گل زیبا، درخت بلند... الخ

له زمانی فارسیدا هه‌رکات ناوو ئاوه‌لناو (صفت و موصوف) کو بکرینه‌وه، مؤرفیمی کو (ان ، ها) به ناو (موصوف)ه‌وه ده‌لکیت: گل (ها ای زیبا ، مردمان خوب، داستانه‌های بلند...) به‌لام له زمانی کوریدا ناوو ئاوه‌لناو هه‌رکات کو بکرینه‌وه، مؤرفیمی کو ده‌که‌ویته پاش ئاوه‌لناو. ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر چه‌ندین ئاوه‌لناو به‌دو‌وای یه‌کدا یین، مؤرفیمی کو ده‌که‌ویته پاش دو‌ایین ئاوه‌لناوو ئامرازی خستنه‌ سهری (ه) ده‌که‌ویته نیوان وشه‌کانه‌وه .:

فارسی: ناو+مؤرفیمی کو+ئاوه‌لناو دانش+آموز +ان+ ژیرا (/) + زرنگ: دانش آموزان زرنگ.

کوردی: ناو+ (ه) + ئاوه‌ل ناو+مؤرفیمی نا سراوی + مؤرفیمی کو ← دار+ه+ به‌رز + (هک) + ان: داره به‌رزه‌کان، داره به‌رزو سه‌وزو سه‌رنجراکیشه‌کان، (ب‌روانه: به‌شی دووم، پاری یه‌که‌م، ۱.۳.۱.۲)

. دیارخه‌رو دیارخراو (مضاف و مضاف الیه): ناویک یان زیاتر به‌دو‌وای ناوی سهره‌ی فریزی ناویدا دیت. ئه‌و ناوانه‌ی به‌دو‌وای ناوی سهره‌دا دین، زیاتر دو‌خی سهره‌ روونده‌که‌ نه‌وه. له فارسیدا هه‌روه‌ک ناوو ئاوه‌لناو نیشانه‌ی که‌سره (/) ده‌که‌ویته نیوان ناوو دیارخه‌ره‌کانیه‌وه. ئه‌گه‌ر کو کرانه‌وه نیشانه‌ی کو (ان، ها) ده‌که‌ونه دو‌وای ناوی سهره‌وه:

(مردم ایران زمین، مردمان ایران زمین) و (گل باغچه، گل‌های باغچه)

. جیناوه سهره‌به‌خویه‌کان: کتاب من، کتاب تو، کتاب او، کتاب ما، کتاب شما، کتاب ایشان.

. ژماره‌ی ته‌رتیبی: نفر اول، کلاس پنجم، سال دوم، جلد دهم، بار سوم... الخ.

. ئاوه‌لکار: تظاهرات امسال، محصولات جنوب (ئاوه‌لکاری کات و شوینی)

۲.۱.۲.۲ فریزی کاری:

له زمانی فارسیدا^۱ فریزی کاری له و شه‌یه‌ک یان زیاتر پیکه‌هاتوووه... جیگه‌ی ب‌نه‌بار [اسناد] ده‌گریت.^۲

^۱ - محمد رضا باطنی، توصیف ساختمانی دستور زبان فارسی، ۱۳۸۶.

^۲ - سه‌راوه‌ی پیشوو، ص ۱۱۰.

که‌وابوو بچوو‌کترین فریزی کاری زمانی فارسی له وشه‌یه‌ک پیکدیٔت: حسن به خانه آمد.

" گه‌وره‌ترین فریزی کاری فارسی، له شه‌ش که‌ره‌سته پیکهاتوو. بو نمونه:

۱. نه باید برداشته شده باشد. ۲. نه باید برگردانده شده باشد.^۱ به پیی ئەم سه‌ر چاوه‌یه، سه‌ره (هسته) ی ئەو نمونانه‌ی سه‌روه، بریتییه له (داشت). بوونی ئەم سه‌ره‌یه له فریزی کاریدا پیویسته. ئەوانی دیکه به ئاره‌زوون. که‌وابوو فریزی کاری (داشت) له بچوو‌کترین باریه‌وه بو گه‌وره‌ترین باری به شیوه‌ی خواره‌وه‌ی لی دیت: خشته‌ی ژماره (۸) ↓

ژماره	مؤرفیمی نه‌فی	کاری ناته‌واو	ئامراز	م. کار	م. بکه‌ر نادیار	م. حاله‌ت
۱	-	-	-	داشت	-	-
۲	-	-	بر	داشت	-	-
۳	-	-	بر	داشت	-	-
۴	-	باید	بر	داشت	-	-
۵	نه	باید	بر	داشت	-	-
۶	نه	باید	بر	داشته	شود	-
۷	نه	باید	بر	داشته	شده	باشد

کار له زمانی فارسیدا، وه‌ک زمانی کوردی، یان ساده‌یه یان ناساده. کاری ساده بی پاشگر یان پیشگر یان بی ئەوه‌ی وشه‌یه‌کی دیکه‌ی له‌گه‌ل بیت، بریتییه له فریزی کاری و فریزیکه که تهنیا له سه‌ره پیکهاتوو.

او نامه‌ی به دوستش نوشت. (ئهو نامه‌یه‌کی بو هاورپییه‌کی نویسی)

کاری ناساده دوو جوړه: یه‌که‌م. دارپیژراو، دووهم. لیکدراو

یه‌که‌م. کاری دارپیژراو:

به‌هوی ئەو پیشگره وشه دارپیژانه‌ی، که ده‌که‌ونه پیش کاری ساده و کاریکی دارپیژراو دروستده‌بیت (باز + فعل ساده) : باز داشت. (وا + فعل ساده) : واداشت. (بر + فعل ساده) : بر آشفتم. (ور + فعل

^۱ - محمد رضا باطنی، توصیف ساختمان دستور زبان فارسی، ۱۳۸۶، ص ۱۱۵

^۲ - نمونه‌ی نیو ئەم خشته‌یه له سه‌رچاوه‌ی پیشوو وه‌رگیراوه.

ساده (: ورچید. (پیش+ فعل ساده) : پیش آمد. (در+ فعل ساده: درگذشت. (فرا + فعل ساده) : فراگرفت. (فرو + فعل ساده) : فرو برد. (سر + فعل ساده) : سرکشید. (پس + فعل ساده) : پس گرفت...

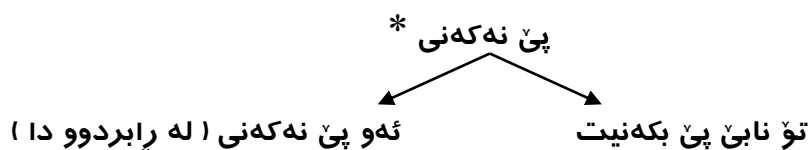
لهو نمونا نهی سهرهوه دا، پیشگره کانی (باز، وا، بر، ور، پیش...) که وتوونه ته پیش کاری ساده و کاریکی دارپژراویان دروستکردوهه. ئەو پۆله پیشگره، که پۆلکی دا خراون و رهنگه ژماره یان لهوه زیاتر بیئت مؤرفیمی وشه دارپژرنو له لایهک کاریکی نوییان دروست کردوهو له لایهکی دیکهش فریزی کارییان فرهوان کردوهه.

له کاتی نهیگردنی کاری دارپژراودا، که بههوی پیشگرهوه دروست ده بن، مؤرفیمی نهی (ن) ده که وپته نیوان پیشگرو کاری سادهوه: پس نگرفت (وهی نهگرتهوه)، ورنچید (کوی نهکردهوه)، فرا نگرفت (فیئر نهبوو)....

ههروهها له کاتی نههیکردندا، مؤرفیمی (ن، م) وهک مؤرفیمی نهی، ده چنه نیوان پیشگرو کاری سادهوه: پس مگیر یان پس نگیر (وهی مهگرهوه)، فرا مگیر یان فرا نگیر (فییری مه به)، بر نیا شوب یان بر میاشوبا (ههله مهچوو)....

له زمانی فارسیدا ئەو دوو مؤرفیمه له جیی یه کتر به کار دین. له زمانی کوردییشدا ئەو دوو مؤرفیمه ههن، بهلام له فورمیکدا نا. بو نموو نه ده توانین بلیین: ههله مهچوو، دا مهنیشه، پی مهکه نه...، بهلام دهشتوانین بلیین ههله نهچیت، دانه نیشت، پی نه که نیئت....

مؤرفیمی (نه) له زمانی کوردیدا جاری واهه یه مؤرفیمی نهییه (دانه نیشت) جاری واهه مؤرفیمی نهییه (ههله نهچیت)، بویه جاری واهه یه ده بیته هوی فرهواتایی:

کاری دارپژراو به هوی پاشگرهوه، بریتین لهو کارانه که به هوی مؤرفیمه ریزمانییه کان (نیشانه کانی کات، جیناوه کان) دروست ده بن که به کاری لیکدراویشهوه ده لکین!

1- دواتر له باسی رستهی فارسیدا باسی ده کهین.

* ئەمه کاتییک که فۆنه تیکییانه که رهسته که به کارهاتییت و جیناوی (ت) کرتا بیئت.

ب . کاری لیکدراو^۱

ئەو پیناسەیهی بۆ کاری لیکدراو لە کوردیدا کراوە، لە بارەى کاری لیکدراوی فارییشهوه راستە. بۆیە پیناسەى لەم جوهرهش بۆ کاری لیکدراوی فارسی کراوە^۲ کاری لیکدراو لەدوو کەرت یان زیاتر پیکدیت^۳

۱. (ناو + کاری سادە): دل کندن، دست کشیدن، پا نهادن، کار کردن، عشق ورزیدن

۲. (ئاوهلناو + کاری سادە): صاف نمودن (کردن)، نیک پنداشتن، کوچک کردن، قوی کردن

۳. (ئاوهلکار + کرای سادە): زیاد خوردن، بالا کشیدن، زیرو رووکردن، دیر رفتن، عجله کردن

۴. بەرناو+ کاری دارپژراو): از دست دادن، از سر گذراندن، به جا آوردن، به دل گرفتن

۵. ناو + بەرناو+ ناو+ کاری سادە): نغمه سر دادن، دست به دست کردن، دست به کار شدن

لە فریزی کاریدا ئەگەر لە سەرەو زیاتر پیکهاتیبیت واتە کاریکی لیکدراو بپیت، جاری واهه یه سەرە دەکهوئته کەرتی یه کهم: برده شد، خورده شود. جاری واهه دەکهوئته کەرتی دوواوهوه: بیمار شد، گرفتار شد.^۳

۲ . ۲ . ۱ . ۳ فریزی ئاوهلکاری (گروه قیدی):

ئاوهلکار^۴ لە رووی ئەرکهوه ئەو پۆله بابەتە ریزمانییانە دەگریتهوه که بۆ په سنی کار، ئاوهلناو یان ئاوهلکاره کانی دیکه به کار دین^۴ فریزی ئاوهلکارییش وهک ههموو فریزه کانی دیکه، له وشهیهک یان زیاتر پیکهاتوووه.

ئاوهلکاری سادە:

فریزی ئاوهلکار دهکریت له وشهیهک پیکهاتیبیت، که سەرەى فریزه کهیه:

دیروز (ئاوهلکاری کات)، داخل (ئاوهلکاری شوین)، اندکی (ئاوهلکاری راده)، سریع (ئاوهلکار بار)، خوب

(ئاوهلکاری چۆنیهتی)...

^۱ - لەم باسه دا سوودم لەم سەرچاوهیه وەرگرتوو: محمد رضا باطنی، توصیف ساختمان دستور زبان فارسی، ۱۳۸۶.

^۲ - یوسف شریف سعید، کاری لیکدراو له کوردی و فارسی دا، نامەى دوکتورا (۱۹۹۸)، ل ۱۸۹.

^۳ - محمد رضا باطنی، توصیف ساختمان دستور زبان فارسی، ۱۳۸۶، ص ۱۲۷

^۴ - ارسلان گلفام. اصول دستور زبان فارسی، ۱۳۸۵، ص ۳۸.

فریژی ئاوه‌لکاری به تهنوین:

ئەو وشانەیی تهنوینی عەرەبیبیان پپوه یە، هه‌موویان ئاوه‌لکارن و به شی هه‌ره زۆریان وشەیی عەرەبین: تقریباً، جسماً، عملاً، تدریجاً، دائماً، احياناً، اتفاقاً، ظاهراً، احتمالاً، حوضوراً، دفعتاً... الخ.

جاری واش هه‌یه وشەیی فارسی، که ئەو تهنوینه‌یان پپوه ده‌لکیت ده‌بنه ئاوه‌لکار: گاهاً، زباناو... الخ.

ئاوه‌لکاری ناساده:

. به هۆی پپشگری وه‌ک: (با، از، در، به) یان به‌هۆی پاشگری: (گی، گانه، ی، ای... هتد.)

نموو نه: (با عَجْ له، از بیرون، در داخل، به سختی، مردانگی، دووگا نه، تنبلی، پاره‌ای). ئەما نه ئاوه‌لکاری دارپژراون.

فریژی ئاوه‌لکاری ده‌کری به‌هۆی پپشبه‌ند و پاشبه‌ند له‌گه‌ل سه‌ره‌یه‌ک پپک پپت:

جیناوی ئیشاره + ژماره: (این عده). ناو + کار: (هفت‌ه‌ی گذشته). دووپاته بوونه‌ه‌ی ناو: (دسته دسته، تکه تکه)، ناو + به + ناو: خانه به خانه، سال به سال، ئاوه‌لناو + ئاوه‌لناو: (تند تند، یواش یواش)، دووپاته بوونه‌ه‌ی ژماره: (یک یک، دودو، هفت هفت...) هتد.

٢.١.٢.٤ فریژی ئاوه‌لناوی (گروه وصفی):

سه‌ره‌ی فریژی ئاوه‌لناوی، ئاوه‌لناویکی ساده‌یه. " ئاوه‌لناو وشه‌یه‌که بار یان چۆنه‌تی که سی‌ک یان شتی‌ک ده‌رده‌برپت. "١ ئاوه‌لناو به‌دووای ناو دادیت و په‌سنی ناو ده‌کات.

له‌ زمانی فارسیدا ئاوه‌لنا یان، ساده‌یه یان ناساده (ترکیبی).

یه‌که‌م . ئاوه‌لناوی ساده:

کتاب خوب، دختر زیبا، گل قشنگ

هه‌رکام له (خوب)، (زیبا) و (قشنگ) په‌سنی ناوی پپش خۆیان ده‌کن. له فارسیدا له نیوان ناوو

ئاوه‌لناودا ژیر (/) هه‌یه، که له کوردیدا ده‌پپته (ی).

١ - سید کمال الدین طالقانی، اصول دستور زبان فارسی، ۱۳۵۰، ص ۲۴.

ئەگەر بە دووای ناودا زیاتر لە ئاوەلناویک ھەبوو بە ھۆی ئامرازی بەستنهوهی (و) لیک درا بوون، ئاوەلناوەکان یەک نرخیان ھەیە، ھیچیان ناییتە پێشبنەند یان پاشبنەندی سەرھە فریزی ئاوەلناوییەکە: گل زیباو خوشبویی در گلدان روئیدە است.

لە زمانی فارسیدا ھەرکات ناوو ئاوەلناو (صفت و موصوف) کو کرانەو، نیشانەیی کو (ھا، ان) بە کووتایی ناووە دەلکین:

گلھای زیبا، پسران خوب، گامھای سترگ. ئەگەر نیشانەیی کو (ھا) بێت، چونکە بە بزوین کووتایی ھاوو، (ی) نیمچە بزوین وەر دەگریت، بەلام (ان) بە بزوین کووتایی نەھاوو، بۆیە ھەر تەنیا ژیر (/) وەر دەگریت.

دووھم . ئاوەلناوی ناسادە (ترکیبی):

ئەو ئاوەلناوییە کە لە دوو وشە یان زیاتر پیکھاتییەت.

۱. ناو + فرمان: (سخنگو، مردم آزار)، ۲. ناو + ناو: (سنگدل، موطلائی، ابرو کمان)، ۳. ناو + ئاوەلناو: (سربلند، قد کوتاه)، ۴. ئاوەلناو + ناو: (سیه چشم، خوشرو)، ۵. ھم + ناو: (ھمسفر، ھمدل، ھمکار)، ۶. ئامرازی (با)، (نا) و (بی) + ناو: (باھوش، بیھوش، ناکس)، ۷. ژمارە + ناو: (دورو، ھزار چەرە)، ۸. ناو + پاشنگر: (دانشمند، سخنور، ستمگر، غمناک، کینەتوز)، ...^۱

. ئاوەلناوی پلەیی بەراوردو بەلا (صفت تفضیلی و برتر):

ھەرۆک لە پاری یەکەمدا باسکرا ئاوەلناوی پلەیی بەراورد بۆ براورد کردنی پلەیی ئاوەلناوی دوو شت یان دەستە دێت. ھەرۆھا ئاوەلناوی پلەیی بەلا ھەلکەوتنی شتیک لە نیو کۆمەلیکدا نیشاندەدات.

لە زمانی فارسییشدا ھەک زمانی کوردی (تر) بۆ پلەیی بەراوردو (ترین) بۆ پلەیی بەلا بەکار دێن.

ئاوەلناوی پلەیی بەراورد: (بالاتر، زیاتر، بدتر، خوشتر، نرمتر).

پلەیی بەراوردی ئاوەلناوی بە دووای ئاوەلناو دەلکیت. لە فارسیدا ئەم ئاوەلناو ھەم دەتوانیت لە جیی نیھادی رستە بێت و ھەم کۆش بکریتەو، بەلام لە زمانی کوردیدا بەم جوۆرە نییە:

^۱ - لەم نمونانەدا کەلکم لەم سەرچاوەیە وەرگرتوو: سید کمال الدین طالقانی، اصول دستور زبان فارسی، ۱۳۵۰.

به‌لام له کاتی وا دا، له زمانی کورد یدا پیش ئاوه‌لناوی پلهی به‌راورد، ده‌بیت جیناوی ئاماژه بیت و هه‌ر ئه‌ویش مؤرفیمی کو وه‌رده‌گریت: (ئه‌وانه)

پلهی به‌راورد به هوی زیادکردنی جیناوی ناد یاری (هه‌موو) له رووی وا تاوه هاوسه‌نگی پلهی بالایه، به‌لام له رووی ریزمانیه‌وه هه‌رئهو نرخه ریزمانیهی پلهی به‌راوردی هه‌یه:

. هیرو از همه همکلاسیه‌هایش زرنگتر است.

. هیرو در میان همکلاسیه‌هایش زرنگترین است .

ئاوه‌لناوی پلهی بالا، که به لکاندن (ترین) به کوتایی ئاوه‌لناوه‌وه دروستده‌بیت:

(بهترین، قوی‌ترین، زیباترین، بزرگترین و... هتد.)

ئهم ئاوه‌لناوه به پیچ‌ه‌وانه‌ی پلهی به‌راورد که به‌دوای ناوو جیناودا دیت ، ده‌که‌وینه پیش ناو یان جیناو: (بهترین شاگرد، زیباترین گل ، قوی‌ترین ورزشکار، بزرگترین ماهی و... هتد.)

۱.۲.۲ رسته (جمله):

له پاری یه‌که‌م (۱.۲. ۲. ۱. ۲) دا گوتمان ساده‌ترین رسته له دوو فریزی ناوی و کاری پیکدیٔ. ئه‌مه له فارسییشدا هه‌ر وا یه. ساده‌ترین فریزی ناوی له ناو یک یان جیناو یک پیکدیٔ. ساده‌ترین فریزی کارییش له ره‌گی رابردووی کار پیکدیٔ. ساده‌ترین رسته، که له ساده‌ترین فریزی ناوی و فریزی کاری پیکدیٔ له رسته‌یه‌کی تینه‌په‌ر دا یه، چونکه رسته‌ی تینه‌په‌ر له دوو پیوستی سهره‌کی پیکدیٔ، که بریتین له : بکه‌ر + کار (S + V) . هه‌ر بویه‌ش رسته‌یه‌کی تیپه‌ر که پیوستی به به‌رکار هه‌یه ناتوانیت ساده‌ترین رسته بیت: بکه‌ر + به‌رکار + کار (S + O + V) . رسته‌ی تیپه‌ر رسته‌یه‌کی ساده‌ی فره‌وانکراوه.

له فارسیدا " کاتیک رسته‌یه‌ک ته‌نیا کاریکی تینه‌په‌ری هه‌بیت، رسته‌یه‌کی ساده‌یه "

نادر نشت ← (فعل لازم) ، رسته‌یه‌کی ساده.

نادر غذا را خورد ← (فعل متعدی) ، رسته‌یه‌کی ساده‌ی فره‌وانکراو .

۱ - عبدالرحیم همایونفرخ، دستور جامع زبان فارسی، ۱۳۶۴، ص ۹۸۸.

رسته له پرووی پیکهاتهوه (ساختمان جمله):

له رسته دا چند کار هه بوو، ئه وه نده رسته هه یه. ئه گهر رسته یه کار هه بوو، رسته که رسته یه کی ساده یه. ئه گهر زیاتر له کاریکی هه بوو، رسته یه کی ناساده.^۱ له زمانی فارسیدا رسته یان ساده یه یان ناساده. بنه مای ئه م دابه شکر دنه به گویره ژماره ی کاره کانه. رسته ی ساده ته نیا یه کار هه یه و رسته ی ناساده دوو یان چند کار هه یه.^{۱۱}

۲. ۲. ۲ رسته ی ساده (جمله ساده):

ساده ترین رسته له فارسیدا رسته یه کی بزجی (هسته یی) یه.^{۱۱} رسته ی بزجی له بنجی کی ناوه ندی پیکهاتوو که هه بوونی پپو یسته له گه ل ژماره یه ک شوینکه وتوو که بوونیان به ئاره زوو^{۱۱} به پپی ئه م پینا سه یه رسته ی لپ کدراوی شوینکه وتووش وه بهر رسته ی ساده ده که ویت. به شیکی دی که له ریزماننووسانی فارسیش رسته یان هه به م شیوه یه دابه شکر دووه.^۳ واته رسته ی ساده یان رسته یه کی بنجیه یان هه سته له گه ل یه ک یان چند شوینکه وتوو (وابسته یه ک، که له سینتاکسی کوردیدا ده بیته رسته ی ساده و رسته ی لیکدراوی شوینکه وتووخواز.

^{۱۱} ژاکلین، که ازدواج خودش را نیز در پیش رو می دید، با شنیدن صدای ترق و توروق در کوچه سن بلز، دو لنگه ی در بزرگ را باز کرده بود.^{۱۱}

ژاکلین، که ازدواج خودش را نیز در پیش رو می دید، [ژاکلین] با شنیدن صدای ترق و توروق در کوچه سن بلز، [ژاکلین] دو لنگه ی در بزرگ را باز کرده بود.

شا رسته

شوینکه وتوو۲

شوینکه وتوو۱

۲. ۲. ۲. ۱ بهرکاری راسته خو و ناراسته خو (مفعول مستقیم و غیر مستقیم):

بکه ر + بهرکاری راسته خو + بهرکاری به یاریده + کار (مادر غذا را برای نهار پخت.)

v o2 o1 s

بهرکاری را سته خو (مفعول مستقیم) به زوری ده که ویته دووای بکه رو پیش کار. واته ریز بوونی

که ره سته کان بریتیه له (S O V)، به لام ئه گهر بکه ویته سه ره تای رسته ش ئاساییه: (O S V)

مادر غذا را پخت. ← غذا را مادر پخت.

هه رچونیک بیت، له رسته ی تیپه ردا بوونی بهرکار پپو یسته و بهرکاری راسته خو ناییت لاجپیت:

^۱ - شهلا حمید محمد، بررسی تطبیقی آرایش سازه ها در زبانهای فارسی و کردی، پایان نامه ی کارشناسی ارشد، ص ۵۹.

^۲ - محمد رضا باطنی، توصیف ساختمان دستور زبان فارسی، ۱۳۸۶، ص ۶۰

^۳ - بژ وینه ارسلان گلغام، اصول دستور زبان فارسی، ۱۳۸۵، ص ۴۴

^۴ انوره دو بالزاک، پیر دختر، ترجمه ی: محمد جعفر پوینده، ۱۳۸۳.

* مادر پخت. * حسن خورد

بهرکاری ناراستهوخو، رسته فرهوان دهکات، بهلام لابرذنی نایپته هوئی تیکچوونی رسته:

مادر غذا را (برای نهار) پخت.

ههروهک گوترا بهرکاری راستهوخو دهتوانیپت بچپته سهرهتای رستهوه بهلام بهرکاری ناراستهوخو ناتوانیپت بچپته سهرهتا، مه گهر له گوتندا یان له وهلامی پرسیار له بارهی کاتی روودانه که، تهگینا رستهیهکی لهبار نایپت: * برای نهار مادر غذا را پخت.

له زمانی فارسیدا (را) نیشانهی بهرکاری راستهوخویه وههمیشه دهکهویته دووای بهرکارهوه. (را) رولی نووسهک دهگیریت و جیناوی لکاو، یان خاوهنیپتی یان جیناوی خویهتی یان نیشانهی کو دهچپته نیوان ته و بهرکارهوه: مادر غذایش را پخت. مادر غذاایش را پخت. مادر غذای خودش را پخت.

۲.۲.۲.۲ رستهی بکهر نادیار

ههموو رستهیهکی تیپهر دهکریته رستهیهکی بکهر ناد یار. لهو بارهدا بکهر نامینیپت. بهرکاری راستهوخو جیی بکهر دهگریتهوه و نیشانهی بهرکاری (را) نامینیپت. ئینجا کاری رستهکه دهیپته کاری کراو (اسم مفعول) او کاری (شد ای بهدووا دا دیت: (بهرکار + اسم مفعول + شد)

آزاد چوب را برید. ← چوب بریده شد.

بکهر نادیار

بکهر دیار

له رستهی بکهرنادیارد، هیزی رسته بو لای کار یان بهرکار رادهکیشریت. واته جهخت لهوهیه که دوو بهشن، بهلام کاتیک بکهر بچپتهوه نیو رستهی بکهرنادیار، ههموو هیزی رستهکه بولای خوئی رادهکیشریت: چوب توسط آزاد بریده شد. (نازاد ههموو هیزهکهی بولای خوئی راکیشاوه).

رستهی تینهپهر ناکریته بکهر نادیار:

* نوزاد خوایدده شد. یان * سیروان آمده شد.

بهلام کاتیک بههوئی مؤرفیمی (انید یان اند) کاری تینهپهر بگریته کاری تیپهر، تهوکات دهکریت

رستهکه بگریته رستهیهکی بکهر نادیار:

بکهر نادیار

تیپهرو بکهر دیار

تینهپهر

نوزاد خوابانیده شد

مادر نوزاد را خوابانید

نوزاد خوابید

لهم نموونهیهی سهرهوهدا (نوزاد) که له باری تینهپهریدا بکهر بوو، له باری تیپهردا بووه ته بهرکارو

نیشانهی بهرکاری (را) ایش وهردهگریت.

۲. ۲. ۳ رسته‌ی تیکه‌لاو (خوشه‌ای):

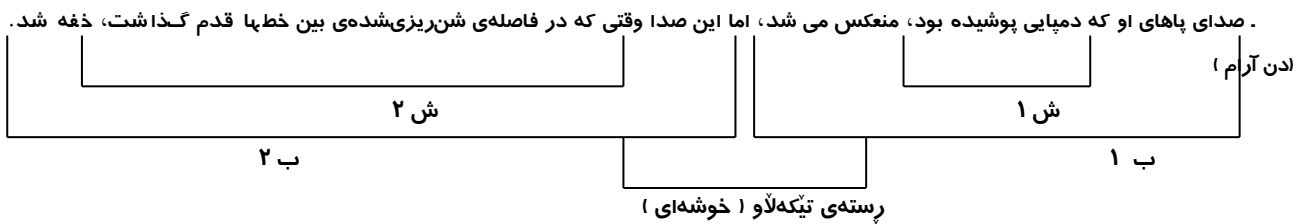
" رسته‌ی تیکه‌لاو له کو‌بوونه‌وه‌ی چند رسته‌یه‌کی بنجی پیکدیت... هه‌ریه‌که له‌م رسته بنجیا نه ده‌توانن رسته‌ی شوپنکه‌وتوو‌ی دی‌که‌یان له‌گه‌ل‌داییت. " رسته‌ی تی‌که‌لاو لانی که‌م دوو رسته‌ی بنجی تی‌دان، هی‌چکامیان واتایه‌که‌ی به‌ئو‌ی دی‌که‌ نه‌به‌ستراونه‌وه. به‌واتا‌یه‌کی‌دی هه‌رکامیان ده‌توانن وا‌تای سه‌ربه‌خو‌یان هه‌بی‌ت. ئامرازه‌کانی ئه‌م رسته‌ن‌ش له‌گه‌ل ئامرازی به‌ستنه‌وه‌ی پارسته‌کان به‌شارسته‌کانه‌وه‌جیا‌وازه. هیندی‌ک له‌ئامرازه‌کانی پی‌وه‌ندی‌یان لیک‌ده‌ری ئه‌م جو‌ره رسته‌ن، بریتین له‌: (و، یا، با، نه... نه، هم... هم، ولی، اما، چه... چه، لیکن، نیز، هنوز، از طرفی، پس، بنابراین، ... هتدا).

له‌م نمونه‌ن‌ه‌ی خواره‌وه‌دا، (ب = بنجی، ش = شوپنکه‌وتوو)

. | باد شمال می وزید | برف را از دشت می روفت. | دن آرام |

ب ۱
ب ۲

رسته‌ی تیکه‌لاو

له‌نموونه‌ی‌یه‌که‌مدا دوو رسته‌ی بنجی هه‌ن: (باد شمال می وزید.) و (برف را از دشت می روفت.). هه‌ردوو رسته‌که به‌هو‌ی ئامرازی پی‌وه‌ندی (و) وه به‌ستراونه‌وه. له‌رووی ریزمانی‌یه‌وه هه‌ردووکیان یه‌ک نرخیان هه‌یه، هه‌ردووکیان واتای ته‌واو ده‌به‌خش:

کاتی‌ک دوو یان چند رسته‌یه‌ک تی‌که‌ل‌ده‌بن، که له‌فریزیکی سه‌ره‌کیدا هاو به‌ش بن. له‌کاتی تی‌که‌لبوونیا‌ندا به‌شه‌هاو به‌شه‌کان دووپاته‌نابنه‌وه، وه‌ک له‌نموونه‌یه‌ی خواره‌وه‌دا (هیوا) له‌رسته‌ی ۱ دا هاتوووه له‌رسته‌کانی ۲ و ۳ دووپاته‌بووه‌ته‌وه، به‌لام که هه‌ر سیک رسته تی‌که‌ل بوون، ئه‌وکات له رسته‌ی ۲ و ۳ دا (هیوا) لاده‌چیت، چونکه کاری هه‌ر سیک رسته‌که بو ئه‌و ده‌گه‌رینه‌وه:

۱. هیوا سویچ ماشین را برداشت.
۲. هیوا ماشین را روشن کرد.
۳. هیوا رفت.

به‌پی‌چه‌وانه‌ش، ئه‌گه‌ر له‌دوو رسته‌دا کاریک بو دوو نیهادی جیا‌واز بگه‌رپته‌وه، له‌کاتی لیک‌دانی‌ندا له‌کاره‌هاو به‌شه‌کان یه‌کی‌کیان ده‌می‌ننه‌وه.:

۱ - محمد رضا باطنی، توصیف ساختمان دستور زبان فارسی، ۱۳۸۶، ص ۷۱.

ژيلا و خواهر ش به مدرسه رفتند
 ژيلا به مدرسه رفت.
 خواهر ژيلا به مدرسه رفت.

له رسته تي که لاو دا نامرزه کان رويي کي گرنگ ده گيرن و چالاکترين نامرزي پيوه ندي له زماني فارسيدا (و) ه. (يا)، (هم يان هم ... هم)، (نيز) يش له نامرزه چالاکه کان.
 هينديک له نامرزه کان له سهره تاي رسته دا نايهن، وهک (و):

* و سارا داستان مي خواند ↑ ژيوار شعر.

به لام هينديکيان له سهره تاي رسته ديڼ يان ده توانن بين، به تايبه تي نه وانهي دوو که رتن. وهک (يا ... يا)، (هم ... هم):

. يا به مدرسه برو يا شغلي بياموز. يان . هم به نال مي کوبد هم به ميخ.

۲. ۲. ۴ رسته له رووي (کات) هوه:

له پاري يه که مدا له باره ي کات له رسته ي کورديدا، گوتمان که کار هه لگري کات و که سي رسته يه، به لام کات ته کاني رسته هه مووي له کار دا کونه بووه ته وه. که و ابوو کار هه لگري هه موو تايبه تمه ندي يه کاني کات نييه به ته نيا. بويه پيوسته له رسته دا له کات بکولرينه وه.

له زماني فارسيدا " کات ته سهره کيبه کان سي جورن: را بردوو، ئيستا و دا هاتوو... له زماني فارسيدا (مضارع) هم بو کاتي ئيستا يه و هم بو کاتي دا هاتوو".

له م به شه دا هه موو کات ته کاني را بردوو و ئيستا و دا هاتوو ي فارسي، له رسته ي کورت کور تدا ده خه ينه روو و دوخي جي ناوه سهر به خو و لکاوه کاني فارسي له رسته ي تپهر (متعدي او تينه پهر) لازم) دا روون ده که ينه وه.

يه که م - کاتي را بردوو

کاتي را بردوو له زماني فارسيدا چهند جور ي ههن، که له سهر ژماره يان ريککه وتيني گشتي نييه، ههر چهند بو چوونه کان و دابه شکر دنه کان / يک نزيکن. راي وا هه يه که کات ته کاني را بردوو دابه شه کات هه کاتي سهره کي و کاتي لوه کي.^۲ ههر چونيک بيت کاتي را بردوو له زماني فارسي دا ۷ جور ي ده ستنيشان کراوه^۳، که بریتين له:

^۱ - رکن الدين همايون فرخ، دستور جامع زبان فارسي، ۱۳۶۴، ص ۴۴۵.

^۲ - سهراوه ي پيشوو، ص ۴۷۰ و ۴۷۱.

^۳ - يوسف شريف سعيد. کاري ليکدراو له کوردي و فارسيدا (نامه ي دکتورا). ههروه ها سه لوا فهريق سالح، کاري دارپيژراو له نيوان کوردي (دياليکت ي ژوروو) و فارسيدا (نامه ي ماستهر). هم سهراوه يه باس له ۸ جور کاتي را بردوو ده کات. واته هم کاتانه ي سهروه له گه ل ماضي در جريان (داشتم برداشته مي شدم) به لام به کاره ي ناني زور که مه.

<u>کات</u>	<u>متعدی</u>	<u>لازم</u>
۱. ماضی مطلق (ساده) : ← من غذا خوردم ... الخ		من رفتم ... الخ
۲. ماضی استمراری: ← من غذا می‌خوردم ... الخ		من می‌رفتم ... الخ
۳. ماضی نقلی (قریب): ← من غذا خورده‌ام ... الخ		من رفته‌ام ... الخ
۴. ماضی بعید: ← من غذا خورده‌بودم ... الخ		من رفته‌بودم ... الخ
۵. ماضی التزامی: ^۱ ← من غذا خورده‌باشم ... الخ		من رفته باشم ... الخ
۶. ماضی نقلی استمراری: ← من غذا می‌خورده‌ام ... الخ		من می‌رفته‌ام ... الخ
۷. ماضی ابعد: ← من غذا خورده‌بوده‌ام ... الخ		من رفته‌بوده‌ام ... الخ

لهذا شتهی (۹ ادا شیوهی ریز بوونی بکەر، بهرکار، کارو جیناوه لکاوہ کان له کا ته کانی را بردوودا

دهخړیته روو: خشتهی ژماره (۱۹) ↓

کارگیری	تَیپه (متعدی)	تَیپه (لازم)
کات		
ماضی مطلق (ساده)	بکەر + بهرکار + ره گی را بردوو + جیناوه لکاوہ کان	بکەر + ره گی را بردوو + جیناوه لکاوہ کان
ماضی استمراری	بکەر + بهرکار + مؤرفیمی بهرده‌وامی + ره گی را بردوو + جیناوه لکاوہ کان	بکەر + مؤرفیمی بهرده‌وامی (می) + ره گی را بردوو + جیناوه لکاوہ کان
ماضی نقلی (قریب)	بکەر + بهرکار + اسم مفعول فعل (خورده + جیناوه لکاوہ کان	بکەر + اسم مفعول فعل (رفته) + جیناوه لکاوہ کان
ماضی بعید	بکەر + بهرکار + اسم مفعول فعل + کار (بود) + جیناوه لکاوہ کان	بکەر + اسم مفعول فعل + کار (بود) + جیناوه لکاوہ کان
ماضی التزامی	بکەر + بهرکار + اسم مفعول فعل + کاری (باش) + جیناوه لکاوہ کان	بکەر + اسم مفعول فعل + کاری (باش) + جیناوه لکاوہ کان
ماضی نقلی استمراری	بکەر + بهرکار + مؤرفیمی بهرده‌وامی (می) + اسم مفعول فعل + جیناوه لکاوہ کان	بکەر + مؤرفیمی بهرده‌وامی (می) + اسم مفعول فعل + جیناوه لکاوہ کان
ماضی ابعد	بکەر + بهرکار + اسم مفعول فعل + اسم مفعول فعل بودن + جیناوه کان	بکەر + اسم مفعول فعل + اسم مفعول فعل بودن + جیناوه کان
جیناوه لکاوہ کان (ضمائر متصل)	م، ی، د (Ø) له کاری را بردوودا، یم، ید، ند	

دووم - کاتی ئیستا:

ئهو کاتیه که دهستیپکردوو و ته‌واو نه‌بووه و خه‌ریکه نه‌جامده‌درییت و له دا‌هاتوو دا ته‌واو ده‌بییت.

له فارسیدا دوو ریژه‌ی هه‌یه ۱. رانه‌بردووی ئیخباری (مضارع اذخاری) و ۲. رانه‌بردووی التزامی (مضارع التزامی) .

^۱ - "صیغه‌ی مشکوک و شرطیه" یشی پی ده‌گوتییت.

لازم

متعدی

کات

من می روم ... الخ

۱. مضارع اخباری: ← من غذا می خورم ... الخ

من بروم ... الخ

۲. مضارع التزامی: ← من غذا بخورم ... الخ

له فارسیدا ریژه به کی دیکه له رانه بردوو هه یه، که " له ژیر کاریگه ریی زمانی ئینگلیزی دا هاتوو ته ناو زمانی فارسی و پی ده لین رانه بردوو بهرجه سته (مضارع در جریان / ما موس). مه به ست لهم ریژه به ئەم کاره یه که له کاتی ئیستا ئەنجام دهریت به بهره وانی ده میبیته وه که : دارم برمی - کردم. "

سییه م . کاتی داهاتوو (آینده / مستقبل):

ئهو کاته باس له پرووداو یک یان کار یک ده کات، که هیشتا ده ستی پینه کردوو . له داهاتوو دا ده ستپیده کات و ئەنجام دهریت:

لازم

متعدی

کات

من خواهم رفت ... الخ

آینده (مستقبل) : ← من غذا خواهم خورد ... الخ

لهم صیغه یه دا جیناوه لکاو هکان به کاری یاریده ده له چاوگی (خواستن) وه ده لکین . له خشته ی ژماره (۱۰) دا شیوه ی ریزبونی بکه ر، بهرکارو کارو جیناوه لکاو هکان له کاته کانی رانه بردوو دا نیشان دراوه .

خشته ی ژماره (۱۰) ↓

کات	کاریگه ری	تیپه ر	تیپه په ر
مضارع اخباری	بکه ر + بهرکار + مؤرفیمی بهره وانی (می) + ره گی داهاتوو + جیناوه کان	بکه ر + مؤرفیمی بهره وانی (می) + ره گی داهاتوو + جیناوه کان	بکه ر + مؤرفیمی بهره وانی (می) + ره گی داهاتوو + جیناوه کان
مضارع التزامی	جیناوه کان	بکه ر + بهرکار + مؤرفیمی ب + ره گی داهاتوو + جیناوه کان	بکه ر + مؤرفیمی ب + ره گی داهاتوو + جیناوه کان
(آینده) کاتی داهاتوو	بکه ر + بهرکار + کاری یاریده ده له چاوگی (خواستن) + جیناوه کان + ره گی رابردوو ی کار	بکه ر + بهرکار + کاری یاریده ده له چاوگی (خواستن) + جیناوه کان + ره گی رابردوو ی کار	بکه ر + کاری یاریده ده له چاوگی (خواستن) + جیناوه کان + ره گی رابردوو ی کار
جیناوه لکاو هکان (ضمائر متصل)	م، ی، د، یم، ید، ند		

ههروه که له و نموونانه ی سهروهه را دهرده کهو ی ت، جیناوه سه ره به خو یه کانی فارسی، بریتین له:

(من، تو، او وی، ما، شما، ایشان) آنان یا آنها)

جیگه و فورمی جیناوه لکاو هکانی فارسی جو راو جو رو ئالوزن. له فارسیدا جیناوه لکاو هکان دوو به شن: ۱

جیناوه لکاو هکانی بکه ری (ضمائر فاعلی): (م، ی، د (Ø)، یم، ید، ند). ۲ . جیناوه لکاو هکانی بهرکاری

(ضمائر مفعولی) یان خاوه نییه تی (ملکی): (م، ت، ش، مان، تان، شان).

۱ - سه لوا فهریق سالح، کاری دارپژراو له نیوان کوردی (دیالیکتی ژووروو) و فارسیدا، نامه ی ماسته ر، ل، ۱۲۲.

" ئەو و شانەى (ھ) ى گۆنە کراو [ه] يان ھە يە، کاتىک بە جىناوى لکاوى تا کەو دەلکىن، دە بىت ھەمزە يەک، کە بە شىوى (أ) دەنوو سىرت، زىاد بکرىت^۱ چونکە ئەو و شانە کۆتايان بە بزوين ھاتوو، جىناوھکانى، دەنگى (ا) وەر دەگرن: خور دە + م ← خور دەم، نشتە + ید ← نشستە ید. ئەگەر کار کۆتايى بە نەبزوين ھاتبىت، جىناوھکان وەک خويان دىن: خور دە + م ← خور دەم، نشست + ى ← نشستى.

سىيەم کەسى تاک لە تافى رابردوودا، کاتىک بە نەبزوين کۆتايى ھاتبىت، جىناوى لکاو دەرناکەويىت: خور دە، گەت، نشست، شنید، ...

لە جىناوھلکاوھکانى بەر کاریدا، کاتىک بە وشەى پيش خويانەو دەلکىن، " ئەو و شانەى کۆتايان بە "أ" يان بە "واو" ھاتبىت، کاتىک بە جىناوى تاکەو دەلکىن، دە بى بەر لە جىناو، (ى) زىاد بکرىت^۲ ا برو + م = ا برويم، ا برو + ت = ا برويت، ا برو + ش = ا برويش، ا برو + مان = ا برويمان، ا برو + تان = ا برويتان، ا برو + شان = ا برويشان. پا + م = پاييم، پا + ت = پاييت، پا + ش = پاييش، پا + مان = پاييمان، پا + تان = پاييتان، پا + شان = پاييشان.

لە زمانى فار سیدا، کار چ رابردوو بىت چ رابردوو چ تى پەر بىت چ تىنە پەر، جىناوى لکاو وەر دەگرىت، بەلام لە زمانى کوردیدا، لە کارى تىپەرى رابردوودا، کە بەر کارى تىدايە جىناوى خاوەنەتى بە بەر کارەو دەلکىت و کارە کە جىناو وەر ناگرىت: (کتىبم کرى، کتیبىت کرى، کتیبى کرى، کتیبمان کرى، کتیبتان کرى، کتیبیان کرى).

لە زمانى فارسیدا، ئاسايە ئەگەر جىناوى سەربەخۆ لکاوى دووھم کەسى کۆ بو دووھم کەسى تاک بە کار بىت:

شما زحمت کشيدید بە خانەى ما تشریف آوردید. (تو زحمت کشیدی بە خانەى ما تشریف آوردی) (تو زحمتت کيشا ھاتییە مالى ئيمە).

^۱ - سید کمال الدین طالقانی، اصول دستور زبان فارسی ۱۳۵۰، ص ۳۱.

^۲ - سەرچاوەى پيشوو، ھەر ئەو لاپەرەيە.

به‌شی سبیه‌م
لایه‌نه‌کانی کارتی‌که‌ری و
شیکردنه‌وهی نمونه‌کان

سهره تا

لهم به شهدا، ههول دهر یت لایه نه کارتیکراوه کانی زمانی کوردیی کارتیکراوی سینتاکسی زمانی فارسی به نمونهوه باس بکرین. مه به ست لهم کارتیکردنه دارشتن و پیکهاتهی رسته و به شه کانی رستهیه له پرووی ریزبوونی که رهسته کانی رسته و جیگه و رولی تامرازه ریزمانییه کانهوه. بیکومان زمانی کوردی و فارسی له بهر دوو هوی سهره کی، به تایبه تی له پرووی سینتاکسه وه، لایه نی ویکچووین زورن. جگه به هوی ته وه که ههردوو زمان سهر به یه ک بنه ماله ی زمانین که پیشتر باسی کرا، هوی دووهم بریتییه له:

. دراوسییه تی له میژینه ی دوو نه ته وه ی کورد و فارس و کاریگه ری دوولایه نه ی زمانی له یه کتر.

دیاره کاریگه ری دوولایه نه زیاتر له میژووی کوندا بووه و کاریگه ری یه ک لایه نه ی زمانی فارسی له زمانی کوردی له میژووی هاو چه رخدا زیاتره. به تایبه تی کارتیکردنی زمانی فارسی له زمانی کوردی له و کاته وه زیاتر ته شه نه ده کات، که له ئیراندا ده ولت به شیوه ی نوئ دادمه زریت و دوواتر قوتابخانه و رۆژنامه و راگه یه نه گشتییه کان په ره دهر گرن و سیا سه تی شو قینی ستانه ی حکوو مه ت به رام بهر نه ته وه و زمانی کوردی به رپوه ده چیت و پیش به خویندن و نووسینی کوردی ده گیریت. له لایه ک زمانی فارسی ده بیته مودیلی باو بو نووسین و خویندن له لای خوینده واران و له لایه کی دیکه ش زمانی کوردی زیاتر له ئاستی زمانی زاره کیدا ده مینیته وه. ههر بویه کوردی ده که ویته ژیر کارتیکه رییه وه. ئهم پرۆسه یه له باشووری کوردستانیش ره نگیداوه ته وه. لهم به شه ی کورد ستاندا، له لای هیندیک نوو سه رو وه رگیر به مه به ستی دوور که وتنه وه له کارتیکه ری زمانی عه ره بی، که وتونه ته ژیر کارتیکه ری زمانی فارسی.

زمانی کوردی و فارسی، ئه گه ر لایه نی ویکچووین له سینتاکسدا زورییت، ئه وا له زور لایه نی شه وه جیاوازیان هه یه. له هه موو ئاسته کانی زماندا، له پرووی فونه تیک، فونولوژی، مورفولوژی و سینتاکسه وه ئهم دوو زمانه جیان، که باسه که ی ئیمه پیوه ندیی به سینتاکسه وه هه یه.

" زمانه کان پیکهاته ی جیاوازیان هه یه. که وابوو ئه و با به ت و پولینکردنا نه ی بو زمانی (أ) ده گونجیت، بو زمانی (ب) که پیکه ته ی جیاوازی هه یه، ناگونجیت^{۱۱} که وابوو پیکه ته و چونیه تی ریز بوونی که رهسته کانی رسته و ئه و روله ی که رهسته کان له رسته دا ده بیینن، له زمانی کوردی و فارسیدا ده قاوده ق وه ک یه ک نین. له زمانی کوردی ئه مرودا هیندیک جار دارشتنی وا هه یه، که هه ر چند که ره سته و مورفیمه کانی کوردین، به لام له گه ل پیکهاته ی ریزمانی زمانی کوردیدا ناگونجیت.

ئهم کارتیکه رییه به شی هه ره زوری له ریکه ی وه رگیرانه وه یه. ئه مه ش ئه و کاته یه که قالییکی رسته ی فارسی به وشه ی کوردی پر بکریته وه. لهم کاته دا قالییکی سینتاکسی زمانی فارسیمان به وشه ی کوردی پر کردووه ته وه. بو وینه، عه بدوللا حه سه ن زاده، ده لیت: فارس ده لیت: به خانه برمی گردم ئیستا

۱ - محمد رضا باطنی، توصیف ساختمان دستور زبان فارسی، ۱۳۸۶، ص ۱۶.

ئەگەر بمانەوئى وشە بە وشە رستەكە بکەين بە کوردی، دەبیت بلیین: بۆ مالى دەگەرپمەوه ، که چی کورد سادەو ساکار دەبیت: دەچمەوه مالى.^۱

جاری واهە یە دەربریڤیک یان دە ستە واژە یەک لە فار سیدا هە یە، ئە گەر ریز بوونی کەرە ستەکانی هەربەو جۆرە ی که لە فار سیدا هە یە لە کوردیشدا واییت، ئەوا واتا فار سیبە که ناگە یە نیت و هە لە دیتە کایەوه. بۆ نموونە " بە /و گتتم" لە کوردیدا باش نییە دە قاووق وەک ئەم نموونە فار سیبە بگوتریت: (بە ئەوم گوت)، چونکە هەروەک لە بەشی یە کەمی ئەم لیکۆلینە یە یدا لە باسی مۆرفۆسینتاکسدا گوتمان کە، (بە ئەو) دەبته (پى) او بە ئەم گوت، دەبیتە: " پیم گوت "

لە پیکهاتنی فریزەکانەوه بگرە تا شوین و رۆلی جیناوه کان و ئامرازە کان و هەروەها پیکهاتە و سروشتی رستە، زمانی کوردی و فارسی هەریە کە یان پیرووی خۆی هە یە، کە هیڤندیک لەو لایە نا نه لە شیکردنەوه ی نموونە کارتیکراوه کاندای دەستشیشاندە کرین.

۱.۳ فریزی ناوی و ئاوەلناوی:

لیرەدا بۆ یە هەردوو فریزی ناوی و ئاوەلناوی پیکهوه باسیان لپوه دە کریت، چونکە بە زۆری فریزی ئاوەلناوی بە دوای فریزی ناویدا دیت. جگە لەو کاتانە، کە ئاوەلناو پپیش ناو دە کەویت، وەک: سوورە گول، شەنگە بیری، گیلە پیاو،... هتد. جگە لەمەش پپوهندییەکی نزیک لە نیوان ناو و ئاوەلناویدا هە یە. لە فریزەکانی ناوی و ئاوەلناو یدا، کاتیک کۆ دە کرینەوه یان نی شانەکانی نا سراوی و نه نا سراوی وەر دە گرن، نیشانەکانی کۆ، ناسراوی و نه ناسراوی لە زمانی کوردی و فار سیدا پپیرهوی جیا یان هە یە. لە نموونەکاندا بە رپوونی جیاوازییەکان و لایەنەکانی کارتیکهری دەر دە کەون. وەک لەو نموونانە ی خوارەوه دا خراونەتەرپوو:

" پیاوهکانی گهراوهو بە ژن و مال جله باشهکانیان له بهر ده کرد. " (دایک، ل ۸)

[مردان سالخوردەو متأل لباسهای خوشان را می پوشیدند]

" بابه ته کانی جۆراوجۆری رۆمانەکانی نوئ " (گ. رامان، ژ. ۲۵)

[موضوعات گوناگون رمانهای نو]

" ئەو چونکە تەنیا باوهری بە شتانی مادی هەبوو... " (جیهانی سوڤیا)

[زیرا او تنها به چیزهای مادی باور داشت]

^۱ - عەبدوللا حەسەن زادە، وتووێژ لە گەڵ گۆڤاری وەرگێران، ژ. ۱ ، ديسەمبەری ۱۹۹۷، ل ۹۲.

لهم نمونا نهی سهرهوهدا " پیاوه کانی گهراوه " ، " بابه تهکانی جوړاو جوړ " ، " رومانهکانی نوی " و
 " شتانی مادی " ههموویان له دوو فریزی ناوی و ئاوهلناوی پیکهاتوون. ههمووشیان له (ان) مؤرفیمی کو،
 کوکراونهتهوه، بهلام ههموویان بهپی سینتاکسی زمانی فارسی کو کراونهتهوه. له زمانی کوردیدا کاتییک
 ناوو ئاوهلناو کو دهکرینهوه، نیشانهی کو دهکوهیته پاش ئاوهلناو. ئه گهر زیاتر له ئاوهلناویک ههبوو،
 نیشانهی کو دهکوهیته پاش دوایین ئاوهلناو، بهلام له فارسیدا نیشانهی کو دهکوهیته پاش ناوو پیش
 ئاوهلناو. ریز بوونی فریزی ناوی و ئاوهلناوی له فارسی و کوردیدا له کاتی کوکرد نهوه و ناسیاوی و
 نه ناسیاویدا، بهم شیوهیهی خوارهوه دهییت:

فارسی

کوکردنهوه: ناو + مؤرفیمی کو (ان، ها) + ئاوهلناو ... ← بچههای خوب، درختان بلند
 ناسراوی: ناو + Ø (مؤرفیمی ناسراوی دهرناکهویته) + ئاوهلناو ... ← گل زیبا
 نه ناسراوی: ناو + ئاوهلناو + ی (مؤرفیمی نه ناسراوی) :

گل خوشبویی در حمام روزی رسید از دست محبوبی به دستم

بدو گفتم که مشکي يا عبير که از بوی دلاویز تو مستم

(سعدی)

کوردی

کوکردنهوه: ناو + ئاوهلناو ... + مؤرفیمی کو ← داره بهرزهکان

ناسراوی: ناو + ئاوهلناو ... + مؤرفیمی ناسراوی ← داره بهرزهکه

نه ناسراوی: ناو + مؤرفیمی نه ناسراوی (یک) ← داریکی بهرز

دهیین به پیی ئه شیکر نهوهیه، فارسی و کوردی له کوکردنهوهی ناوو ئاوهلناو، له نه ناسراوی ناوو
 ئاوهلناودا به پیچهوانه یه کترن.

ئهو سی نمونه یه سهرهوه وهک زور نموو نهی دیکه له ژیر گاریگهیری پیکهاتهی ناوو ئاوهلناوی

فارسیدا هاتوونهته نیو زمانی کوردیهوه:

کارتیکه: مرد + ان + کهسره + سالخورد + اسم + علامت جمع + کسرهی اضافه + صفت (

↓ ↓ ↓ ↓

کارتیکراو: پیاو + هکان + ی + گهراوه (ناو + نیشانهی کو + ی خستنهسهر + ئاوهلناو)

کارتیکه: موضوعات گوناگون (اسم + علامت جمع + کسرهی اضافه + صفت)

↓ ↓ ↓ ↓

کارتیکراو: بابه تهکانی جوړاو جوړی (ناو + نیشانهی کو + ی خستنهسهر + ئاوهلناو)

کارتیکەر: رمانهای نو

(اسم + علامت جمع + کسرهی اضافه + صفت)

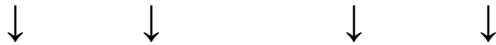

کارتیکراو: بابته کانی جؤراوجؤر

(ناو + نیشانهای کو + ی خستنه سهر + ئاوه لئاو)

کارتیکەر: چیزهای مادی

(اسم + علامت جمع + کسرهی اضافه + صفت)

کارتیکراو: شتانی مادی

(ناو + نیشانهای کو + ی خستنه سهر + ئاوه لئاو)

له زمانی فارسیدا بؤ کوکردنه وهی ناوو ئاوه لئاو ههرگیز نیشانهای کو به دووای ئاوه لئاوه وه نالکیت، بؤ وینه وه ک ئه وهی له نموونه کانی سهره وه دا هاتوون. فارس ههرگیز نالکیت: مرد بزرگان، یان موضوع گوناگونها، یان رمان نوها، یان چیز مادی ها، چونکه واتایان ده گورئ، بؤ وینه:
"مرد بزرگان" واته: پیاوی گه وره کان، به لام "مردان بزرگ"، واته: پیاوه گه وره کان. موضوع گوناگونها، ده بیته (بابه تی جؤراوجؤره کان) نه ک بابته جؤراوجؤره کان. رمان نوها، ده بیته (رؤمانی نوییه کان) نه ک رؤمانه نوییه کان. چیز مادی ها ده بیته (شته کانی مادی) نه ک شته مادییه کان.

کهوابوو ئه گهر له فارسیدا دیارده یه کی وا هه له بیته، ئه وا له زمانی کوردیشدا هه له یه.

ئهم نموونانهای سهره وه به پی پی پیره وی سینتاکسی کوردی به م شیوه یهن:

. پیاوه گه راوه خاوه ن ژن و ماله کان جله باشه کانیان له بهر ده کرد.

. بابته جؤراوجؤره کانی رؤمانه نوییه کان.

. چونکه ئه و ته نیا برؤای به شته مادییه کان هه بوو.

پیویسته بگوتریت له فارسیدا ناوو ئاوه لئاو له کوکردنه وه دا، جاری واهه یه لیلی واتایی دروستده کهن.

بؤ وینه: (فرز ندان شیرین). له م نموونه یه دا روون نییه، که (شیرین) ناوه یان ئاوه لئاو، به لام له

کوردیدا ئه گهر (شیرین) ناو بیته، به م جؤره ده بیته: (منداله کانی شیرین)، به لام ئه گهر ئاوه لئاو بیته،

به م جؤره یه: (منداله شیرینه کان).

له فارسیدا ئاوه لئاوی پلهی بالا له گه ل ئامرازی نه ناسیاوی (نکره ادا له فریزیکی ناویدا پیکه وه دین،

وه ک: (تههران بزرگترین شهری است که من دیده ام)، به لام له زمانی کوردیدا ئامرازی نه ناسیاوی

(یه ک، یک، ئ) له گه ل ئاوه لئاوی پلهی بالا نا یهت. ئهم نموونا نهی خواره وه له ژیر کارتیکه ریی ئهم

لایهنه ی سینتاکسی فارسیدان:

"ئەمە سەپىر تىرىن نامە يەك بوو كە تا ئىستا بە دەستى گە يىشتىبوو" (جىھانى سوڧيا، ل ۶۶)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓
[اين عجيب ترين نامه‌ای بود كه تا كنون به دستش رسیده بود]

" ئەمە چاكتىرىن ھەلپكە بۇ مروڧىكى ۋە كوو تۇ. " (نووسەرى نوئى، ژ. ۴۵، ل ۱۵۷)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓
[اين بهترين فرصتی است برای شخصی مثل شما]

فر يزی (سەپىر تىرىن نامە يەك) لە ژېر كارتېكەرىي (عجب ترين نامه‌ای) فار سىدايە. ھەروەھا (چاكتىرىن ھەلپكە) لە ژېر كارتېكەرىي (بهترين فرصتی ای فارسىدايە.

لە كورد یدا فر يزی ناوی، كە لە ناو يک يان زياتر پېكھاتېت (مضاف و مضاف الیه)، (ی) ی خستنهسەر زياده، بە زياد كراووه دەگە يەنېت. لە فار سىدا ژېر (/) ئەم رۆلە دەبينېت. ئەگەر كۆ كرا نەو، ئامرازی كۆ لە كورد یدا ۋەك فار سى بە دوواى زياد كراووه دەلكېت، ۋەك: (رۆلەكانى كوردستان). جارى ۋاش ھە يە زيادو زيادكراو، راستىيەكەي، ويكچواندن (تشبیه) بووهو بە لاچوونى ئامرازی ويكچواندن بووهتە زيادو زياد كراو: بروی كهوان، چاوی نيرگز، كه راستىيەكەي بەم چۆرە بووه: بروی ۋەك كهوان، چاوی ۋەك نيرگز.

جارى ۋاھەيە ئەو لايەنەي زمانى فارسى كاری کردووهتە زمانى كوردی:

" باوك سەگ لاسايى من دەكەيتەو؟ " (رامان، ژ. ۲۵، ل ۳۴)

↓ ↓
[پدر سگ ادای من را در می آوری؟]

لە كاتې كدا لە فر يزیكى ۋەك ئە مە، لە كورد یدا ليك چوو (م شبه) ۋە پيش ليك چوواوا (م شبه به) دەكەويت: سەگباب!

لە فر يزی ناويدا " (ان) و (يك) ھەرگيز پېكەو دەرناكەون"^۱، بەلام لە فارسىدا ئامرازی نەناسياوى (ی) بە ناوی كووه دەلكېت:

گلهايی را دیدم که در حیات کاشته بودند.

من از تو انتظاراتی دارم.

^۱ - وریا عومەر ئەمین، چەند ئاسۆیەکی تری زمانەوانی، ۲۰۴، ل ۲۰۱.

ټم لايه نهش كاري كړدووه ته سهر زماني كوردی، بو نمونه:

. كهواته منيش لهوانه يه پرسيارنيك له تو بكم. " (جيهانی سوفا، ل ۲۷۱)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓
[پس من هم شاید سوالاتی از شما بکنم .]

له فارسیدا ناوو ټاوه ټناوی ژماره (اولین کس ، دومین مرد...) له رسته دا بهووی (ی) پیوه نديپه وه به شه کانی دیکه ی رسته وه ده به سترپته وه، وه ک: اولین کسی بودم...، دومین کتابی بود که ... له زماني كوردیدا ټو (ی) په پیوه نديپه نیپه. به لام له ژیر کارتیکه ریی سینتاکسی فارسیدا جاری واهه په له ده قیکی كوردیدا ټو (ی) په به هله درده كه ویت، كه له گه ل سینتاکسی زماني كوردی نايه ته وه:

" له ناو خزمه کانی من په کمه کسپک بووم كه ټو زه وی په دی پی. " (گه لویژی نوی، ژ . ۲۹، ل ۱۴۰)

[از میان فامیلهايشان من اولین کسی بودم كه آن زمین را دیده باشد .]

له فارسیدا هی نديک پاشگر به کار دین، كه زور چالاکن، وه ک: روشنگر، کارگر، ستمگر و... كه ناوی بکه را (اسم فاعل) یان پی دروسته کړیت. یان (گرا) : اسلامگرا، اعتدال گرا، استقلال گرا و... له زماني كوردیدا پاشگری (گه) هه په، به لام زور چالاک نیپه وه له ژماره په ک ناو دا به کار دیت: ټا سنگه ر، مسگر، زیرنگه ر، جادوو گه ر، شانگه ر، ... هتد، به لام له ژیر کارتیکه ریی زماني فارسیدا نمونه ی ټو ناوانه ی به پاشگری (گه) دروست ده بن، زورن، بو نمونه:

" هه ربویه وای بو ده چم كه نالی وه كه ټه زموونگه ریک و... " (گ. رامن. ژ. ۲۵، ل ۹)

[بنابراین من چنین تصور می کنم كه نالی به مشابهی یک آزمونگرو ...]

۳. ۲ فریزی کاری:

کار یان گوزاره له رسته ی كوردیدا مه یلی به لای بکه ر یان نیهادی رسته دا هه په، واته کار له رسته دا تا ټو چیگه په ی بکړیت خو ی له نیهادی رسته نزیکه کاته وه، به لام له فارسیدا زور جار له رسته ی لی کدراو یان فره وانکراودا کاری رسته ی سهره کی یان شارسته ده كه وپته کوتایی، بو نمونه:

" گرد آوری افسانه ها و متل ها و نمایشنامه ها و بازی ها سنتی کردی كه این قسمت آخر تا به حال گردآوری نشده و دست نخورده باقی مانده (و تقریباً برای اولین بار است كه نمایشنامه ها و بازی های کردی گردآوری می شود) کاری سخت و دقیق است. "

گرد آوری افسانه‌ها و متل‌ها و نمایشنامه‌ها و بازی‌ها سنتی کردی که این قسمت آخر تا به حال

رسته‌ی ۲

نیهادی رسته‌ی سهره‌کی (شا رسته)

گردآوری نشده و دست نخورده باقی مانده / و تقریباً برای اولین بار است که نمایشنامه‌ها و بازی

رسته‌ی ۵

رسته‌ی ۴

رسته‌ی ۳

های کردی گردآوری می‌شود / کاری سخت و دقیق است.

گوزاره‌ی شارسته

له و نمونه‌ی سهره‌وه‌دا، رسته‌ی سهره‌کی یان شارسته بریتیه له:

گرد آوری افسانه‌ها و متل‌ها و نمایشنامه‌ها و بازی‌ها سنتی کردی کاری سخت و دقیق است.

له و نمونه‌ی رسته‌کانی ژماره ۲، ۳، ۴ و ۵ که و توونه‌ته نیوان نیهاد و گوزاره‌ی رسته‌ی سهره‌کیه‌وه.

زور جار زمانی کوردی که و تووه‌ته ژیر ئەم کارتیکرد نه و رسته‌کان له پیکه‌ته‌ی سینتاکسی کوردی
چوونه‌ته‌ده‌رو رسته‌ی نامۆ دروست بوون، که له‌گه‌ل پیکه‌ته‌ی رسته‌ی فار سیدا ده گونجین. ئە گه‌ر
که سیک شاره‌زای زمانی فار سی بی، زور به ئا سانی ده‌توانیت رسته‌ی فار سیبه‌که‌ی له پرو
داب‌پ‌ر‌پ‌ته‌وه:

" به‌لام له سالی ۱۸۵۰ به‌ملاوه چیت‌ر ناتوانین باس له ده‌ورانیکی پرو ته‌واوو له ده‌ورانیکی وه‌ها که
شیعرو فله‌سه‌فه و هونه‌رو زانست و موسیقا له‌خۆ بگ‌ر‌یت، باس بکه‌ین." (جیهانی سو‌فیا، ۴۴۸)

[اما از سال ۱۸۵۰ به این سو دیگر نمی‌توانیم از دورانی تمام و کامل از دورانی چنین که شعرو

نیهادی رسته‌ی سهره‌کی

فلسفه و هنرو علم و موسیقی‌را در برداشته باشد، سخنی به‌میان آوریم.]

گوزاره‌ی رسته‌ی سهره‌کی

واته: به‌لام له سالی ۱۸۵۰ به‌ملاوه ئیدی ناتوانین باس له قوناغیکی کامل بکه‌ین که له قوناغه‌دا

گوزاره

نیهاد

رسته‌ی سهره‌کی

شیعرو فله‌سه‌فه و هونه‌رو زانستی له‌خۆ گ‌رت‌یت.

نمونه‌ی کی دیکه:

" دیاره هیندیک له میژوونوسان، نووسیویانه که ئیرانییه‌کان به‌کاره‌ییانی ماده هوشبهره‌کانیان له

ئوزبه‌که‌کان که له باکووری ئیران ده‌ژین وه‌رگرتوه." (ماده هوشبهره‌کان، ل ۱۰)

ئەم نمونه‌ی به‌کاره‌یی رسته‌ی کی فارسی، له‌م چه‌شنه دابووه:

[البته برخی از مورخان، نوشته‌اند که ایرانیها استفاده از مواد مخدر را از بزکها که در شمال ایران

زندگی می‌کنند گرفته‌اند.]

له فارسیدا ئاساییه که دوو یان چندین کار، که بو یهک نیهاد له رسته‌دا ده‌گه‌رینه‌وه، یه‌کیک له کاره‌کان بمینینه‌وه:

. حکومت کردستان به منظور خدمت به مردم کرد انتخاب و تشکیل شده است.

به‌لام دارشتنی وا له کوردیدا نه‌گونجاوه :

× حکومتی کوردستان به مه‌به‌ستی خزمه‌ت به خه‌کی کوردستان هه‌لبژیر [راوه] و دامه‌زراوه.
واته ئه‌وه‌ی له نیوانی ئه‌و دوو که‌وانه‌دایه، نه‌بیته.

با فریزه‌که زیاتر شیبکه‌ینه‌وه:

ئه‌و نمونه‌یه‌ی سه‌ره‌وه دوو کاری تیدان:

۱. انتخاب شده است

۲. تشکیل شده است

ئه‌وه‌ی له نیوان ئه‌و دوو کاره ناساده‌یه‌دا هاو به‌شه، بریتییه له: (شده است). له رسته‌دا یه‌کیک له هاوبه‌شه‌کان لا ده‌چپته و ده‌بیته: (انتخاب و تشکیل شده است). له کوردیدا به‌م جو‌ره نییه، هه‌ر ئه‌م نمونه‌یه له کوردیدا شیده‌که‌ینه‌وه:

۱. هه‌لبژیردراوه

۲. دامه‌زراوه

ئه‌ه‌ر ئه‌و دوو کاره له رسته‌یه‌کدا بین، سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی له مؤرفیمی کاتی را بردووی ته‌واو دا هاوبه‌شن، به‌لام هیچیان لاناچن و پیکه‌وه نابنه: (* هه‌لبژیر و دامه‌زراوه).

نمونه‌ی کارتی‌کراو:

. "ئه‌م کتیبه به مه‌به‌ستی به‌هیزکردنی رو‌حیه‌ی ئیوه و پیشکه‌شکردنی پیشنیارگه‌لی به‌کرده‌وه له‌لایهن

ژنانی پیش‌ه‌وه‌و سه‌رکه‌وتوو‌ی ئه‌م سه‌رده‌مه ئاماده [کراوه] و دارپژراوه" (ده‌سه‌لاتی ئیمه‌ی ژنان، ل ۸)

[این کتاب به منظور تقویت رودیه‌ی شما و ارائه‌ی راهکارهای عملی از سوی زنان پیشرو و موفق

معاصر آماده و تهیه شده است]

. "ژیان سیبه‌ریکی له حالی رو‌یشتندایه" (جیهانی سو‌فیا، ل ۲۸۷)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[زندگی سایه‌ای در حال حرکت است]

ئه‌م رسته‌یه راستیه‌که‌ی دوو (است) ی تیدایه: زندگی سایه‌ای [است] در حال حرکت است. واتای

رسته‌که ئه‌مه‌یه: ژیان بریتییه له سیبه‌ریک که ئه‌و سیبه‌ره له رو‌یشتندایه، به‌لام له‌م نمونه‌یه‌ی

سه‌ره‌وه‌دا به‌هوی ئه‌وه‌ی به کارتی‌که‌ری سینتاکسی فارسی دارپژراوه، شیوه‌ی دارشتنی ئه‌م نمونه‌یه‌ی

سهرهوه، ئەوه دهگهيه نيټ، كه: يه كيټك له سيپه ره كاني ژيان له كاتي روښتندايه. هۆي ئەمه ئەوه يه كه رسته كه دوو كاري ناتهواوي (ه) ي تيدان، كه له فارسيدا يه كه ميان لاچوو، بهلام له كورد يدا ئەمه ههلهيه. بويه دهبووا رسته كه بهم جوړه بووايه:
 . ژيان سيپه ريټه له حالي روښتن دايه.

له كوردی و فارسیدا، نا كردن و نههيكردن و فهركان وهك يه كه:

<u>ناکردن</u>	<u>نهه</u>	<u>ئهمر</u>
ناچی:	مهچوو (مهچۆ)	بچوو (بچۆ)
فارسی:	نمی روی	نرو (مرو) برو

له فارسیدا مۆرفیمی دیکه ناچینه نیوان مۆرفیمه كانی ناکردن و نهه و ئەمرهوه، بهلام له كورد يدا دهگونجیت: ناشچم، مهشچوو، بشچوو. جاري واههيه ئەم پیرهوه دهكهوټته بهر كارتیكه ریی فارسی، بۆ نموونه:

" هه موو ئەما نه له گه ل ژ يانی ئەمروما ندا ناگونجین و ناییتیش ئەوا نه به کامل دابنرین" (گ).

وه رگێران، ژ. ۱، ل ۱۵)

[هیچ کدام از اینها با زندگی امروزی ما نمی گنجند و نباید هم اینها کامل پنداشته شوند]

له كوردیدا مۆرفیمی (ش) بهرامبه ریی (هم ای فارسیه، له فارسیدا (هم) هه رگیز ناکه وټته پاش مۆرفیمی ناکرد نهوه: *رهم با يد، بهلام له كورد يدا ده بټت: نا شټټ. كه و ابو، له و نموونه يه ي سهره ودا (ناییتیش) له گه ل (نایید هم) ی فارسیدا دهگونجیت.

به پیی پیرهوی سینتاکسی زمانی كوردی، بهرکاری ناراسته و خو (بهرکاری به یاریده) له رسته يه كدا كه كاری لیکدراوی هه بیټ، دهچټه نیوان كاری لیکدراو. بۆ نموونه: (ئەو دهستی له كاره كه ی هه لگرت) لیره دا كاره لیکدراوه كه، بریتیه له: (ده سته لگرتن). بۆ نموونه ئەو دوو رسته كوردیه ی خواره وه وشه كانیان يه كن، بهلام ریزبوونی وشه كانیان وهك يهك نییه، كه واته ده كرټ و اتای جیاوازیان هه بیټ:

۱. ئەو له زانستگه كار ده كات.

۲. ئەو كار له زانستگه ده كات.

له رسته یه كه مدا (له زانستگه) ئاوه لكاره و واتای رسته، بریتیه له: شوینی كارکردنی ئەو زانستگه يه.

له رسته ی دووه مدا (له زانستگه) بهرکاری ناراسته و خو به و واتای رسته كه، بریتیه له: ئەو كاریگه ریی بۆ زانستگه هه يه.

له زمانی فارسیدا بهرکاری ناراستهوخۆ ناچیتته نیوان کاری لیکدراو. بو وینه له کاری لیکدراوی (دخالت کردن) دا بهرکاری ناراستهوخۆ ناچیتته نیوان / دخالت او (کردن) :
 . ایران در کار کشورهای همسایه دخالت می کند.

* ایران دخالت در کار کشورهای همسایه می کند. (ئهمه دارشتنیکی کوردانهیه)

بهلام به کارتیکهیری فارسی، ئهم دیاردهیه له زمانی کوردیدا هاتووته ئاراهه:

" له بهنگ به دوو شیوه کهلکیان وهرگرتوه " (ماده هوشبهرهکان ، ل ۹)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[از بنگ به دو شیوه استفاده کرده/ند]

بهپیی سینتاکسی کوردی: به دوو شیوه کهلکیان له بهنگ وهرگرتوو.

" له گیرهوهی سییهم کهسی تاک کهلکی وهرگرتوه " (گ. رمان، ژ. ۲۴ ، ل ۲۲۱)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[از راوی سوم شخص مفرد استفاده کرده/ست.]

به پیی سینتاکسی کوردی: کهلکیان له گیرهوهی کهسی سییهمی تاک وهرگرتوو.

" ئهو بوچوونه له کردهوهدا باشتر دهتوانی راستییهکان باس بکا " (پیشهکییهک لهسه ر شیکردنهوهی

سیاسی، ل ۱۵)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[این دیدگاه در عمل بهتر می‌تواند واقعیتها را بیان کند]

به پیی سینتاکسی کوردی: ئهم بوچوونه له کردهوهدا باشتر دهتوانیت باسی راستییهکان بکات.

جاری واهیه له فارسیدا کاریک که لیکدراوه، بهرانبهرهکهی له کوردیدا کاریکی ساده یان دارپژراوه.

به پیچهوانه‌ی ئهمه‌ش هه‌ر راسته. بو وینه:

<u>هه‌له</u>	<u>کوردی</u>	<u>فارسی</u>
* زیندوو بی	بژیت	زنده باشی
* دران کردن	دراندن	پاره کردن
* بوونی هه‌یه	هه‌یه	وجود دارد

له‌م نموونه یه‌ی دا هاتوو‌دا، وه‌ک زۆر نموو نه‌ی دی‌که، هه‌ول‌ی گه‌یا ندنی مه‌به ست دراهه ، پیکه‌ته‌ی فریزی کاری فارسی ده قاوده‌ق بو کوردی بگوازی ته‌وه. وا ته بو‌ده‌ربری نی مه‌به ست ژ ماره‌ی مؤرفیمه‌کانی فریزی فارسی له فریزی کوردیدا ره‌چاو کراوه:

" بۆ باشتر ژيان كردن دهییت چی بکهین؟ " (جیهانی سۆفیا، ل ۱۱۳)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[برای بهتر زندگی کردن باید چکار کنیم؟]

بهیپی سینتاکسی کوردی: بۆ ئەوەی باشتر بژین دهییت چ بکهین؟

هی ندیک فریزی کاری له ده قی زمانی کورد یدا دهیی نرین، که ده قاودهق له زمانی فارسییهوه

هاتوونه ته نیو زمانی کوردی، ههروهک لهو نمونانهی خوارهوه دا دهستنیشانکراون:

<u>کارتیکه</u>	<u>کار تیکراو</u>	<u>راست</u>
لذت بردن	چیژ بردن	چیژ دیتن (وهگرتن ، بینین)
به چاپ رسیدن	به چاپ گهیشتن	چاپ بوون، چاپکران
خوشش آمد	خوشی هات	پی خوش بوو
سرزد	سهری لی دا / سهدا	رووی دا
درست می گوید	دروست دهلی	راست دهکات
روسری پوشیدن	سه ریوش پوشین	سه ریوش له سه رنانن سه ریوشین
تاثیر گذار	کاریکه ر دانه ر	شوین دانه ر، کارلیکردن، پیکاریگه ر بوون
پيله کردن	پيله	تی هه لپیچان

نمونه کان:

" چند چیژیان بردووه ئەسحاب که ههف که سی سه ده خه توون. " (عه شقی سه ر شوسته، ل ۶۶)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[چقدر لذت برده اند اصحاب کهف که سه قرن خوابیده اند.]

کارتیکه ر، چاوگی فارسیی: (لذت بردن)

چاوگی کوردی بهرامبه ری: (چیژ وه گرتن ، تام لی دیتن، چیژ لی بینین)

" سالی ۱۲۹۳ چند کتیبیک به چاپ ده گه یه نییت. " (گ. رامان. ژ. ۱۲، ل، ۹)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[سالی ۱۲۹۳ چند کتابی را به چاپ می رساند.]

کارتیکه ر، چاوگی فارسیی: (به چاپ رسانیدن)

چاوگی کوردی بهرامبه ری: (چاپ کردن)

" خوشی له رهنگی رهش و ئاههنگی غهنگین دیت. " (ماده هوشبهرهکان، ل، ۵۳)

[از رنگ سیاه و آهنگهای غمگین خوشش می آید .]

کارتیکهر، چاوگی فارسیی: (خوش آمدن)

چاوگی کوردیی بهرامبهری: (پی خوش بوون)

" چ پهرجووپی له تو سهرنادا " (جیهانی سوؤفیا، ل، ۴۴۸)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[چه معجزه‌ای از تو سر نمی زند]

کارتیکهر، چاوگی فارسیی: (سر زدن)

چاوگی کوردیی بهرامبهری: (روودان)

" دروست دهلی " (جیهانی سوؤفیا، ل، ۲۰۸)

↓ ↓

[دروست می گوید]

کارتیکهر، چاوگی فارسیی: (درست گفتن)

چاوگی کوردیی بهرامبهری: (راستکردن)

" نیوه روژهی کردبوو " (گ. وهرگیپان، ژ. ۲، ل، ۱۰۱)

↓ ↓

[نهار کرده بود]

کارتیکهر، چاوگی فارسیی: (نهار کردن)

چاوگی کوردیی بهرامبهری: (نانخواردن)، (نانی نیورۆ خواردن)

" ژنهکانیان سهرپوش ناپوشن " (گ. رمان، ژ. ۲۴، ل، ۹۸)

↓ ↓ ↓

[زنهایشان سرپوش نمی پوشند]

کارتیکهر، چاوگی فارسیی: (سر پوش پوشیدن)

چاوگی کوردیی بهرامبهری: (سهرپوش لهسهرنان، لهچککردن)

زمانی کوردی له بهرامبهر چاوگی " پوشیدن " ی فارسیدا چهن دین چاوگی ههن، وهک: لهدهستکردن،

له سهرنان، لهپیکردن، له بهرکردن. بوؤ وی نه: کلاؤ له سهرنان یان (له سهرکردن)، ده ستهوانه

لهده سترکردن، پیللو له پیکردن، جلو بهرگ له بهر کردن. دیاره (پوشین) له کوردیدا بواریک له بواره واتایه کانی (له بهر کردن) اه " بواره که به شیوه یه کی گشتی له شهش جور رۆ نانی جیاوازدا ده بینرئ، که ههر جوره تایبه تیئی خوی ههیه به پئی چه شنی پۆشاک و جیگهی له سهر لهش، واته شهش جور (کار) له بواره که دا ههیه که ههر جورهش چهند کاریکی لوه کی ده گریته خوی. هه ندی جار (پوشین) ... له جیاتی له بهرکردن به گشتی یا خود هه ندی پۆشاک د یاریکراو به کار دی بۆ نموو نه که دهو ترئ: ره پۆش، پیریژ نه و په چهی پۆشیه. یان یه کی که به "پۆشته" ناو ه برئ "به لام له فارسیدا چاوی "پوشیدن" ده کریت بۆ هه مووان به کار بیته و چالاکه. بویه چاوی (سهرپۆش پوشین) چاویکی فارسییه و ئه گهر له زمانی کوردیدا بۆ هه موو بواره و تا یه کانی (له بهرکردن) به کار بیته، له ژیر کارتیه که ریی سینتاکسی فارسیدا یه.

" ئه مرۆ قوتابخانه ی درهنگ ده که ویت ". (جیهانی سوفا، ل ۱۴۳)

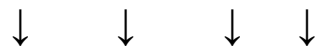

[امروز مدرسه اش دیر می افتد]

کارتیکه، چاوی فارسی: دیر افتادن

چاوی کوردی بهرامبهری: وه (به) درهنگی که وتن، درهنگبوون

" ئه م فشارانه کاریگهر دانهرن ". (دۆسیه ی ئیران. ژ. ۱، ل، ۱۰۵)

[این فشارها تأثیر گذارند]

کارتیکه، چاوی فارسی: (تأثیر گذاشتن)

چاوی کوردی بهرامبهری: (کاریگهر بوون)

" خراب پیله ی ده کرد ". (نووسه ری نوئ. ژت ۴۵، ل ۱۲۷)

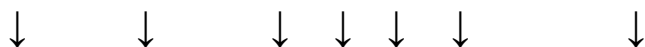

[بد پیله می کرد]

کارتیکه، چاوی فارسی: (پیله کردن)

چاوی کوردی بهرامبهری: (تی هه لپچان)

" هه رئه وه نده به سه که چاو له سهر راستی یه کان نه به ستین ". (گ. رمان، ژ. ۲۵، ل ۱۰۴)

^۱ - هۆگر مه جوود فه رهج، بواره واتاییه کان، نامه ی ماسته ر، پیکه شی کۆلیجی نادابی زانکۆی سه لاهه ددینی کردوه، ۱۹۸۹، ل

[همین قدر بس است که چشم بر روی واقعیتها نبندیم.]

کارتیکهر، چاوگی فارسیی: (چشم بستن)

چاوگی کوردیی بهرامبهری: (روو وهرگیپران، چاونووکاندن)

" ره گهزه کانی ههوال له راستیدا شهش پرسیارن که ئیسکه پهیکه ری ههوال ده سازینن. " (ههوال و

ههوالنووسیی روژنامهوانی، ل ۲۷)

[عناصر خبر در واقع شش تا سوال است که اسکلت خبر را می سازند.]

کارتیکهر، چاوگی فارسیی: (ساختن)

چاوگی کوردیی بهرامبهری: (پیکهینان)

ئهو نموونا نهو زور نموو نهی دی که، ئهوه ده سهلمینن که چۆنیهتی ریز بووی مؤرفیههکان بو در سترکردنی فریزی کاری و وهگیرانیمان ده قاودهق له زمانی فارسییهوه ههلهیه، تهنا نهت ئه گهر ئهو مؤرفیمان له ههردوو زمانیشدا هاوبهش بن. بو وینه " درخت کاری " به کوردی ناپیته (دار کاری)، چونکه " درخت کاری " به واتای ناژتنی داره و " دارکاری " به واتای لیدان و کوتانه. فارس له بهرامبهر " سگ سووتان " (بهزهیی پیدا هاتن ادا " دل سوزی " بهکار دینیت. واته له جیاتی " سگ "، " دل " بهکار دینیت. له کوردیدا (دل سوزی) ههیه که له فارسیدا بهرامبهره کهی (دل سوزی) یه، که لهو فورمهدا هاوبهشن، بهلام " دلم به حالی سووتا "، بهرامبهری فورمه فارسییهکهیه، به پیژهوانه ئه گهر کهسیک به فارسی بلن: " شکمم بهش سوخت !! " (سگم پی سووتا) فارس لی حالی نابن.

۳. ۳ فریزی ئاوهلکاری (قید)

له زمانی کوردی و فارسیدا، ئاوهلکار باسی چۆنیهتی رووداو یان کار له رووی، کات، ژماره، شوین و چۆنیهتی... هتدوه دهکات، بهلام جاری واهیه لایه نیکی مؤرفو سینتاکسیی زمانی فارسی ده که وپته نیو زمانی کوردییهوه، وهک لهم نموونانهی خوراهوهدا بهدیده کریت:

" زورتری کاتی له دهریا دهبرده سهر. " (جیهانی سوفا، ل ۸)

↓ ↓ ↓ ↓ ↓

[بیشتر وقتش را در دریا بسر می برد.]

لهم نموونه یهدا " بیشتر " له دوو مؤرفیمی (بیش) واته زور و (تر) ی مؤرفیمی ئاوهلناوی پلهی بهراورد پیکهاتوووه ئاوهلکاری راده (قید مقدر) ی درو ستردوووه بووه ته ئاوهلناوی پیچهوانه بو ئاوهلکاری کات (وقتش). لهم بارهدا له زمانی کوردیدا ئاوهلناوی پلهی بالا بهکار دهبریت، بو نموونه: (زورترین کاتی...). بویه ئاوهلکاری (زورتری کاتی) لهژیر کارتیکهیری سینتاکسیی فارسیدا یه.

له زمانى كورد یدا ئاوه ئاوى پلمه ی بهراورد ناکه ویتته پيش ناو یان ئاوه ئاکار یان بهرکار، بهلام له فارسیدا ئە مه ئاساییه. لهو نمونه یه ی سهره وهدا فریزی (زۆر تری کاتی) له ژیر کارتیکهری فریزی فارسى (بیشتر وقتش) دایه.

له فارسیدا نیشانه کانی کو (ان، ها ، نیشانه کانی کو ی عهره بى) بو کو کرد نه وه به کار دین. جارى واهیه فورمیکى وه ک مورفیمه کانی کو هه یه، که چى مورفیمی کو نین. وه ک پاشگری (انه) له وشه کانی وه ک: مردانه، زنانه، شبانه... شبانه به واتای (شهوانه) کوردی نیه. شهوانه له کوردیدا واتای زۆر شهو ده گه یه نیټ، بهلام (شبانه) له فارسى دا واتای کاتی شهو و تاکه یه ک شهو ده گه یه نیټ:

" شهوانه چوبوویت ئەنبارى بهرپوه بهرى ناحیه بۆریه کانت بردبوو. " (عه شقى سه ر شوسته، ۱۲)

[شبانه رفته بودى انبار مدیریت بخشدارى لوله هارا برده بودى.]

ئاوه ئاکار له کوردی و فارسیدا هه یه، که له پرووی ژماره و واتای مورفیمه کانی وه وه ک یه کن، بهلام شیوه ی ریزبوونیان جیاوازه، بو نمونه: (دیر شب) له فارسیدا و (شهو درهنگ) له کوردیدا. له ده قى کوردیدا جارى واهیه ده بینریت، که وه ک فارسى به کار به بریت:

" درهنگى شهو بوو. " (نووسه رى نوئ، ژ. ۴۸، ل ۸۶)

[دیر شب بود]

یان:

" شهو تهواوی شهو پیچراو له ناو باله سهوزه کانی فرشته... " (دوا وه سه وه سه ی کریست، ل ۵۶۵)

[شب تمام شب پیچیده در بالهای سبز فرشته...]

له جیاتی: سه رانسهرى شهوئ له بن باله سهوزه کانی فرشته دا... .

جارى واهیه ئاوه ئاکار له پرووی ژماره وه له ژیر کارتیکهرى سینتاکسى فارسیدا یه، بو وینه:

" سه د سه د... " (گ. رمان، ژ. ۱۲، ل ۲۹)

پیکهاته ی ئەم جوړه ئاوه ئاکارانه له زمانى کوردیدا به م جوړه یه:

ژماره + ئامرازى له + ژماره: یه ک له سئ، دوو له سئ، بیست له سه د، سه د له سه د،... هتد.

بهلام له فارسیدا به م جوړه یه:

۱. بو ژماره ی یه ک ژماره یی: ژماره + ژماره ی ته ربی: دو سوم، سه چهارم، پنج دهم.

۲. بو ژماره ی دوو ژماره یی به ره وه سه ر: ژماره + در + ژماره: ده در صد، بیست در صد، صد در

صد،... هتد.

۳. ۴ رسته:

ئهوهی له باره‌ی فریزه‌کانهوه گوترا، بهشی زۆری رسته‌کانیش ده‌گریتهوه. زمانی فارسی مهیلی به‌لای رسته‌ی دریزدا هه‌یه:

"من در طول دوازده سال اخیر هرگز به آستان این جوان خوش خطو خال که مثل مار افسرده هنگام ضعف و جبن سر درهم می‌کشد و در فرصت مناسب نیش جانگزی خود را می‌زند سر فرود نیاورده‌ام و این آخرین دفعه هم که به ابتکار خودش نشان همایون به من داد هرگز نشان‌اهدایی او را بر سینه نزدم زیرا می‌دانستم که این همایون از قماش همان همایون‌هایی است پنجا شدت را چه هندی نظیر او را از انگلیس گرفتند"^{۱۱}

واته: ئه‌من له ماوه‌ی ئه‌م دوازده ساڵه‌ی دووایدا هیچکات له به‌ر ده‌ر گای ئه‌و لاهه به‌ژن ریکوپیکه کړنووشم نه‌بردوه، که وه‌ک ماری تووره له کاتی ترسو و لاواز یدا خۆی مات ده‌کاتو له ده‌رفه‌تی له‌باردا چوزووی جه‌رگبری خۆی ده‌وه‌شینیت. ئه‌م جاره‌ی دواییش که به‌ده‌سپیشخه‌ری خۆی میدالیای هوماوونیی پی به‌خشیم هیچکات به‌سینگمه‌وه هه‌لم نه‌واسی، چونکه ده‌مزانی ئه‌م هوماوو نه‌هه‌ر له جینسی ئه‌و هوماوونانه‌یه که په‌نجا شییست راجه‌ی هیندی له‌م چه‌شنه‌یان له بریتانیاوه هیناوه.

به‌لام زمانی کوردی مهیلی به‌لای رسته‌ی کورت دایه. بو نمونه:

"سه‌لت و ره‌به‌ن بوو، له دیوخانی خالم ده‌ژیا. به‌ته‌واوی مه‌عنای که‌لیمه هونه‌رمه‌ند بوو. گوپی

۱ ۲ ۳

نه‌ده‌دا سه‌روبه‌رگ و ده‌موچاوی، زۆر به‌رزه‌فر بوو، چاوی له به‌رات و خه‌لات و شاباش و دیاری نه‌بوو.

۴ ۵ ۶

ده‌نگی خوش بوو، بوخۆی و دلی خۆی گورانیی ده‌گوت. بوخۆی وازی لی نه‌با، شاش له‌به‌ری پاراباوه

۷ ۸ ۹

مه‌قی لی نه‌ده‌هات. چاک له‌گه‌ل من ریک که‌وتبوو. شه‌وانه پیکه‌وه له دیوه‌خان ده‌ماینه‌وه. من کتیم

۱۰ ۱۱ ۱۲

ده‌خوینده‌وه و ئه‌و به‌یتی بو ده‌گوتم."^۲

۱۳

ئه‌و دوو نموو نه‌فارسی و کوردی‌یه، تاراده‌یه‌ک هه‌ردووکیان دیره‌کانیان به‌قه‌دیه‌که، که‌چی فارسییه‌که ۱ رسته‌یه و نموونه کوردییه‌که ۱۳ رسته‌یه.

^۱ - محمود ستایش، کشتار نویسندگان در ایران، ۱۳۷۸، ص ۱۰۴.

^۲ - هیمن، دیوانی هیمن، ۲۷۰۸ ی کوردی، ل ۳۵.

ئەو رېستە دوورو درېژانە، زۆرچار لە ژېر کارتېكەري رېستەي فارسيەدان. بە تايبەتي ئەوانەي لە رېگەي بەرھەمە وەرگېردراوہ فارسيەکانەوہ ھاتوونەتە نيو دەقي کوردییەوہ. بۆ نمونە:

"لەم کۆبوونەوہیەدا بې یاری پېشووی ئەنجومەني وەزيران سەبارەت بە فرەوانکردن و بەھیزکردني ھاوبە شايەتي يەکانی شتومەکی فەرمان بەرانی دەو لەت و ز یادکردني سەرمايەگوزاری لە کەرتي ھاوبەشايەتیدا بە راکېشانی بەشداری فەرمانبەرانی دەو لەت لەسەر بنەمای بې مانگا نەي ۳ ھەزار رېال پارەي یار مەتي دەو لەتي بۆ خێزا نەداران، با بەتي بېر گەي ۹ي یا ساي X لە موو چەي فەرمان بەران، ھا تە بەرباس و لیکۆلینەوہ و بېر یاردرا بۆ جیبەجیبی کردني پەسند کراوی سەر وو، دەز گاکانی جیبەجیبکەري دەو لەتي ھەموو مانگێک بە رەزامە ندي فەرمان بەران، بېر ئا مازە پیکراو بچیتە حی سابی يە کیتی ھاوبە شايەتي شتومەکی فەرمانبەرانی دەو لەت بۆ کۆمپانیاکانی ھاوبەشايەتي دەز گای پېوہ نیدار. "!!!

ئەم رېستە دوورو در یژەي سەرەوہ، ریز بوونی کەرە ستەکانی و دار شتتەکەي دە قاودەق چە شني رېستەيەکی فارسيی وەک ئەمەي خوارەوہیە:

در این جلسه مصوبه‌ی قبلی هیئت وزیران درباره‌ی توسعه و تقویت تعاونیهای اجناس کارمندان دولتی و زیاد کردن سرمایه‌گذاری در بخش تعاونی با جذب شرکت کارمندان دولت بر مبنای مبلغ ۳ هزار ریال پول سووسید دولتی برای خانواده‌ها، بنابر ماده‌ی ۹ قانون X او حقوق کارمندان، مورد بحث و تحقیق قرار گرفت و تصمیم بر این شد جهت اجرای مصوبه‌ی فوق، دستکاههای اجرائی دولتی هر ماه با رضایت کارمندان، مبلغ فوق الذکر را به حساب اتحادیه‌ی تعاونی اجناس کارمندان دولت برای شرکت‌های تعاونی ذی ربط واریز شود.

لە زمانی کوردیدا رېککەوتن لە نيوان بەشەکانی رېستەدا ھە يە. واتە ئە گەر بکەر يان نپھادی رېستە کۆ بوو، کار يان گوزارەي رېستەکەش کۆ دەبیت. ئە گەر تاک بوون، کار يان بە شي گوزارەش تاک دەبیت، بەلام لە زمانی فارسيەدا لە ژمارەدا بۆ شتي بې گيان لە ھەر بار يکدا کار، يان گوزارەي رېستە تاکە. بۆ وپنە: درختها شکست (دارەکان شکا)، شيبا سرد است (شەوہکان ساردە)، بەلام لە زمانی کوردیدا رېککەوتن لە نيوان بکەر و فرماندا و ھەر وەھا لە نيوان بکەر و بەر کاردا دەردە کەویت. ^۲ بۆ نمونە:

- دارەکان شکان.

- شەوہکان ساردن.

ئەو نمونانەي خوارەوہ بە کارتېكەري ئەم لايەنەي زمانی فارسيين:

^۱ - و: مەنسور سەدي. ھەوال، راپۆرت و وتووێژ، ۲۰۰۸، ل ۸۰.

^۲ - وریا عومەر ئەمین، چەند ئاسۆیەکی تری زمانەوانی، ۲۰۰۴، ل ۱۶۳.

۱. " به‌هاکانی هه‌والّ ئه‌و به‌ردی بناخه‌یه‌یه که ده‌توانی ریگر بیّت له به‌ردهم ئه‌و دوو خالّی که

کۆ تاک تاک تاک تاک

پیشتر وترا" (هه‌والّ و هه‌والّ‌نووسی روژ‌نامه‌وانی، ل ۱۴)

تاک

[ارزشهای خبری سنگ زیربنایی است که می‌تواند سد راه دوو نقطه‌ای باشد که پیشتر ذکر شد.]

کۆ تاک تاک تاک تاک تاک

۲. " شه‌وه‌کان وه‌ک ئه‌مشه‌و ده‌بی. " (دوا وه‌سه‌سه‌ی کریست، ل ۶۵)

کۆ تاک

[شبها مثل امشب خواهد بود.]

کۆ تاک

۳. " ئه‌م مادانه ئه‌و مه‌سه‌لانه دیاری ده‌کات که جیی بایه‌خی ئیران. " (دو‌سیه‌ی ئیران، ژ. ۱، ل ۱۰)

کۆ کۆ تاک

[این مواد مسائلی را مشخص می‌سازد که برای ایران حائز اهمیت می‌باشند.]

کۆ تاک

۴. " که‌سیکی شاری‌یه و کاره‌کانیشی سووک و ئاسانه. " (نووسه‌ری نوئی، ژ. ۴۵، ل ۱۲۷)

کۆ تاک

[یک فرد شهری است و کارهایش سهل و ئاسان است.]

کۆ تاک

۵. " له‌جومله‌ی ئه‌و کارانه‌ی که به‌ رای من که‌متر ئاورپی لی درابووه... " (نووسه‌ری نوئی، ژ. ۴۸، ل ۶۹)

کۆ تاک

[از جمله کارهایی که به نظر من کمتر مورد توجه قرار داده بود...]

کۆ تاک

جاری واهه‌یه ر سته‌یه‌ک به‌ کارتی‌که‌ری ر سته‌یه‌کی فار سی یان وه‌رگ‌یردراوی و شه‌به‌شه‌له‌ فار سییه‌وه، به‌راده‌یه‌ک له‌ ژیر کارتی‌که‌ری دار شتنه‌فار سییه‌که‌دا‌یه، ئه‌گه‌ر که‌سیک زمانی فار سی نه‌زانیت، لی‌ی تیناگات. ئه‌و چوار رسته‌یه‌ی خواره‌وه‌نمونه‌یه‌کی باشن:

۱. " سیاستی به‌رفره‌نه‌کردنی ناوکی، پیوسته‌له‌باره‌ی ئه‌م مه‌سه‌لانه‌به‌شه‌فافیه‌ت بگا. " (دو‌سیه‌ی

ئیران، ژ. ۱، ل ۱۰۹)

[سیاست عدم کسترش هسته‌ای، لازم است که درباره‌ی این مسائل به شفافیت برسد.]

واته: لهم كيشانهدا سياسهتي پره پينه داني ناوكي ده پيت روون پيت.

" ديپلوماسي به ماناي هوشيار كردنه وي ولايتي كه له دهره نجامي ئه وهنگاوا نه ي ئه نجامي ده دات و گوپراديشتتبييه تي بو خهسله ته كاني ئه و چانسانه يتر كه ده تواني بپته ئالتهر ناتيفي ههنگاوه ناوبراوه كان." (دوسيه ي ئيران، ل ۱۰۷)

[دپلوماسي به معنای آگاه کردن كشوری از عواقب اقداماتی است كه انجام می دهد و توجه داشتن به خصوصیات فرصتهایی است كه می تواند جایگزین اقدامات مذکور شود.]
واته: ديپلوماسي ئه وه يه كه ولايتي كه له ئاكامي ئه و كرده و نه ي ئه نجاميان ده دات و شيار بكره ته وه. ههروه ها ههلسه نگاندي لايه نه كاني ئه و درفته نه ي ديكه يه، كه ده توانن ببنه جيگره وه (ئالتهر ناتيف اي ئه و كرده وانه ي ئامازه يان بو كرا.]

" ژنه يه كسه ر ئه وه نده تووره ده بوو كه له پيستي خو ي ده چووه دهره وه و بهم جوړه شه پريكي توند له ميانا نا به رپا ده بوو." (نووسه ري نو ي، ژ. ۴۵ ل ۱۲۶)

[زن فوری بجدی عصبانی می شد كه از پوست خود در می رفت و به اين ترتيب دعواي بزرگی ميانشان برپا می شد.]

واته: ژ نه يه كسه ر ئه وه نده تووره ده بوو كه نه ي ده تواني ددان به خو يدا بگريت و بهم جوړه كي شه يه گي گه و ره له نيوانياندا ساز ده بوو.

" له هه يكه لي شياو و شه كل و شه ماي لي دلپه سندان وا تي ده گم ئه م باره بو ئيوه زور نا گه واره. (نووسه ري نو ي، ژ. ۴۵، ل ۱۴۰)

[از هيكل مناسب و شكل شما يل دلپسندان چنين می پندرام كه اين بار براي شما خيلي ناگوار است.]

واته: له به ژني له بارو شيوه و ئاكار ي له به رد لانت را، وا تي ده گم ئه م باره بو تو زور ناله باره.

۳. ۵. كارتيكه ري شويني جيناوه لكاوه كان:

له زماني كورديدا به پي ياسايه كي مؤرفو سينتاكسي، كاتيک بهرناوي (به، له) بكه وه پيش جيناوي سييه م كه سي تاك (ئه و)، له گه ل ئه و جيناوه ليك ده درين و فورميكي نو ي دروسته پيت:
به ئه و ← به و ← پي. بو نمونه: پاره كه م به ئه و دا ← پاره كه م به و دا ← پاره كه م پي دا.

له ئەو ← لەو ← لى. بۇ نموونە: پارە كەم لە ئەو ستاند ← پارە كەم لەو ستاند ← پارە كەم لى ستاند.

لەو نموونە يەى سەرەوهدا (ى) جى ناوى لكاوى كە سى سىيەمى تاك، كە بە (پى) وە لكاو بە كارتىكەرىي دارشتنە فارسيە كەيە، چونكە ئەم ياسا مۇر فۇ سىنتاكسيە لە فارسى دا نىيە و ئەم جىناوہ لكاو وەك خۇي دەردە كەوئىت: (بەش).

" دنيا ھەمووى شانۆيە كە كە پياوان و ژنان ئەكتەرە كانين. " (جىھانى سوڤيا، ل ۲۸۷)

[دنيا ھەمەش نەمايشى است كە مردان و زنان بازىگرانشند.]

واتە: دنيا ھەمووى شانۆيە كە، كە ئەكتەرە كانى پياوان و ژنان.

" بە مىليۇنان كەس، ئامغتامىنى پىويستى خۇي لە رىڭكاي بازارى رەش و قاچاغ وەدە ست دەھيئا. "

(ماددە ھۆشبەرەكان و بلاوونەوہى لە ئىراندا، ل ۳۵)

[مليونها انسان، آمغتامين لازم خود را از راه بازار سياه و قاچاق بدست مى آوردند.]

لە زمانى فار سىدا جى ناوى خۇيەتتى تاك (خود) دەكرىت بۇ بىكەرى كۆ بەكار بىت، وەك ئەو نموونەيەى سەرەوہ، بەلام لە زمانى كوردىدا دەبىت رىككەوتن لە نىوان ژمارەى بىكەر، بەكار لە گەل جىناوى خۇيەتيدا ھەبىت.

جىناوى خۇيەتى و رىككەوتن لە گەل بىكەردا:

كۆ	تاك	لە كوردىدا
خۆمان	خۆم ←	من كتيبي خۆم ھيئا ئيمە كتيبي خۆمان ھيئا
خۆتان	خۆت ←	تۆ كتيبي خۆت ھيئا ئيوە كتيبي خۆتان ھيئا
خۆيان	خۆي ←	ئەو كتيبي خۆي ھيئا ئەوان كتيبي خۆيان ھيئا

لە فارسىدا

خود	خود ←	ما كتاب خود را آورديم	من كتاب خود را آوردم
خود	خود ←	شما كتاب خود را آورديد	تو كتاب خود را آوردی
خود	خود ←	آنها كتاب خود را آوردند	او كتاب خود را آورد

ههروهه كه له گهردانكرد نهى سههروهه دا دههبنر پت، چيناوه لكاوه كانى (خوم، خوت، خو، خومان، خوتان، خويان) له كورديدا له گهل ژماره بكه دا دهگونجپن، بهلام له فارسيدا بكه كو بپت يان تاك چيناوى خو په تيبى (خود) به ته نيا به بى چيناوى خاوه نيه تى كه ژماره ده رده خهن، دپت. كه چى له فارسيدا چيناوه خو په كان ته گهر گهردان بكه پن، بهم جو ره ده بن: (خودم، خودت، خودش خودمان، خودتان، خودشان).

كه وا بوو نهو نموونه يهى سههروهه: " به ميليونان كهس تامغى تامينى خو... " له ژر كار يه گه ريبى سينتاكسى فارسيدا يه.

له زمانى فارسيدا چيناوه سههروهه خو په كان شهش دانهن:

<u>كو</u>	<u>تاك</u>	
ما	من	كهسى يه كه م
شما	تو	كهسى دووهم
ايشان (آنها)	او (او)	كهسى سيبه م

له زمانى فارسيدا چيناوى كهسى دووهمى كو (شما) به مه به ستى ريزو حورمهت يان بو مروقى خاوهن پله و پا يهى كو مه لا يه تيبى زور به كار دپت. ته نانهت له وتوو پزى روژا نهى خه لكدا نه م چيناوه بو كهسى يه كه مى تاك زور به كار دپت. له زمانى كورد ييشدا نه م جو ره ريز گر تنه هه يه. د. هوگر مه حمود فهرج له پروانگه ي ده سه لات و هاوكارى (Power and Solidarity) يه وه ده پروانپته نه م ديارده يه له زمانى كورد يدا، و راي وا يه كه: " كو مه لكه ي كورده وارى، تاراده يه ك ده توانرى به كو مه لكه يه كى باوكسالارى بدر پته قه له م و نه مهش هه لو مه رجى تا يه تى خو ي له لا يه نى ره ف تاره زمانيه كا نه وه ده ره ذ سيب ت و ره نگانده وى تا يه تى ده پت. " نه مه واده كات كه قسه كه ر جيا وازى له نيوان كه سه كان دابنپت له پرووى ئاستى كو مه لا يه تيبه وه. " لايه نيكي گرنگى ده ورو بهر، نه وه يه كه په يوه ندييه كو مه لا يه تيبه كان ده هينپته ناوه وه. زور جار ييش هه ر نه وه نده به س نييه، كه قسه كر گو يگره كه ي بنا سى، به لكوو ده بى په يوه ندييه كو مه لا يه تيبه كانى نيوانيشيان به پروونى ديارى بكات، تاوه كو شيوه ي دوواندنه كه له گه ليدا ده ستنيشان بكات... كه ئايا خا نه دانتره، ده وله مه ندره، به پله و پا يه تره... هتد. " نه وه ي ليره دا مه به ستو ده بپت قامكى له سه ر دابنرپت، نه وه يه كه نه م ديارده يه له هه ر دوو زماندا هه يه، به لام له زمانى فارسيدا، به تا يه تى له گوتندا زور باوه وه هه ر ته نيا كه سانى خاوهن پله و پا يه... هتد ناگر پته وه و وا ي لپه اتووه به كه مى

١ - هوگر مه حمود فهرج، پراگماتيك و واتاى نيشانه كان، نامه ي دوكتورا، پيشكeshى كولتورى زمانى زانكوى سليمانى كردوه، ٢٠٠، ل ١٤٤.

٢ - هوگر مه حمود فهرج، پراگماتيك و واتاى نيشانه كان، نامه ي دوكتورا، ٢٠٠، ل ١٤٥.

جیناوی تاک بو گوینگر به کاردیّت. جیاوازییه که ئه وهیه، له زمانی کوردیدا به و راده یه نییه. که و ابوو ههر رسته یه کی فارسی، که بهم جوړه نووسرا، مهرج نییه ئه مه بگوازریته وه نیو زمانی کوردیش.

" وهرن با خومان وه ک چه ن دین باز نه سهیر بکهین." (دهسه لاتی ئیمه ی ژنان، ل ۱۹)

[بیاید تا خود را مثل چندین دایر نگاه کنیم.]

ئهمهش نموونه یه کی کارتیکه ری له باره ی شوینی جیناوی خویه تییه. (سهیر کردن) کاریکی لیکدراوه. ئه گهر جیناوی خویه تی رۆلی بهر کاری ببینیت، ئه و له هیئندیک کاری لیکدراودا جیناوه که ده چیته نیوان کاره لیکدراوه که وه:

دهستی خۆم بری (دستبرین)

نانی خۆم دهخۆم (نانخواردن)

سهیری خۆم ده کهم (سهیر کردن)

ئه گهر له و نموونانه ی سه ره وه دا جیناوی (خۆم) بکه ویته ده ره وی کاره لیکدراوه کانی، رۆلی سینتاکسیی جیناوه خویه کان ده گورپیت و له بهر کاره و ده بنه بکه ر:

* خۆم دهستی بری (نه گونجاوه)

خۆم نان دهخۆم ← لیره دا (خۆم) ده بیته بکه ر و زۆر جیاوازه له وه ی: نانی خۆم دهخۆم

خۆم سهیر ده کهم ← جیاوازه له وه ی بگوتریت: سهیری خۆم ده کهم

به پیی سینتاکسی کوردی ئه و نموونه یه ی سه ره وه، بهم جوړه ده بیته:

وهرن با وه ک چه ن دین باز نه سهیری خومان دا بنین.

ئەنجام و پېشنياره كان

تويژەر لەم ليكولينهوهيهدا به دۆزينهوهي دهيان نموونهي فريزو رستهي كوردی، كه بهر كارتېكهريي سينتاكسي زمانی فارسی كهوتوون، بۆي دەر كهوتووه، كه هيئنديك لايهني دياوازي سينتاكسي زمانی فارسی كاريان كردهوته فريزو رستهي زمانی كوردی و له دهقي نووسراوي كورديدا، كه نموونهيان كهمنين، لايهنه كارتېكراوهكاني دهستنيشانكردوون و لەم چهند خالهدا دهخرينه روو:

۱. كاتيک فریزی ناوی و ئاوه. ناوی كۆ دهكرينهوه، مؤرفيمي كۆ له زمانی فارسيدا دواي ناوو پيش ئاوه. ناو ده كهويت، بهلام له كوردیدا دووای ئاوه. ناو يان پاش دوا بين ئاوه. ناو ده كهويت. هەر چهنده زمانی كوردی هيئنديكجار كهوتووه ته بهر كارتېكهريي ئەم لايه نهی زمانی فارسی. بۆ نموونه: / درختان بند / له كورديدا بووته: (داره كانی بهرزا، له جياتی / داره بهرزه كان).

۲. له فارسيدا پلهی بالا له گهل (ی ای نه ناسراويدا دهگونجيت، بۆ ويينه: / اين بهترين فرصتي است كه... /)، له كوردی دا بووته: (ئەمه چاكترين ههليكه).

۳. له فارسيدا مؤرفيمي كۆ (ان، ها) له گهل (ی ای مؤرفيمي تاكدا ديئ، بۆ ويينه: / شايد سوالاتی از شما بپرسم) له كورديدا بوته: (لهوانهيه پرسيارانيك له تۆ بكه).

۴. ئامرازی گهيه نهري (ی) له زمانی فارسيدا زۆر جار به ههله هاتووه ته نيو زمانی كورديهوه، بۆ نموونه: (من اولين کسی بودم كه آن زمين را دیده باشد)، له كورديدا بوته: (من يه كه م كهسيك بووم كه ئەو زهوييهم ديتييت).

۵. له زمانی فارسيدا هيئنديك پاشگر چالاكن، ئەو پاشگرانه له هيئنديك فريزی كورديشدا ههن، بهلام زۆر چالاك نين، كه چي له ژير كارتېكهريي زمانی فارسيدا له زمانی كورديشدا زۆر چالاك بوون. وهك پاشگری (گهر، گوزار، گهرا، ئاسا...)

۶. له زمانی فارسيدا كاريك بۆ دوو، ته نانهت بۆ چهندين رسته ده گهرپتهوه، بۆ ويينه: / اين كتاب به من ظهور... ماده و تهيه شده / ست.)، له كوردیدا بووته: (ئەم كتيبه به مهبه ستي... ئا ماده و دارپژراوه).

۷. له فارسيدا مؤرفيمي ديكه ناچيته نيوان مؤرفيمي ناكردن (نا و كارهوه، بۆ نموونه: / نبايد هم / ناكريته) * نهم بايد / ئەمه نه گونجاوه، يان ده توانين بليين له كوردیدا په سند نيه، بهلام له كوردیدا ده كريت: (ناشيي) كه چي / نبايد هم / له كورديدا بووته: (ناييتيش).

۸. له رستهي كورديدا، ئە گهر بهر كاري ناراستهوخۆ ههبيت، ده چيته نيوان كاري ليك دراو، له فارسيدا مهرج نيهه. نموونهي فارسی: / از راوی سوم شخص مفرد استفاده کرده است.)، له كوردیدا كراوه به: (له گيررهوهي سيبهه كهسي تاك كهلكي وهرگرتووه).

۹. جارى واهه يه له فارسيدا كارىكى لىكدراو هه يه، بهرامبهره كه ي له كورديدا رهنگه كارىكى ساده يان دار پزراو بىت، كه چى به گوپره ي فارسىبه كه كوردىبه كهش ده كه ن به كارىكى لىكدراو، بۇ نموونه: (زندگى كردن)، له كورديدا كراوه به (ژيان كردن)، يان وجود دارد، ده كرپت به (بوونى هه يه).
۱۰. جارى واهه يه پىكها ته ي فر پزى كارى، راسته و خو ده قاوده ق بۇ نيو زمانى كوردى هينراوه، بۇ نموونه: (لذت بردن)، له كورديدا كراوه به: (چپژ بردن).
۱۱. ئاوه لكارى فارسى جارى واهه يه كارتىكه رى له زمانى كوردى هه يه، بۇ ويينه: (شبانه) كه له فارسيدا به واتاى كاتى شهوه، له كورديدا كراوه به (شهوانه)، يان (صد در صد) كراوه به (سه دهر سه د).
۱۲. له فارسيدا بكه ر يان نيهادى رسته بۇ شتى بيگيان مه رج نييه له ژماره دارى بىكهون، بۇ ويينه: (شبا مثل امشب خواهد بود). له كورديدا كراوه به: (شهوه كان وهك ئه مشه و ده بىت).
۱۳. زمانى كوردى مه يلى به لاي رسته ي كورتدا يه، به لام زمانى فارسى به لاي رسته ي درپز، جا به كارتىكه رى رسته ي فارسى جارى واهه يه رسته ي كوردى دوورو درپز هه لده كه وييت، كه ئه مه زياتر له رپگه ي وه رگپرانه وه يه.
۱۴. له رسته ي كوردى كار زياتر به لاي بكه ر يان نيهادى رسته دارى ده كشييت، به لام له فارسيدا كه ره سته يه كى زياتر ده چپته نيوان نيهادو كاره وه. كارتىكه رى ئه م لايه نه ش له زمانى كورديدا هه يه.
۱۵. جارى واهه يه رسته ي كوردى (به تايبه تى له وه رگپراندا) به راده يه ك بهر كارتىكه رى سينتاكسى فارسى كه وتووه، كه ئه گه ر كه سيك فارسى نه زانييت، لپ تيناگات.
۱۶. شويى جيناوه لكاوه كانى فارسى، جارى واهه يه كار له كوردى ده كات، بۇ نموونه: (قوضى را بهش فروخته باشم)، له كورديدا كراوه به: (قووه ته كه م پيى فروشتى).
۱۷. جيناوى خو يه تى تاك له فارسيدا (خوداه)، ده كرپت بۇ نيهاد يان بكه رى كو به كار بىت، بۇ نموونه: (مليونها انسان، آفتمين لازم خود...)، له كورديدا كراوه به: (به مليونان كه س ئامفيتامينى خو...).

پيشنيار

۱. بهراوردى سينتاكسى زمانى فارسى و كوردى له رووى كارتىكه رى به ربلاره. نامه يه ك ناتوانييت هه قى ته واو به هه موو لايه نه كانى بدات. بويه له داهاتوودا ده كرپت لىكولپينه وه ته نيا له فرپزو ته نانه ت يه كپك له جو ره كانى فرپز بكرپت. بۇ رسته ش به ته نياو ته نانه ت له لايه نپك له لايه نه كانى رسته لىكولپينه وه بكرپت.
۲. كارتىكه رى زمانى فارسى له زمانى كوردى هه ر به ته نيا له رووى سينتاكسه وه نييه، له رووى فونولوژى و مورفولوژىبه وه هه يه، هيوادارم كه سانپك له م لايه نانه بكولنه وه.

- ۳ . پښوښته ناوه‌ندو ده‌زگانې چاپو بلاو كړدنه‌وه، كه‌سانې شاره‌زا بو پيدا چوونه‌وهې به‌رهمه‌كان دابنځن و پېره‌وي زمانې كوردې بپارېزن.
- ۴ . ده‌بېت ناوه نديكي زمان پاريزي و فهره‌نگي وه‌ك "ئاكاديه يا" ي ئيستا، به‌ده‌سه‌لاتي زياترو به به‌شداري پ سپوراني ز ياتروه‌وه دا بمه‌زيت و ده‌سه‌لاتي سيا سي له پشت بېت و چاوديرييه‌كي وردې چاپو بلاو كراوه كوردويه‌كان بكات.

سەرچاوه كان

سەرچاوه كان به زمانی کوردی:

- ۱ - ئەبوبەکر عومەر قادر، بەراوردیکی مۆرفۆسینتاکسی لە زمانی کوردی و فارسیدا، نا هەمی دوکتۆرا، پێشکەشی کۆلیژی زمانی زانکۆی سلیمانی کردووە، ۲۰۰۳. (چاپنەکراوە)
- ۲ - ئەورەجمانی حاجی مەرف، ریزمانی کوردی (بەرگی یەکەم)، ۲۰۰۱، سلیمانی، ل ۴.
- ۳ - ئەبیراھیم عەزیز ئەبیراھیم، رستەیی لێکدراوی شوێنکەوتووخواز لە گەڵ رستەیی شوێنکەوتووی دیارخەری، ۱۹۸۰.
- ۴ - بەهزاد موحسین رەئوف، تینس لە نیوان زاری ناوەرستی زمانی کوردی و فارسیی ستانداردا، (نا هەمی ماستەر)، زانکۆی سەلاحەددین - هەولێر، ۲۰۰۸. (چاپنەکراوە)
- ۵ - توفیق وەهەبی. پروانە: گۆفاری کۆری زانیاری عێراق "دەستەیی کورد"، بەرگی چوار دەیهەم، ۱۹۸۶.
- ۶ - رەفیع شوانی، زمانەوانی، کۆمەڵە وتار، هەولێر، ۲۰۰۹.
- ۷ - ساجیدە عەبدوللا فەرھادی، موحازەرەیی ماستەری زمان، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر ۲۸ □ □ ۵ □ ۲۰۰۸.
- ۸ - سەباح رەشید قادر، هەندئ لایەنی ریزمانی دەسەلات و بەستەنەو (GB) لە زمانی کوردیدا، هەولێر، ۲۰۰۹.
- ۹ - سەرەتایەکی زمانناسی (بەرگی یەکەم) وەرگێڕانی لە روسییه و میدیا، سلیمانی، ۱۹۹۸.
- ۱۰ - سەلام ناوخواش، پوختەییەکی دەربارەیی زمانناسی، کاروان، ۲۰۰۵.
- ۱۱ - سەلام ناوخواش و نەریمان خواشناو، زمانەوانی، (بەرگی کانی یەکەم، دووهم، سییهەم)، ۲۰۰۹.
- ۱۲ - سەلوا فەریق سەلم، کاری دارێژراو لە نیوان کوردی (دیالیکتی ژووورو) و فارسیدا، نامەیی ماستەر پیکیشی کۆلیژی زمانی زانکۆی سەلاحەددین کراوە، ۲۰۰۷. (چاپنەکراوە)
- ۱۳ - گۆفاری وەرگێڕان، ژ - ۱، دیسەمبەری ۱۹۹۷.
- ۱۴ - عەبدولوەھاب خالید موسا، هێزو ئاوازه لە دیالیکتیکی کوردیی ژووورودا، نا هەمی دوکتۆرا، زانکۆی سەلاحەددین - هەولێر، ۲۰۰۷. (چاپنەکراوە)
- ۱۵ - فەتاح مامە عەلی، هاودەنگ لە زمانی کوردیدا، نامەیی ماستەر، کۆلیجی ئادابی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ۱۹۸۹. (چاپنەکراوە)
- ۱۶ - کوردستان موکریانی، سینتاکسی رستەیی سادە لە زمانی کوردیدا، دەزگای رۆشنییری و بلاوکردنەوہی کوردی، ۱۹۸۶.
- ۱۷ - کوردستان موکریانی، سەردەمانی زمانی کوردی و کۆمەڵە زمانانی تێرانی، هەولێر، ئاراس، ۲۰۰۹.
- ۱۸ - لێژنەیی "زمان و زانستەکانی"، ریزمانی ئاخاوتنی کوردی، کۆری زانیاری کورد - بەغدا، ۱۹۷۶
- ۱۹ - لێژنەیی دەستووری زمانی کوردی، هەندئ لە بابەتە کیشەدارەکان لە زمانی کوردیدا، ۱۹۸۵.
- ۲۰ - محەمەد مەعرووف فەتاح، م. سەباح رەشید قادر، چەند لایەنیکی مۆرفۆلۆجیی کوردی، سلیمانی، ۲۰۰۶.

- ۲۱ - محمد معروف فتاح، زمانه‌وانی، زانکۆی سه‌لاحه‌دین کۆلیجی ئاداب، ۱۹۹۰.
- ۲۲ - نهریمان عه‌بدوللا خۆشناو، ریزمانی کوردی به‌شه‌کانی ئاخواتن، هه‌ولێر، مناره، ۲۰۰۹.
- ۲۳ - ه. د. ویدۆوسن، سه‌ره‌تایه‌ک بۆ زمانه‌وانی، و: د. هۆشه‌نگ فاروق، ده‌هۆک، ۲۰۰۸.
- ۲۴ - هۆگر مه‌هموود فه‌ره‌ج، بواره‌ واتایه‌یه‌کان، نا مه‌ی ما سته‌ر، پێشکه‌شی کۆلیجی ئادابی زان کۆی سه‌لاحه‌ددینی کردوه، ۱۹۸۹.
- ۲۵ - هۆگر مه‌هموود فه‌ره‌ج، پراگماتیک و واتای نیشانه‌کان، نامه‌ی دوکتۆرا، پێشکه‌شی کۆلیژی زمانی زان کۆی سلێمانی کردوه، ۲۰۰۰.
- ۲۶ - وریا عه‌مه‌ر ئەمین، چه‌ند ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، هه‌ولێر، ۲۰۰۴.
- ۲۷ - وریا عه‌مه‌ر ئەمین، کوردی زمانیکۆ پۆلۆسینسیتیکه، گ. نووسه‌ری نوی، ژ - ۳۶، ئاداری ۲۰۰۷.
- ۲۸ - یوسف شریف سعید، کاری لێ کدراو له کوردی و فارسی دا، نا مه‌ی دوکتۆرا، پێشکه‌شی زان کۆی سه‌لاحه‌ددینی هه‌ولێری کردوه، ۱۹۹۸.

سه‌رچاوه به زمانی فارسی:

- 1_R.H.Robins تاریخ مختصر زبان‌شناسی، ترجمه علی محمد حق شناس، تهران، نشر مرکز، چاپ ششم، ص ۴۱۹، ۱۳۸۴. (گۆرانه‌وه له زمانی دی سۆسیر)
- ۲ - ارسلان گلفام، اصول دستور زبان فارسی، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۵.
- ۳ - جین ایچیسون، مبانی زبان‌شناسی، ترجمه‌ی محمد فائض، تهران، مؤسسه‌ی انتشارات نگاه، ص ۳۴، ۱۳۸۰.
- ۴ - سید کمال طالقانی، اصول دستور زبان فارسی، چاپ هشتم، تهران، مؤسسه‌ی انتشارات امیر کبیر، چاپخانه‌ی سپهر، ۱۳۵۰.
- ۵ - شهلا حمید محمد، بررسی تطبیقی آرایش سازه‌ها در زبانهای فارسی و کردی، پایان‌نامه‌ی ارائه شده به هیئت علمی دانشگاه صلاح الدین، اربیل، نوامبر ۲۰۰۹.
- ۶ - عبدالرحیم همایونفرخ، دستور جامع زبان فارسی، تهران، شرکت چاپ و انتشارات علمی، چاپ سوم، ۱۳۶۴.
- ۷ - علی رخزادی، آوا شناسی و دستور زبان کردی، تهران، چاپخانه‌ی رامین، چاپ نخست، ۱۳۷۹.
- ۸ - محمد رضا باطنی، توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی، تهران، مؤسسه‌ی انتشارات امیر کبیر، چاپخانه‌ی سپهر، نوبت چاپ: بیستم، ۱۳۸۶.

۹ - محمد رضا باطنی، نگاه تازه به دستور زبان، تهران، مؤسسه‌ی انتشارات آگاه، نشر ۱ گه، چاپ دوازدهم،

۱۳۸۵.

سەرچاوه‌ی نمونه‌کان:

- ۱ - انوره دو بالزاک، پیر دختر، ترجمه‌ی: محمد جعفر پوینده، تهران، نشر اشاره، چاپ چهارم، ۱۳۸۳.
- ۲ - جک لندن، دان چهرموو، و: عه‌بدوللا حه‌سه‌ن زاده، هه‌ولیر، ۲۰۰۷.
- ۳ - جیمس ئۆلدرج، گالته به‌چه‌ک، و: عه‌زیز گه‌ردی، هه‌ولیر، ۲۰۰۰.
- ۴ - دایک، ماکسیم گۆرکی، و: که‌ریم حیسامی، هه‌ولیر، چاپی سییه‌م، ۲۰۰۷.
- ۵ - دۆسیی ئیران، ژ - ۱، ۱۰۷ و ۱۰۹ و ۱۰۵، و: بۆتان محهمه‌د، کانوونی دووه‌می ۲۰۰۶.
- ۶ - گۆقاری پامان، ژ - ۱۲، ۹، هاشم سه‌راج، ۱۹۹۷.
- ۷ - گۆقاری پامان، ژ - ۲۴، ۳۳، عه‌تا قه‌ره‌داغی و ل ۲۲۱، فه‌روخی نیعمه‌تپوور، ۱۹۹۸.
- ۸ - گۆقاری پامان، ژ - ۲۵، ل ۴، و: رزگار لوتفی، ل ۵، نه‌سرین موعه‌ززی، ۱۹۹۸.
- ۹ - گۆقاری گه‌لاویژی نوی، ژ - ۲۹، حوزه‌یرانی ۲۰۰۲.
- ۱۰ - گۆقاری نووسه‌ری نوی، ژ - ۴۵، ل ۱۲۷ و ۱۴۰ و ۱۵۷، و: که‌ریم ده‌شتی، مایسی ۲۰۰۹.
- ۱۱ - گۆقاری نووسه‌ری نوی، ژ - ۴۸، ل ۱۹، و: حه‌مدی ئەحمه‌د ره‌سوول، ل ۶۹ و ۱۲ و ۶۶ و ۸۱ و ۸۶، و: حه‌مه کریم عارف، کانوونی یه‌که‌می ۲۰۰۹.
- ۱۲ - گۆقاری نووسه‌ری نوی، ژماره ۳۴، ئەیلوولی ۲۰۰۶.
- ۱۳ - گۆقاری نووسه‌ری نوی، ژماره ۳۶، ئاداری ۲۰۰۷.
- ۱۴ - گۆقاری وه‌رگێپان، ژ - ۱، ل ۱۵، و: سه‌ردار محهمه‌د ده‌ربه‌ندیخانی، هاوینی ۱۹۹۷.
- ۱۵ - گۆقاری وه‌رگێپان، ژ - ۲، ل ۱۰۱ و : محهمه‌د حه‌سه‌ن رۆژبه‌یانی، دیسه‌مبه‌ری ۱۹۹۷.
- ۱۶ - کازانتزاکی، دوا وه‌سووه‌سی کریست، و: که‌ریم ده‌شتی، هه‌ولیر، ۲۰۰۶.
- ۱۷ - کۆمه‌لێک نووسه‌ر، پێشه‌کییه‌ک له‌سه‌ر شیکردنه‌وه‌ی سیاسی، و: حه‌سه‌ن دانیشفه‌ر، هه‌ولیر، ۲۰۰۷.
- ۱۸ - کۆمه‌لێک نووسه‌ر، هه‌وال و هه‌والنووسینی رۆژنامه‌وانی، و: کارزان محهمه‌د، سلیمانی، ۲۰۰۷.
- ۱۹ - مه‌نسور سدی، هه‌وال، راپۆرت و وتووێژ، هه‌ولیر، ۲۰۰۸.
- ۲۰ - مه‌هدیی به‌دری، ماده‌ده هۆشبه‌ره‌کان و بلا‌وبوونه‌وه‌یان له‌ ئێران و رۆژه‌لاتی کوردستاندا، هه‌ولیر، ۲۰۰۷.
- ۲۱ - محمود ستایش، کشتار نویسندگان در ایران، تهران، ۱۳۸۷.
- ۲۲ - میخاییل شولوخوف، دن آرام (جلد ۲)، ترجمه‌ی منوچهر بیگدلی خه‌سه، تهران، ۱۳۶۸.
- ۲۳ - هلن لورنز رابینز، ده‌سه‌لاتی ئیمه‌ی ژنان، و: شنۆ میه‌رپه‌روه‌ر، هه‌ولیر ۲۰۰۸.
- ۲۴ - هیمن، دیوانی هیمن، سلیمانی، ۲۷۰۸ ی کوردی.
- ۲۵ - یۆستاین گاردەر، جیهانی سو‌فیا، و: هیوا محهمه‌د، سلیمانی، ۲۰۰۶.

پوختەى لىكۆلىنەوۋە كە

زمان پېرەوۋە و خۇيشى لە چەندىن پېرەوى دىكە پېكەتوۋە، كە بە ئاست ناو دە برىن، ئاستەكانىش ئاستى دەنگ، كە خۇى لە دوو ئاستى دىكەدا، كە فۇنەتىكو فۇنۇلوژىن، دەبىنەتەوۋە، ئاستى رېزمانىش لە ئاستەكانى وشە سازى و رستە سازىدا خۇ دە نوپن، ھەر چى ئاستى واتا شە، ئەوا لە سىمانتىك و پراگماتىك پېكدىت. ئەم پېرەوا نە پېوۋەندىيەكى پتەويان پېكەوۋە ھە يە، كە تىكرا پېرەوى گشتىي زمان پېكدىن. ھەرۋەھا ئاستەكانى زمان كار لە يەكترى دەكەن و ياساكانيان لە نېو يەكترىدا بەدەيدە كرېت. بۇ وېنە ياساى فۇنەتىك لە مۇرفۇلوژىدا بەدەيدە كرېت كە بە ياساى مۇرفۇفۇنېم ناسراو. بۇ وېنە نىشانەى نا سراوى (ە كە) ئە گەر بەدوۋاى ناۋىكدىت، كە، بە دەنگى بزوپن كۆ تايى ھاتبېت، دەنگى (ە اى نىشانەى ناسراوى تېدا دەچېت: برا + ە كە + ى ← برا كەى، يان دەنگى نوئ وەك نىمچە بزوپن پەيدا دەبېت: برا + ە كە + ى ← برا (ى) كەى ← برا يە كەى. يان دەر كەوتنى يا ساى مۇرفۇلوژى لە سىنتاكسدا، كە بەم دياردە يە دەگوترىت مۇرفۇسىنتاكس، بۇ وېنە: مۇرفىمى (نا) لە گەل كارى رانەبردوۋ (نا) يە و لە گەل كارى رانەبردوۋدا (نە) يە. ئەمە كاتى رستەكە كە پېوۋەندىي بە سىنتاكسەوۋە ھەيە، دوو فۇرمى جىاي بە مۇرفىمى (نا) داو، يان لە كاتى فەرمانداندا (نا) دەبېتە (نە): نەچى.

سىنتاكس دوو لايەنى سەرەكى دەگرېتەوۋە: فرىزو رستە. رستە لانى كەم لە دوو فرىزى ناوى و كارى پېكدىت. سادەترىن فرىزى ناوى لە سەرەيەك (ھستە) پېكەتوۋە، كە دەكرېت بە مۇرفىمى دىكە فرەوان بكرېت. فرىزى كاريش ھەر بەم شېوۋەيە. بە فرەوانكردىنى سەرەى فرىز، فرىزە كە فرەوان دەبېتەوۋە. فرىز كە لە وشەيەك يان زياتر پېكدىت و رۆلېكى سىنتاكسى لە رستەدا دەگرېت، بەھوى پېوۋەندىي ستوونى و ئاسۆيەوۋە لە رستەدا دەستىنشانە كرېت. بۇ وېنە ئە گەر بېلېن: (ھاموون) نانى خوارداو دوواتر لە جىاتى (ھاموون) ناوى (سروە) دابنېن، (ھاموون) فرىزە، چونكە جېگەرەوۋە ھە يە، واتە (سروە).

رستە لە دوو يان چەند فرىزىك پېكدىت. رستە بە ھوى فرەوانكردەھوى فرىزەكان و بە زياد كرنى فرىزى ئاۋەلناوى، ئاۋەلكارى رستەى سادە فرەوان دەبېتەوۋە و ئەو فرەوان بوونەوۋە يە دەكرېت بېسنوور درىژەى ھەبېت، بەلام لە كردهوۋەدا رستەى وا بەكار نايەت.

رستە لە رووى پېكەتەوۋە دووبەشە: رستەى سادە و رستەى ناسادە. سادەترىن رستە لە دوو فرىزى ناوى و كارى پېكدىت. رستەى ناسادە دوو جۆرى ھە يە: لېكدراو، تېكەلاو. رستەى لېكدراو لە دوو يان چەند رستەيەك پېكەتوۋە، كە بە ھوى ئامرازى لېكدەر يان پېوۋەندى، پېكەوۋە بە ستراۋنەتەوۋە. رستەى ئاۋېتە لە دوو يان چەند رستەيەك پېكەتوۋە، كە لە يەك ئاستى رېزمانىدانىن و رستەيەكيان رستەى سەرەكېيە و رستەكە يان رستەكانى دىكە بە رستە سەرەكېيەكەوۋە بە ستراۋنەتەوۋە. بە ھوى ئامرازى گەپەنەرەوۋە دەچنە سەر رستەى سەرەكى.

رسته له پرووی کاتهوه، یان رابردووو یان رانهبردووو. له زمانی کوردیدا کاتی رابردووو (٤) جوړه: ١. رابردوووی ساده (من نانم خواردا)، ٢. رابردوووی تهواو (من نانم خواردووو)، ٣. رابردوووی بهردهوام (من نانم ده خواردا او ٤. رابردوووی دوور (من نانم خواردا بوو). ئەم چوار کاته بو تپهرو تپنه په هه یه. شایانی وهبیر هیئانهوهیه که رستهی تپهرو پیویستی به بهرکاره و رستهی تپنه په پیویستی به بهرکار نییه.

کاتی رانهبردووو، له زمانی کوردیدا دوو جوړی ههیه: ٢. رانهبردوووی ئیخباری (من وانه کهم ده خوینم او ٢. رانهبردوووی ئیلزامی (من ده بی وانه کهم بخوینم).

جیناوی لکاووی ده ستهی: (م، ت، ی، مان، تان، یان) له گهل رستهی تپهرو رابردوووی ساده، تهواو، بهردهوام و دوور دا دیت و ئەم جیناوانه به بهرکارهوه ده لکین و ئەم ده ستهیه جیناوی خاوه نه تیشیان پی ده گوتریت. ده سته که دیکهی جیناوه کان (م، ی، ٥، ین، ن، ن) له گهل تپنه په رپی کاته کانی رابردووو تپهرو تپنه په رپی کاته کانی رانهبردووو دا دین و به کارهوه ده لکین.

زمانی کوردی و فارسی به هوی ئهوهی سهر به یه ک خیزانی زمانین، له زور پرووی سینتاکسهوه یه ک پیرو یان هه یه، به لام له زور لایه نی شهوه دیاوازن. له پرووی چوئیه تی فرهوان بوونی فریزه کان، ئامرازه کانی کو، ناسیاوی و نه ناسیاوی و شوینیان له فریزو رسته دا، جیناوه لکاووه کان و لکانیان به به شه کانی رسته وه، کاته کانی رسته، جیگه ههر کام له به شه کانی رسته و چوئیه تی رپز بوونی که ره سته کانی رسته... ئەم دوو زمانه لیک دیان. ئەم لایه نه جیاوازیان زور جار کاریان له زمانی کوردی کردوو، بویه هیئدیگ لایه نی پیرووی سینتاکسی زمانی فارسی له زمانی کوردیدا به دی ده کرین.

له زمانی فارسیدا ٧ کاتی رابردووو هه ن: ١. ماضی مطلق (ساده) (من غذا خوردم)، ٢. ماضی استمراری (من غذا می خوردم)، ٣. ماضی نقلی (من غذا خورده ام)، ٤. ماضی بعید (من غذا خورده بودم)، ٥. ماضی التزامی (من غذا خورده باشم)، ٦. ماضی نقلی استمراری (من غذا می خورده ام) او ٧. ماضی ابعدا (من غذا خورده بوده ام).

له فارسیدا یه ک ده سته جیناوی لکاو، چ بو رابردووو چ بو داهاتوو، چ بو تپهرو چ بو تپنه په هه یه، که بریتین له: (م، ی، د، یم، ید، ند). ته نیا له کاتی رابردووو بو که سی سییه می تاک جیناوی (٥) به کار دیت. جیناوه کانیش هه میسه به کارهوه ده لکین.

ملخص البحث

اللغة عبارة عن نظام و هذا النظام يتكون من مجموعة أنظمة اخرى تسمى المستوى . و المستويات تشمل : مستوى الصوت :ويتكون من علم الاصوات وعلم نظم الصوت. و مستوى القواعد يشمل علم الصرف و علم النحو. و مستوى المعنى يشمل علم المعاني و علم التداول. هنالك علاقة وثيقة بين هذه المستويات مكونين النظام العام للغة . و هذه الأنظمة يتفاعلون مع البعض ويظهر قوانين داخلهم . مثال على ذلك : نرى قانون علم الاصوات في علم الصرف . مثلاً : علامة المعرفة (ه كه) اذا جاء بعد اسم ينتهي بصوت متحرك , صوت (ه) المعرفة لا يظهر :

برا + هكه + ى = براكهى

او يظهر صوت جديد شبه متحرك :

برا + هكه + ى = برا (ى) هكهى = برايهكهى

او ظهور قوانين علم الصرف في علم النحو . مثال على ذلك : مورفيم (نا) مع فعل المضارع تكون (نا) لكن مع فعل ماضي تكون (نه) اذ تكون هناك نوعان من مورفيم (نا) و هذا له علاقة بالعلم النحو. وعند استعمال سيغة الامر يتحول (نا) الى (نه) , نه چى .

علم النحو يشمل : العبارة (العقدة) و الجملة . يتكون الجملة على الاقل من عقدة اسمية و عقدة فعلية . ايسط عقدة اسمية يتكون من الراس ويمكن امتداده بواسطة اضافة فونيم اخر . ونفس الشيء بالنسبة للعقدة الفعلية . العقدة يتكون من كلمة او اكثر وله دور نحوي الجملة ويمكن تحديده بواسطة العلاقة الافقية و العمودية , لذا اذا قولنا : (هاموون نانى خوارد) و بعد ذلك نضع اسم (سروه) في موضع اسم (هاموون) يتبين ان اسم (هاموون) هو عقدة لانه يوجد شيء يحتل مكانه و هي اسم (سروه) . يتكون الجملة من عقدة او عقدتين ويمكن توسيع جملة بسيطة بواسطة اضافة عقدة اخرى او بواسطة اضافة الصفة و الظرف الى ما لا نهاية ولكن في التطبيق لا يستخدم هذا النوع من الجمل .

يتكون الجملة حسب التكوين من : الجملة البسيطة و الجملة المعقدة . يتكون ايسط جملة اسمية من عقدة اسمية و عقدة فعلية . و الجملة المعقدة لها نوعان : الجملة المركبة و الجملة المختلطة . يتكون الجملة المركبة من جملتين او اكثر مرتبطة مع البعض بواسطة اداة ربط . و الجملة المختلطة يتكون من جملتين او اكثر من مستويات مختلفة بحيث تكون احدهما جملة رئيسية و الجمل الاخرى مرتبطة به بواسطة اداة ربط . الجملة حسب الزمن يتكون من : الماضي و المضارع . في اللغة الكردية زمن الماضي لها اربعة انواع :

١ - ماضي بسيط : من نانم خوارد

٢ - ماضي تام : من نانم خواردوه

٣ - ماضي مستمر : من نانم ده خوارد

٤ - ماضي بعيد : من نانم خواردبوو

هذا الانواع يستعمل مع المتعدي و الازم . و جدير بالذكر ان المتعدي يحتاج الى مفعول به ولكن فعل لازم لا يحتاج الى مفعول به .

زمن المضارع في اللغة الكردية لها نوعان :

١- مضارع اخباري : من وانه كه م ده خوينم

٢- مضارع امري : من ده بى وانه كه م بخوينم .

الضمائر المتصلة بمجموعة (م, ت, ي, مان, تان, يان) يستخدم مع الماضي المتعدي بسيط, تام, مستمر وتكون مرتبطة بمفعول به و هذه المجموعة تسمى ايضاً باضمائر التملك. و المجموعة الاخرى (م, ي, Ø, ين, ن) يتم استخدامها مع ماضي لازم, مضارع لازم و متعدي وتكون مرتبطة بالفعل.

اللغة الكردية و اللغة الفارسية هما في نفس العائلة اللغوية هناك تشابه من ناحية علم النحو ولكن يوجد اختلاف بينهم في نواحي اخرى مثل : كيفية توسيع العقدة , اداة جمع , النكرة و المعرفة و موقعهم في الجملة , الضمائر المتصلة و الزمن . و هذا الاختلاف له تاثير على اللغة الكردية لهذا السبب نرى قوانين النحو اللغة الفارسية مستخدمة في اللغة الكردية.

في اللغة الفارسية زمن الماضي له سبعة انواع :

١-ماضي بسيط: من غذا خوردم

٢-ماضي مستمر : من غذا مى خوردم

٣-ماضي خبري : من غذا خوردم ام

٤- ماضي بعيد : من غذا خوردم بودم

٥-ماضي التزامي : من غذا خوردم باشم

٦-ماضي خبري مستمر: من غذا مى خوردم ام

٧-ماضي بعيد : من غذا خوردم بودم ام

في اللغة الفارسية هناك مجموعة واحدة من الضمائر المتصلة يتم استخدامها مع الماضي و المضارع , المتعدي و الازم وهم (م, ي, د, يم, يد, ند) الا في الشخص الثالث مفرد ماضي يتم استعمال ضمير (Ø) وتكون الضمائر مرتبطة بالفعل دائماً .

خلاصه تحقیق

زبان عبارت است از سیستم و خود از چندین سیستم دیگر تشکیل شده است، که سطح نامیده می‌شوند.^۱ این سطوح عبارتند از سطح آوا که خود دو سطح دیگر، فونته یک و فونولوژی را در بر می‌گیرد. سطح دستور نیز واج شناسی و جمله‌بندی را در بر دارد. سطوح سیمانتیک و پراگماتیک سطح معنی شناسی را تشکیل می‌دهند. این سیستمها از روابط تنگاتنگی برخوردارند، که روی هم رفته سیستم کلی زبان را می‌سازند. سطوح زبان همچنین روی همدیگر تأثیر می‌گذارند و خصوصیات همدیگر را در خود بروز می‌دهند. مثلاً خصوصیات فونته یک در واج شناسی به چشم می‌خورد که این پدیده را مورفوفونیم می‌نامند. برای مثال اگر نشانه معرفه (ه که) بعد از اسمی قرار بگیرد که با آوای صدا داری ختم شده باشد، آوای (ه) نشانه معرفه ناپدید می‌شود. برا + ه که + ی ← برا که ی، یا آوای دیگری بروز می‌دهد: برا + ه که + ی ← برا (ی) ه که ی ← برایه که ی. همچنین نمودار شدن خصوصیات مورفولوژی در نحو که این پدیده را نیز مورفو سینتاکس می‌نامند، مثلاً نشانی نفی (نا) همراه با فعل مضارع (نا) می‌باشد و همراه با فعل ماضی (نه). یعنی زمان جمله که مربوط به نحو می‌باشد، دو شکل جداگانه را به (نا) داده است، یا در صیغه امر (نا) تبدیل به (نه) می‌شود.

نحو دو بعد کلی را در بر می‌گیرد: گروه و جمله. جمله حداقل از دو گروه اسمی و کاری تشکیل می‌شود. ساده‌ترین گروه اسمی عبارت است از یک هسته که می‌توان بوسیله واجهای دیگر آن را توسعه داد، گروه کاری نیز به همین شیوه می‌باشد. با توسعه دادن هسته گروه، گوه توسعه می‌یابد. گروه که از کلمه‌ای یا بیشتر تشکیل می‌شود، یک نقش نحوی را در جمله بر عهده دارد و از طریق رابطه افقی و عمودی شناخته می‌شوند. برای مثال اگر بگوییم: (هامون غذا خورد) سپس به جای هامون اسم (سروه) را بکار ببریم، (هامون) گروه می‌باشد، زیرا جایگزین دارد، یعنی (سروه). جمله متشکل از دو یا چند گروه است. هم از طریق توسعه گروه‌ها و هم از طریق افزودن گروه وصفی و گروه قیدی، جمله توسعه می‌یابد و می‌توان این توسعه را بی نهایت ادامه داد. اما در عمل چنین جمله‌ای کاربرد ندارد.

جمله از نظر ساختمان دو نوع است: جمله ساده و جمله مرکب. ساده‌ترین جمله از دو گروه اسمی و فعلی تشکیل می‌شود. جمله مرکب بر دو نوع است: مرکب و خوشه‌ای. جمله مرکب از دو یا چند جمله‌ای تشکیل می‌شود که از سطوح همسانی برخوردار نیستند و یکی از جمله‌ها، جمله اصلی، و جمله‌های دیگر وابسته به جمله اصلی می‌باشند و به وسیله واجهای ربطی مرتبط با جمله اصلی می‌باشند. از نظر زمان جمله یا ماضی است یا مضارع. در زبان کردی زمان ماضی ۴ نوع است: ۱. ماضی ساده (من نانم خوارده)، ۲. ماضی نقلی (من نانم خواردهوه)، ۳. ماضی استمراری (من نانم ده خوارده او ۴.

ماضی بعید (من نانم خوارد بوو). این ۴ زمان هم در جمله های متعدی و هم در جمله های لازم وجود دارند. لازم به یادآوری است جمله متعدی دارای مفعول و جمله لازم بدون مفعول می باشد.

مضارع ، در زبان کردی بر دو نوع است: ۱. مضارع اخباری (من وانه کهم ده خوینم) ۲. مضارع التزامی (من ده بی وانه کهم بخوینم).

ضمیر متصل گروه: (م، ت، ی، مان، تان، یان) همراه با جمله ی متعدی در ماضی ساده، نقلی، استمراری و بعید می آید، این ضمایر به مفعول می چسبند، این گروه از ضمایر، ضمایر مالکیت نیز نامیده می شوند. گروه دیگر از ضمایر (م، ی، Ø، ین، ن، ن) همراه با زمانهای ماضی افعال لازم و زمانهای مضارع افعال لازم و متعدی می آیند و به افعال می چسبند.

زبانهای کردی و فارسی بعلمت اینکه از یک خانواده زبانی می باشند، از نظر نحوی دارای قاعده مشترکی هستند، در حین و وقت از بسیاری جهات نیز متفاوتند. در چگونگی توسعه یافتن گروه ها، نشانه های جمع، معرفه و نکره و جایگاه هر کدامشان در جمله و چگونگی ترتیب اجزای جمله... این دو زبان باهم متفاوت می باشند. ابعاد این تفاوتها در بسیاری از موارد بر زبان کردی تأثیر نهاده اند، بنابراین بعضی از قواعد نحوی زبان فارسی در زبان کردی یافت می شود.

در زبان فارسی ۷ زمان ماچی وجود دارد: ۱. ماضی مطلق (ساده) (من غذا خوردم)، ۲. ماضی استمراری (من غذا می خوردم)، ۳. ماضی نقلی (من غذا خورده ام)، ۴. ماضی بعید (من غذا خورده بودم)، ۵. ماضی التزامی (من غذا خورده باشم)، ۶. ماضی نقلی استمراری (من غذا می خورده ام) و ۷. ماضی ابعید (من غذا خورده بوده ام).

در زبان فارسی یک گروه از ضمایر متصل وجود دارد که هم در زمانهای ماضی و هم مضارع، همچنین هم برای افعال متعدی، هم برای افعال لازم، به کار برده می شوند که عبارتند از: (م، ی، د، یم، ید، ند). تنها در زمانی ماضی برای سوم شخص مفرد ضمیر (Ø) به کار برده می شود. ضمایر همیشه به افعال می چسبند.

Summary of the research

Language is a system and consists of other systems called Levels. Language levels include: sound levels which consists of Phonetics and Phonology. Grammar levels include: Morphology and Syntax. Meaning level consists of Semantics and Pragmatics. There is a strong relation between these levels .All levels participate in general Language level formation. There is an interaction between these levels and their rules can be seen among them .for example: Phonetic rules are present in Morphology and called Morphophonem.for instance: if definite article (ه) comes after a noun ends with vowel sound (ی), the vowel sound (ی) not exist: دهکە

ه
برا+هکە+ی = براکە ی

Or a new semi vowel will appear: like:

برا +هکە+ی = برا(ی)هکە ی = برایهکە ی

Or the appearance of Morphology rules in Syntax which is called Morphosyntax. For example: (ه) with present is (ی) and with past is (ی) this is the tense of the sentence which relate to the Syntax, it gives two different shapes to (ه) Morphem, ن or in Imperative (ی) will change to (ی).

Syntax includes two main aspects: phrase and sentence. نه چی نه

Sentence at least consist of one noun phrase and one verb phrase .simplest noun phrase contain a head which can be expanded by adding other Morphemes is the same for verb phrase. The phrase can be expanded by the expansion of the head. A phrase which consists of one or more words has a Syntactic role in the sentence, and can be identified by Paradigmatic and Syntagmatic .for example: If we say:

(Hmoon nany xward) And then we use (Srwa) instead of (Hmoon) which is a phrase, because there is something to replace it, which is (Srwa).

Sentence consists of two or more phrases. Simple sentence can be expanded by adding Adjective phrases, Adverb phrases. We can add unlimited number of phrases, but in practice such sentences are not use.

Sentence can be divided into two traditional categories: simple sentence and complex sentence. Simplest sentence contains one noun phrase and one verb phrase. Complex sentence are in to kinds: compound sentence and compound complex sentence.

Compound sentence consists of two or more sentence joined by co-ordinating conjunction.

Compound complex sentence consists of two or more sentences in different grammatical levels one of them is the main sentence and joined together by conjunctions.

According to tense there are two types of sentence: past and present. In Kurdish language past tense are in four kinds:

1- Simple past:

من نانم خوارد

2- Past perfect:

من نانم خواردوه

3-Past

continuous:

من نانم ده خوارد

4- Past perfect:

من نانم خواردبوو

These tenses are used with Transitive and Intransitive verbs. Needless to mention that Transitive verbs need an object but Intransitive verb did not need an object.

In Kurdish language present tense are in two kinds:

1- Present Declarative sentence:

من وانه کهم ده خوینم

2- Present Imperative sentence:

من ده بی وانه کهم بخوینم

Enclitic pronouns:

(م, ت, ی, مان, تان, بیان)

Are used with simple past transitive, perfect and continuous and joined with the object, they also called Possessive pronouns. The other group of Enclitic pronouns is:

(م, ی, Ø, ین, ن, ن)

Are used with Intransitive past and Transitive present linked to the verbs. Kurdish and Persia are in the same family language so they share Syntactic rules, but they are different in other aspects. They are different in the way of expansion the phrases, plural, definit and indefinite, Enclitic pronouns, tenses, place of parts of the sentence and sequences of elements. These differences affected Kurdish Language; therefore, we see Persian Syntactic rules in Kurdish language.

In Persian language there are (7) types of past tense:

1- Simple past:

من غذا خوردم

2- Past continuous:

من غذا می خوردم

3-Declarative past:

من غذا خورده ام

4- Past perfect:

من غذا خورده بودم

5-Imparative past:

من غذا خورده باشم

6-Declarative past continuous:

من غذا می خورده ام

7-past perfect:

من غذا خورده بوده ام

In Persian language there is one group of Enclitic pronouns which are used with past and future, Transitive and Intransitive they are:

(م, ی, د, یم, ید, ند)

Except for third person singular in past tense the (Ø) pronoun is used. The pronouns always linked to the verbs.

Kurdistan Region - Iraq
Ministry of Higher Education & Scientific Research
Salahaddin University – Erbil

The Effect of some Persian Syntax aspects on Kurdish Language

A thesis submitted to the Council of the College of Languages in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Kurdish

By
Mostafa qadir Hassan

Supervised by
Prof. Dr. Hogr Mahmud faraj

May 2010 (A. D)

(Al. Hijra)

banemar, 2710 (Kurdi)